स्थानीय सरकार

लिखु तामाकोसी गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

धोबी बजार, रामेछाप

बागमती प्रदेश, नेपाल

लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना
(अन्तिम प्रतिवेदन)

Revenue Improvement Action Plan (RIAP)

२०७८

बिषय-सूची

परिच्छेद १: परिचय १

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ राजस्व सुधार योजनाको औचित्य २

१.३ योजनाले राखेका उद्देश्यहरु ३

१.४ योजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया ४

१.४.१ सन्दर्भ सामाग्री सङ्कलन तथा अध्ययन ५

१.४.२ गाउँपालिकासँग सम्पर्क, छलफल र सूचना सङ्कलन विधि निर्धारण ५

१.४.३ तथ्याङ्क/सूचना सङ्कलन ६

१.४.४ राजस्व सुधार कार्ययोजना तयारी तथा राजस्व प्रक्षेपण ७

१.४.५ राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयन तथा अनुशरण ७

१.५ योजनाका सीमाहरु ७

परिच्छेद २. गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय १०

२.१ संक्षिप्त परिचय १०

२.२ मानव संसाधनको अवस्था १५

२.३ भौतिक सम्पत्तिको अवस्था १५

परिच्छेद३. स्थानीय तहको राजस्व अधिकार तथा आय सम्भाव्यता १७

३.१ राजस्व अधिकार सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था १७

३.१.१ संवैधानिक व्यवस्था १७

३.१.२ कानुनी व्यवस्था १७

३.२ आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था २३

३.३ आन्तरिक आय सङ्कलनको प्रमुख क्षेत्र र सम्भावना विश्लेषण २५

३.३.१ स्थानीय कर राजस्व २५

३.३.२ गैर कर राजस्व ३०

परिच्छेद ४. आय सङ्कलनको संस्थागत क्षमता तथा सङ्कलन अवस्था ३५

४.१ राजस्व परिचालन सम्बन्धी नीति ३५

४.२ आय सङ्कलनको संस्थागत क्षमता ३६

४.३ आन्तरिक आय परिचालन ३७

४.४ राजस्व परिचालनमा रहेका सवालहरु ३९

परिच्छेद ५. राजस्व सुधार कार्ययोजना ४१
५.१ राजस्व सुधार कार्ययोजना ४१

परिच्छेद ६. आगामी तीन वर्षको आय प्रक्षेपण ४७
६.१ राजस्व सुधार कार्ययोजनाका आधारमा राजस्व प्रक्षेपण ४७
६.२ आगामी तीन आर्थिक वर्षको राजस्व प्रक्षेपण ४९

परिच्छेद ७. अपेक्षित नतिजा ५२
७.१ अपेक्षित नतिजा ५२

परिच्छेद ८. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ५४
८.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ५४

अनुसूची

अनसूची १: तथ्याङ्क सङ्कलन चेक लिष्ट
अनुसूची २: तथ्याङ्क सङ्कलन फाराम
अनुसूची ३: माईन्यूट
अनुसूची ४ : फोटोहरु

तालिका सूची

तालिका १ : वडा विभाजन सम्बन्धी विवरण.....१०
तालिका २ : लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाको घरधुरी र जनसङ्ख्या विवरण.....११
तालिका ३ : लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाका प्रमुख जातजाति.....१२
तालिका ४ : लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाका मुख्य मातृभाषा.....१२
तालिका ५ : लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाको मानव विकास सूचकाङ्क.....१३
तालिका ६ : गाउँपालिकामा कार्यरत कर्मचारीहरुको विवरण.....१५
तालिका ७ : तहगत राजस्व अधिकार.....१७
तालिका ८: एकल कर प्रशासन अन्तर्गत उठेको राजस्वलाई स्थानीय र प्रदेश तह बीच बाँडफाँड व्यवस्था.....१९
तालिका ९ : प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बाँडफाँट (प्रतिशतमा).....२२
तालिका १० : कर राजस्वको बाँडफाँट सम्बन्धी व्यवस्था.....२२
तालिका ११ : राजस्व बाँडफाँटका लागि भएको सिफारिसको आधारहरु (प्रतिशतमा).....२३
तालिका १२ : गाउँपालिकाको आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था.....२३
तालिका १३ : सम्पत्ति करको सम्भाव्यता विश्लेषण.....२५
तालिका १४ : सम्पत्ति करको सम्भाव्यता विश्लेषण.....२७
तालिका १५ : राजस्व परामर्श समिति.....३५
तालिका १६ : गाउँपालिकाको आय सङ्कलनको अवस्था (रु हजारमा).....३७
तालिका १७ : गाउँपालिकाको कुल आयमा योगदान (रु हजारमा).....३९
तालिका १८ : राजस्व सुधार कार्ययोजनाको रणनीति तथा कार्यनीति.....४१
तालिका १९ : राजस्व सुधार कार्ययोजना.....४३
तालिका २० : आगामी ३ वर्षका लागि राजस्व प्रक्षेपण आधार.....४७
तालिका २१ : आगामी ३ आर्थिक वर्षको राजस्व प्रक्षेपण (हजारमा).....४९
तालिका २२ : गाउँपालिकाको अपेक्षित आय संक्षेपमा.....५२
तालिका २३ : अनुगमन योजना.....५४

चित्र सूची

चित्र १ : वित्तीय हस्तान्तरण.....१

चित्र २ : राजस्व सुधार योजनाको औचित्य.....३

चित्र ३ : राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया.....४

चित्र ४ : राजस्व अधिकार सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था.....१८

चित्र ५ : राजस्व प्रशासन चक्र प्रक्रिया.....२०

चित्र ६ : लिखु तामाकोसी गाउँपालिका कुल बजेटमा आन्तरिक आयको हिस्सा (प्रतिशत).....५२

परिच्छेद १: परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको मूल राज्य सञ्चालन संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय गरी तीन तहको हुने तथा राज्यशक्तिको प्रयोग तीनै तहले विद्यमान संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ। संवैधानिक अधिकारभित्र रही स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय सरकारहरुलाई कार्य जिम्मेवारी तथा स्रोत परिचालन गर्न सक्ने उलेख्य अधिकार दिएको छ । स्थानीय सरकारले आ-आफ्नो क्षेत्रमा पर्ने सेवा प्रवाह तथा विकास निर्माणको क्षमतालाई वृद्धि गर्न आय परिचालन क्षमतालाई वृद्धि गर्न आय परिचालन क्षमतामा पनि सुधार गर्न आवश्यक हुन्छ । यसका अतिरिक्त प्राकृतिक तथा अन्य मानवीय कारणले अकस्मात सिर्जना हुने प्रतिकुल परिस्थितिलाई सामना गर्नसक्ने गरी उत्थानशील हुन पनि आय परिचालन क्षमता सुदृढ हुनु पर्दछ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन तथा अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन र स्थानीय सरकारलाई संघ र प्रदेश सरकारबाट उपलब्ध हुने विभिन्न अनुदान तथा राजस्व बाँडफाँटका अतिरिक्त वित्तीय अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत विभिन्न कर, शुल्क तथा दण्ड जरिवाना जस्ता अधिकार प्रदान गरेको छ। साथै स्थानीय सरकारले अन्य स्वदेशी संघसंस्थाबाट अनुदान रकम प्राप्त गर्न सक्ने, नेपाल सरकारको पूर्वस्वीकृति लिएर वैदेशिक अनुदान वा सहयोग लिन सक्न तथा नेपाल सरकारको सहमति लिएर वित्त आयोगले सिफारिस गरेको सीमाभित्र रही आन्तरीक ऋण लिन सक्ने समेत व्यवस्था छ।

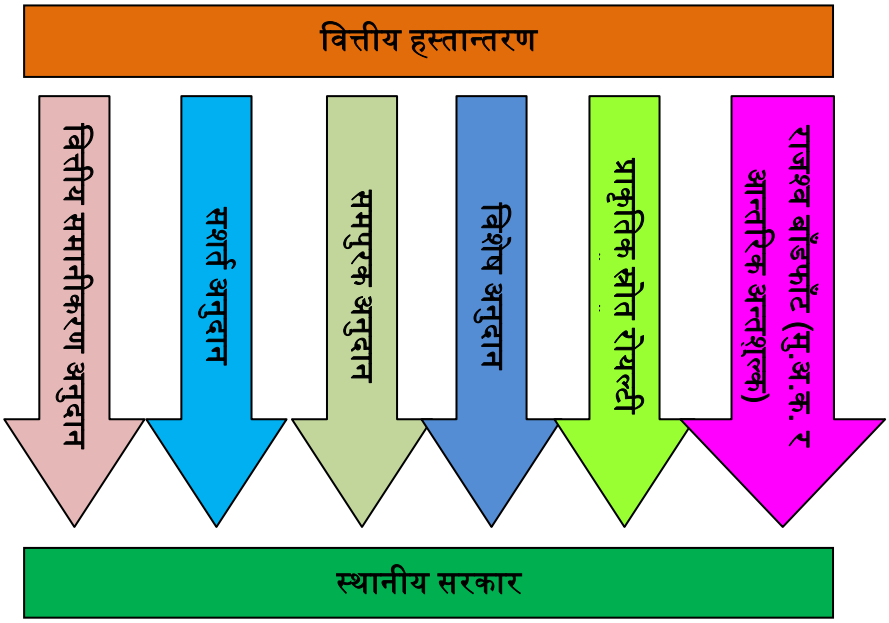

चित्र १ : वित्तीय हस्तान्तरण

स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएका वित्तीय अधिकारलाई ऐनको प्रावधान अनुसार व्यवस्थित तथा न्यायोचित तरिकाले पूर्णरुपमा परिचालन गर्न थप प्रयास गर्नुपर्ने आवश्यकता महशुस भएको छ। यसको मुख्य कारणहरुमा स्थानीय सरकारलाई प्राप्त कतिपय अधिकारहरु नयाँ भएकोले त्यसका लागि आवश्यक नीति तथा कार्यविधि, संगठनात्मक व्यवस्था, सूचना तथा तथ्याङ्क प्रणालीको स्थापना, आयको सम्भावना अध्ययन, नियन्त्रण प्रणालीको स्थापना आदि व्यवस्था तथा अभ्यासको कमी हुनु रहेको छ।

यस दस्ताबेज तर्जुमाको क्रममा भएका प्रयासहरुमा गाउँपालिकाका प्रतिनिधि, कर्मचारी तथा अन्य सरोकारवाला पक्षहरुले राजस्व परिचालनको क्षेत्रमा आधारभूत अभिमुखीकरण, गाउँपालिकाको आन्तरिक आय सुधारका लागि सहभागितात्मक विधिबाट समस्या तथा अवसरहरुको पहिचान गरी मुख्य उपलब्धिका रुपमा गाउँपालिकाको कार्ययोजना तयारी र आय सम्भाव्यताको विश्लेषण गरी गाउँपालिकाको आय प्रक्षेपणलाई मार्गदर्शन जस्ता कार्यहरु रहेका छन् ।

१.२ राजस्व सुधार योजनाको औचित्य

संघीयतामा तहगत सरकारलाई संविधानले नै कार्यजिम्मेवारी निश्चित गरी ती जिम्मेवारीहरु पुरा गर्न आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्दा अन्तरसरकारी वित्तिय हस्तान्तरणको अलावा आफ्नो कार्यक्षेत्रमा तोकिएका स्रोतबाट संविधानले प्रदान गरेको अधिकार अनुरुप स्थानीय तहले राजस्व परिचालन गरी साधन स्रोतको जोहो गर्दछन् । जनताको बढ्दो माग बमोजिमको खर्च धान्नका लागि आवश्यक सामर्थ्य अभिवृद्धि गर्न पनि ती स्थानीय सरकारहरुको आन्तरिक राजस्व परिचालन क्षमतामा वृद्धि हुनु अपरिहार्य देखिन्छ । यसका लागि स्थानीय तहको राजस्व अधिकारका सम्भावनाहरुको खोजी गर्न, सम्भाव्य क्षेत्रको राजस्व परिचालनका लागि अवलम्बन गर्नुपर्ने नीतिगत, कानूनी र व्यवस्थापकीय सुधारका उपायहरु पहिचान गरी तिनको यथोचित कार्यान्वयन गर्न र ती सबै प्रयासका आधारमा आगामी दिनमा परिचालन गर्न सकिने वास्तविक आन्तरिक आयको प्रक्षेपण गर्ने कार्यका लागि राजस्व सुधार कार्ययोजना महत्वपूर्णा औजार हुने विश्वास गरिन्छ ।

स्थानीय तहलाई कर वा गैर कर वापत रकम तिर्ने स्थानीय निवासीहरुले आफुले तिरेको करको सदुपयोग भए नभएको निगरानी गर्ने र यस विषयमा नियमित रुपमा आफ्नो गाउँपालिका/नगरपालिकासँग प्रश्न सोध्ने हुनाले गाउँपालिका/नगरपालिकाहरु पनि जनताप्रति सोझै उत्तरदायी हुने वातावरण सिर्जना हुन्छ । सेवा प्रवाहमा पनि सुधार हुन्छ र जनताको सन्तुष्टीको मात्रा पनि बढ्दै जान्छ । आन्तरिक स्रोतबाट परिचालित राजस्व खर्च गर्दा स्थानीय तहले कुनैपनि बाह्य शर्तहरु पालना गर्नु नपर्ने भएकोले यसको मात्रा जति बढी भयो त्यति बढी मात्रामा स्वायत्तताको अनुभूति गर्दछन् । यसरी स्थानीय तह प्रदेश तहले जति बढी स्वायतता पूर्वक काम गर्न पाउँछन् त्यति नै संघीयता सफल र सुदृढ हुँदै जान्छ ।

गाउँपालिकामा थप आन्तरिक राजस्व परिचालन गर्न यसको अधिकार क्षेत्रभित्र सबै उपलब्ध आन्तरिक आयका स्रोतहरुबाट सम्भाव्य राजस्व परिचालन गर्नु अनिवार्य हुन्छ । यसमा सुधार ल्याउन गाउँपालिकाको बाह्य वातावरण तथा राजस्व प्रशासनको समेत विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ । यसैले राजस्व परिचालनमा सुधारका कृयाकलापहरु पहिचान गरी सोको कार्यान्वयनबाट स्थानीय तहको आन्तरिक आयमा पर्न सक्ने प्रभाव समेतका आधारमा आगामी दिनमा प्राप्त हुन सक्ने राजस्वको प्रक्षेपण गर्न स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को प्रावधान बमोजिम यो राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा गरिएको हो । यस राजस्व सुधार कार्ययोजनाबाट गाउँपालिकालाई आफ्नो आन्तरिक आय परिचालन सुधारका साथै राजस्व प्रक्षेपणलाई यथार्थपरक, समन्यायिक, सहभागितामूलक र वैज्ञानिक बनाई बजेट तर्जुमा प्रकृयालाई थप व्यवस्थित गर्न मद्दत पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ । यसरी राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमाको औचित्यको शांरासलाई निम्न चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

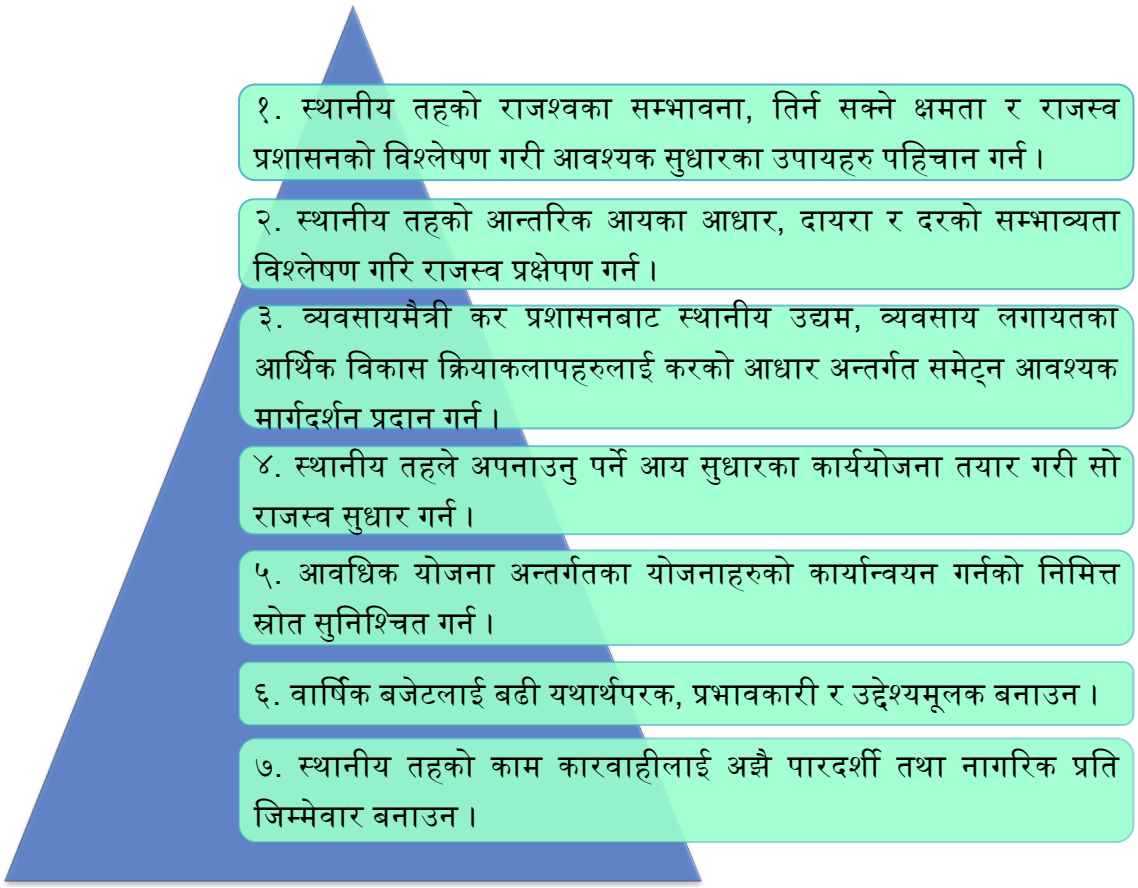

चित्र २ : राजस्व सुधार योजनाको औचित्य

१.३ योजनाले राखेका उद्देश्यहरु

गाउँपालिकाको आन्तरिक आयका सम्भावनाहरुको पहिचान तथा अधिकतम परिचालनका लागि देखिएका समस्याहरु न्यूनीकरण गर्न कार्ययोजना तयार गरी सोको आधारमा आगामी ३ वर्षको आय प्रक्षेपणमा गाउँपालिकालाई सहयोग पुऱ्याउनु नै यस योजनाको मूलभूत उद्देश्य हो । यस योजनाका खास उद्देश्यहरु देहाय अनुसार रहेका छन् :

- स्थानीय सरकारको आय अधिकार तथा सुधार योजनाका सम्बन्धमा अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, राजस्व परामर्श समिति, शाखा प्रमुखहरु, राजस्व प्रशासनमा संलग्न कर्माचारीहरु तथा अन्य सरोकारवालाहरुलाई अभिमुखीकरण गर्ने ।
- आन्तरिक राजस्व परिचालनका सम्पूर्ण पक्षहरुलाई समेटी त्यस विषयमा सूचना सङ्कलन तथा विश्लेषण गरी कूल राजस्व सम्भाव्यता अनुमान गर्ने ।
- सहभागितात्मक विधि अवलम्वन गरी राजस्व प्रशासनको सम्पूर्ण पक्षहरु समेटी सुधारका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरुको पहिचान गर्ने ।
- राजस्वको कूल सम्भावना तथा राजस्व सुधार योजनाको आधारमा आगामी ३ वर्षका लागि राजस्वको प्रक्षेपण गर्ने ।
- राजस्व परामर्श समितिलाई राजस्व नीति तर्जुमा, कर तथा शुल्कको दररेट निर्धारण तथा आगामी ३ वर्षको आय प्रक्षेपण गरी आय बजेट तर्जुमामा सहयोग गर्ने ।

१.४ योजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया

गाउँपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा प्रक्रिया स्थानीय पदाधिकारी, कर्मचारी, सम्बन्धित समितिहरु र सरोकारवालाहरुको अपनत्व र क्षमता अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले सहभागितामूलक विधि अवलम्बन गरिएको छ । यसको मार्गदर्शकका रुपमा संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयद्वारा जारी गरिएको स्थानीय तहको राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा सम्बन्धी दिग्दर्शन, २०७६ लाई लिईएको छ । साथै स्थानीय आवश्यकता अनुसार सम्भाव्य स्थानीय राजस्वका स्रोतहरुलाई समेट्ने उद्देश्यले तथ्याङ्क तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयद्वारा जारी निर्देशिका बमोजिम कार्ययोजना तर्जुमाका चरणहरु यसप्रकार रहेका छन् ।

१. राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा सम्बन्धी निर्णय र समय सारिणी निर्धारण
२. योजना तर्जुमा कार्यदल गठन
३. योजना तर्जुमाका लागि आवश्यक सन्दर्भ सामाग्रीहरु सङ्कलन तथा अध्ययन
४. प्रारम्भिक कार्यशालाको आयोजना
५. सूचना तथा तथ्याङ्क सङ्कलन एवम् विश्लेषण
६. राजस्व सुधार कार्ययोजना तयारी (प्रारम्भिक)
७. योजनाको मस्यौदा तयारी
८. राजस्व सम्भावना विश्लेषण तथा राजस्व प्रक्षेपण
९. मस्यौदा प्रतिवेदन गाउँपालिकामा प्रस्तुति र सुझाव सङ्कलन
१०. मस्यौदा पुनरावलोकन र अन्तिम मस्यौदा तयारी
११. गाउँ कार्यपालिकामा छलफल र स्वीकृति

चित्र ३ : राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया

गाउँपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा गर्ने कार्यक्रम तय गरी सो सम्बन्धमा बागमती प्रदेश, मुख्य मन्त्री तथा मन्त्री परिषदको कार्यालय, प्रदेश सुशासन केन्द्र, जावलाखेल र यस नेपाल डेभलपमेन्ट कन्सल्टेन्सीबीच सम्झौता भएपछि विभिन्न समयमा भएका छलफलहरुबाट गाउँपालिकाबाट आवश्यक सन्दर्भ सामग्री सङ्कलन गरी अध्ययन टोलीलाई प्राप्त भएको हो । यसैक्रममा विश्वव्यापी महामारीका रुपमा रहेको नयाँ भ्यारियन्ट सहितको कोभिड-१९ को दोस्रो लहरका कारणले निर्धारण गरेका उपयुक्त चरणहरुमा उल्लेखित कृयाकलापहरुलाई निम्नलिखित बुँदाहरुमा समायोजन गरी कार्ययोजना तर्जुमा कार्य सम्पादन गरिएको छ ।

१.४.१ सन्दर्भ सामाग्री सङ्कलन तथा अध्ययन

अध्ययन कार्यको प्रथम चरणमा विज्ञ समूहबाट विभिन्न स्रोतहरुबाट सन्दर्भ सामाग्रीहरुको सङ्कलन तथा पुनरावलोकन गरिएको छ । यस क्रममा अध्ययन तथा पुनरावलोकन गरिएका मुख्य सामाग्रीहरु देहाय अनुसार रहेका छन् :

- गाउँपलिका तथा नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा सम्बन्धी दिग्दर्शन, २०७६
- नेपालको संविधान, २०७२
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४
- अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४
- संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयद्वारा जारी गरेका सम्बन्धित नमूना कानूनहरु
- लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाको आय/व्यय विवरण (आ.व. २०७५/७६-२०७७/७८)
- लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाको एकीकृत सम्पत्ति कर व्यवस्थापन नमुना कार्यविधी, २०७७
- लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाको अर्थ सम्बन्धी प्रस्तावलाई कार्यान्वयन गर्न बनेको आर्थिक ऐन, २०७७
- गाउँपालिकाको विनियोजन ऐन, आवधिक तथा रणनीतिक योजना
- आन्तरिक राजस्व व्यवस्थापनको तेस्रो सुधार कार्ययोजना (२०७५/७६-२०७७/७८)
- राष्ट्रिय योजना आयोगको पन्ध्रौं योजना
- नेपाल सरकारको संघीय नीति, ऐन, नियमावली, योजना, आदि
- बागमती प्रदेश आर्थिक ऐन, २०७६
- राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४
- एकीकृत आर्थिक सङ्केत तथा वर्गिकरण र व्याख्या, २०७४
- आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐन, २०७६
- सार्वजनिक निजी साझेदारी तथा लगानी ऐन, २०७५

१.४.२ गाउँपालिकासँग सम्पर्क, छलफल र सूचना सङ्कलन विधि निर्धारण

गाउँपालिकाका नि. प्रशासकीय अधिकृत, सूचना अधिकारी तथा लेखा शाखाका कर्मचारीहरु लगायतसँग गाउँपालिकाकले हालसम्म परिचालन गरि आएका कराधारहरु, राजस्व परिचालनको अवस्था, सुधार गर्न सकिने क्षेत्र, राजस्व प्रशासनको वर्तमान संरचना, यसमा सुधार गर्न सकिने क्षेत्र, पदाधिकारी तथा कर्मचारीको क्षमता विकासका सवालहरु र हाल तयार गर्न लागेको राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा र यसको प्रक्रियाबारे जानकारी लिन जुम प्रविधिबाट प्रत्यक्ष छलफल कार्यक्रम तय भएता पनि नेटले काम गर्न नसक्दा उक्त छलफल कार्यक्रम सम्पन्न हुन सकेन । यसै क्रममा कोभिड-१९ को दोस्रो लहरका कारण समस्या बढ्दै गई २०७८ वैशाख १६ गतेदेखि निषेधाज्ञा घोषणा भएपछि राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा कार्यलाई वैकल्पिक विधिका रुपमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई उपयोग गर्ने रणनीति अवलम्बन गरेको हो ।

राजस्व सुधार कार्ययोजनाका लागि कार्यतालिका निर्धारण तथा कार्यजिम्मेवारी निर्धारण गरी आवश्यक सूचना सङ्कलन फाराम गाउँपालिकामा पठाई सो सम्बन्धमा ईमेल, टेलिफोन तथा जुम प्रविधिमार्फत

स्पष्ट गराई सम्बन्धित सूचना, सामाग्रीहरु गाउँपालिकाले सङ्कलन गरी परामर्शदातालाई पठाउने प्रतिवद्धता अनुसार प्राप्त सूचनाका आधारमा राजस्वको स्थानीय अवस्था बारे जानकारी हासिल हुनुका साथै मुख्य सवालहरु पहिचान गर्न मद्दत पुगेको हो ।

आवश्यक सन्दर्भ सामाग्रीहरुको अध्ययन तथा विश्लेषण पश्चात विज्ञहरुको टोलीबाट तथ्याङ्क तथा सूचना सङ्कलनका लागि आवश्यक फारामहरुको विकास गरिएको छ । सूचना सङ्कलन फारामलाई अन्तिम रुप दिन यस कार्यमा संलग्न विज्ञहरुबीच आवश्यक छलफल र अन्तरक्रिया समेत गरिएको छ । सूचना सङ्कलनका लागि तयार गरिएको फारमहरु निम्नानुसार रहेका छन् ।

- गाउँपालिकाको परिचयको लागि आवश्यक आधारभूत र संस्थागत सूचना तथा मुख्य पदाधिकारीहरुसँगको परामर्शका लागि तयार गरिएको सूचना सङ्कलन चेकलिष्ट अनुसुची १ मा रहेको छ । यस सूचीमा मुख्यत: गाउँपालिकको संक्षिप्त परिचय, गठन, राजस्व प्रशासनको अवस्था र विगत तीन आर्थिक वर्षको राजस्व परिचालनको स्थिति बारे जानकारी लिने उद्देश्यले यो फारमको प्रयोग गरिएको छ ।
- राजस्वका शिर्षकगत समूह छलफलका लागि आवश्यक सूचनासँग सम्बन्धित फारम अनुसूची २ मा रहेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा व्यवस्था भए अनुसार कर र गैर करहरुको शिर्षकगत रुपमा वर्तमान समस्याहरु, सम्भावना, समाधानका लागि गर्नुपर्ने उपायहरु र जिम्मेवार निकायको पहिचान र कार्यान्वयनको समयावधीका बारेमा समूहगत रुपमा छलफल गर्नका लागि यो फारम प्रयोगमा ल्याईएको हो । आवश्यक आधारभूत र संस्थागत सूचना सङ्कलनका लागि तयार गरिएका फारमहरु सम्बन्धित स्थानीय तहहरुलाई ईमेलबाट उपलब्ध गराईएको थियो ।

१.४.३ तथ्याङ्क/सूचना सङ्कलन

सङ्कलित गाउँपालिकाको विगतका आय तथा व्यय, आर्थिक ऐन तथा विनियोजन ऐन, नीति तथा कानूनहरु र पूर्वनिर्धारित प्रश्नावली तथा ढाँचामा गाउँपाललिका र वडास्तरका प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतबाट प्राप्त तथ्याङ्क तथा सूचनाहरु विश्लेषण गरिएको हो । जसबाट कार्ययोजना तर्जुमा सम्बन्धी अपुग सूचना, अस्पष्टता र मुख्य सवाल सम्बन्धी जानकरी भयो । यी विषयमा थप प्रष्टताका लागि नि. प्रशासक अधिकृत र लेखा अधिकृतसँग जुम प्रविधिको प्रयोग गरी भएको अन्तर्क्रियामा एक आपसमा प्रष्ट हुनुपर्ने विषय, गाउँपालिकाले भोगिरहेका चुनौतीहरु, अपेक्षा र आवश्यकता बारेमा जानकारी आदान प्रदान भयो । त्यसपछि सबै प्राप्त सूचनाहरु र अन्तर्क्रियाबाट प्राप्त वस्तुस्थिति बारेको थप स्पष्टता पछि केही अझ स्पष्ट हुनुपर्ने विषयहरु गाउँपालिकाको नि. प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत तथा लेखा अधिकृतसँग टेलिफोन छलफल गर्नुका साथै गाउँपालिका

कार्यालयमा असार १२ गतेका दिन छलफल तथा तथ्याङ्क सङ्कलन गरी सोही आधारमा राजस्व सुधार कार्ययोजनाको प्रथम मस्यौदा प्रतिवेदन तयार गरी गरिएको हो ।

१.४.४ राजस्व सुधार कार्ययोजना तयारी तथा राजस्व प्रक्षेपण

सन्दर्भ सामाग्री सङ्कलन तथा अध्ययन, गाउँपालिकासँग सम्पर्क, छलफल र सूचना सङ्कलन विधि निर्धारण र तथ्याङ्क/सूचना सङ्कलन लगायतका क्रियाकलापहरु तथा प्राप्त सुचनाको विश्लेषणका आधारमा पहिचान भएको वार्षिक कुल सम्भाव्यता र स्रोतबाट प्राप्त हुन सक्ने राजस्वलाई आगामी तीन वार्षिक वर्षका लागि प्रक्षेपण गरिएको हो । साथै मस्यौदा प्रतिवेदनको प्रस्तुतिकरण गरी प्राप्त सुझावहरु संलग्न गरी यस प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

१.४.५ राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयन तथा अनुशरण

राजस्व सुधार कार्ययोजनालाई गाउँपालिकाले आवश्यक छलफल तथा स्वीकृति गरी कार्यान्वयन गर्ने र कार्ययोजना बमोजिम कार्य भए नभएको भन्ने बारेमा समय समयमा समिक्षा र आवश्यकता अनुसार सुधार गर्न छलफल गर्न नियमित रुपमा गर्ने अनुगमन सम्बन्धी सुझाव गरिएको छ । राजस्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्दा चाल्नुपर्ने रणनीति र क्रियाकलाप तथा राजस्व परिचालनका सम्बन्धमा गाउँपालिकाको पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरुलाई प्रशिक्षण गर्ने कार्य सम्पन्न गरिएको छ ।

१.५ योजनाका सीमाहरु

प्रस्तुत राजस्व सुधार कार्ययोजना निम्नानुसारका सीमामा रही तयार गरिएको छ ।

- अध्ययन तथा विश्लेषण कार्य प्रमुख रुपमा कार्यालयको अभिलेख, दस्तावेज, प्रतिवेदन तथा द्वितीय स्रोतहरूबाट प्राप्त तथ्याङ्क तथा सूचनाहरूमा आधारित छ ।
- प्रस्तुत अध्ययन गाउँपालिकाको कार्यालयबाट प्राप्त अभिलेख तथा दस्तावेज, कोभिड-१९ को बिषम परिस्थितिले गर्दा टेलिफोन अन्तरवार्ता, गाउँपालिकाका पदाधिकारीहरु तथा सम्बन्धित कर्माचारीहरु र अन्य सरोकारवालाहरुसँग गरिएको अनलाईन भर्जुअल अन्तरक्रिया तथा कार्याशालाबाट प्राप्त सूचनाको आधारमा तयार गरिएको हो । यद्यपि प्रदेश सुशासन केन्द्र तथा पालिकामा गरिएको मस्यौदा प्रतिवेदनमा प्राप्त सुझावहरु संलग्न गरिएको छ ।
- गाउँपालिकाको जनसङ्ख्या तथा आर्थिक गतिविधिमा हुने वृद्धि, गाउँपालिकाको सेवामा हुने वृद्धि र नागरिक सन्तुष्टिमा हुने वृद्धि, मूल्याङ्कन दरमा हुने वृद्धि तथा राजस्वका दरको पुनरावलोकन आदि कृयाकलापहरूले भविश्यको राजस्व सङ्कलनमा असर गर्ने भएतापनि यी तथ्याङ्कहरू उपलब्ध नभएकोले आय प्रक्षेपणमा आधार लिन सकिएको छैन ।
- गाउँपालिकको अभिलेख पनि व्यवस्थित भइनसकेकोले ऐतिहासिक प्रवृति देखिने तथ्याङ्कीय विश्लेषणका लागि आवश्यक तथ्याङ्क र सूचनाको अभावमा स्टाटिस्टिकल टुल्सहरुको प्रयोग गरी विश्लेषण तथा प्रक्षेपण गर्न सकिएको छैन ।

परिच्छेद २. गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय

२.१ संक्षिप्त परिचय

लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाको राजस्व सम्भाव्यता पहिचान, परिचालन र व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिकाको वस्तुस्थिति, आर्थिक गतिविधि, मानवीय संसाधान तथा भौतिक स्रोत साधन लगायतको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। यस परिच्छेदमा गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय, मानव संसाधनको अवस्था र गाउँपालिकाको भौतिक सम्पतिको अवस्था प्रस्तुत गरिएको छ।

अवस्थिति : बागमती प्रदेश अन्तर्गत रामेछाप जिल्लामा २७°२८'३" देखि २७°५०' उत्तरी अक्षांश तथा ८५°५०' देखि ८६°३५' पूर्वी देशान्तर बीच अवस्थित लिखु तामाकोसी गाउँपालिका समुन्द्र सतहबाट करीब ३६९ मिटर देखि ६९५८ मिटरसम्म रहेको छ। जिल्लाको प्रचुर सम्भावनाले भरिएको यो गाउँपालिका भौगोलिक हिसाबले जिल्ला कै दोस्रो सानो गाउँपालिका हो। रामेछाप जिल्लाको कुल भू-भागको ७.९४ प्रतिशत भू-भाग ओगटेको यस गाउँपालिका जम्मा १२४.५१ वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमा फैलिएको छ। लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाको केन्द्र हाल वडा नं. ५ धोवी बजारमा रहेको छ।

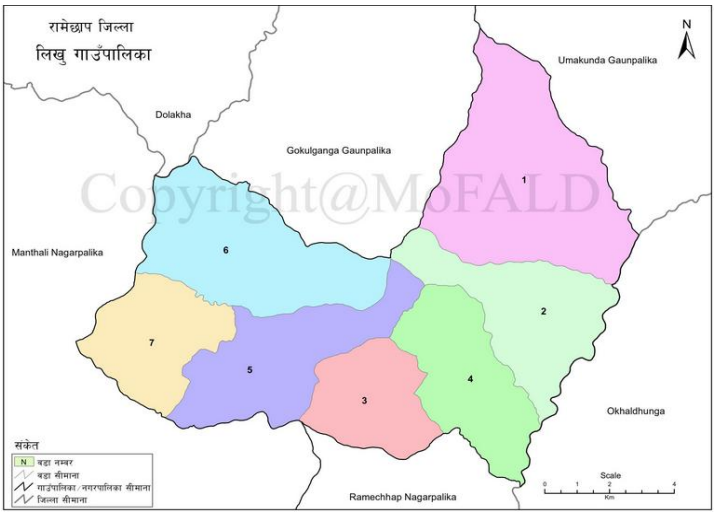

तालिका १ : वडा विभाजन सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	समावेश गाविस	साविकको वडाहरु	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)
१	दुरागाउँ	१-९	२९.९५
२	सैपु	१-९	१६.५५
३	बिजुलीकोट	१-४	११.०२
४	बिजुलीकोट	१, ४, ७-९	१५.१९
५	नागदह	२, ३, ५, ६	११.१७
६	खिम्ती	१-९	२१.९६
७	तिल्पुङ	१-९	१२.६७
जम्मा			**१२४.५१**

स्रोत: संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय

यस गाउँपालिकाको पूर्वमा उमाकुण्ड गाउँपालिका र ओखलढुङ्गा जिल्ला, पश्चिममा मन्थली नगरपालिका र रामेछाप नगरपालिका, उत्तरमा गोकुलगंगा गाउँपालिका, उमाकुण्ड गाउँपालिका र दोलखा जिल्ला तथा दक्षिणमा मन्थली नगरपालिका र रामेछाप नगरपालिका पर्दछ। जिल्लाका साविकको दुरागाउँ, सैपु, बिजुलीकोट, नागदह, खिम्ती र तिल्पुङ गरी ६ वटा गाँउ विकास समितिहरुलाई समेटेर ७ वटा वडाहरु

कायम गरी यो गाउँपालिका घोषणा गरिएको हो । गाउँपालिकामा अवस्थित लिखु र तामाकोशी नदीहरुबाट यस गाउँपालिकाको नामाकरण गरिएको हो ।

भू-बनोट र प्राकृतिक स्रोतहरु: लिखु तामाकोसी गाउँपालिका विविधताले भरिपूर्ण क्षेत्र हो । यस गाउँपालिकाका अधिकांश भू-भागहरु भिराला जमिनहरुले ढाकिएका छन् । यहाँको जमिनहरु ३० डिग्रीभन्दा बढी भिरालो जमिनहरु यथेष्ट रहेका छन् भने यस गाउँपालिकामा टार मैदान र समथल फाँटहरु थोरै छन् । गाउँपलिकाको प्राकृतिक स्रोतहरुमध्ये वन क्षेत्र अन्तर्गत ५८ वटा सामुदायिक वन र १३ वटा कवुलियति वनहरु रहेको छ । जलश्रोतको क्षेत्रमा धनी लिखु तामाकोसी गाउँपालिकामा पोकु दोभानबाट ४५ कि.वा., चोक्टे खोलाबाट ५ कि.वा. र लोखु खोलाबाट १० कि.वा. उत्पादन भइरहेको छ भने अन्य स्थानहरुमा सम्भाव्यता अध्ययन गरी थप उत्पादन गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ । यस गाउँपालिकामा लिखु खोला, तामाकोशी नदी, खिम्ती, तिप्लुङ, कठजोर, ताय, कान्ले, कमेरे, आङ्गे, दमाई, हिले, काली, निगाले, बनौती, रामदसे, प्रसारे, हिङ्गा, चोक्टे, लोर्खु, पोकु, खुलु, खाल्टे, जरङ्गे, मुर्खुली, चिलाउने, लगायतका खोलाहरु रहेका छन् ।

भू-उपयोग: यस गाउँपालिकाका जम्मा भू-भागमा सबैभन्दा बढी कृषि क्षेत्र रहेको छ । जम्मा कृषि क्षेत्र ५०,९०८ हेक्टर (७८.५५ प्रतिशत) रहेको छ । त्यसपछि वन क्षेत्र ८.३४ प्रतिशत रहेको छ । पाखो क्षेत्र ५.५४ प्रतिशत, झाडी बुट्यान ३.८१ प्रतिशत, खेत २.१९ प्रतिशत रहेको छ भने घासे मैदान (चरन क्षेत्र) १.३४ प्रतिशत रहेको छ ।

जनसङ्ख्या: स्थानीय तहको वस्तुस्थिति विवरण, २०७६ अनुसार यस गाउँपालिकामा कुल घरधुरी ४,९२८ तथा महिला १२,४९४ (५४.०६ प्रतिशत) र पुरुष १०,६१५ (४५.९४ प्रतिशत) गरी कुल जनसङ्ख्या २३,१०९ रहेको छ । औषत परिवार सङ्ख्या ४.६९ तथा जनघनत्व १८५.६० प्रति वर्ग कि.मी. रहेको छ । यस गाउँपालिकामा उमेर समूहको जनसङ्ख्याको विश्लेषण गर्दा क्रमश ०-१४ वर्षमा ३५.६० प्रतिशत, १५-३९ वर्षमा ३४.१० प्रतिशत, ४०-६९ वर्षमा २४.६७ प्रतिशत र ७० वर्ष र माथि ५.६३ प्रतिशत रहेको छ । गाउँपालिकाको समग्र लैंगिक अनुपात १:१.७८ तथा ५ वर्ष मुनिको लैगिक अनुपात १:०.९६ रहेको छ ।

तालिका २ : लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाको घरधुरी र जनसङ्ख्या विवरण

वडा नं.	घरधुरी	महिला जनसङ्ख्या	महिला प्रतिशत	पुरुष जनसङ्ख्या	पुरुष प्रतिशत	जम्मा जनसङ्ख्या	जम्मा प्रतिशत
१	६५२	१,५६५	६.७७	१,४५८	६.३१	३,०२३	१३.०८
२	६१६	१,५२१	६.५८	१,३५५	५.८६	२,८७६	१२.४४
३	४६९	१,२१२	५.२५	१,०६६	४.६१	२,२७८	९.८६
४	६१८	१,५५६	६.७३	१,२२४	५.३०	२,७८०	१२.०३
५	७७७	२,०२५	८.७६	१,६५४	७.१७	३,६७९	१५.९३
६	९६८	२,३२७	१०.०७	१,९५१	८.४४	४,२७८	१८.५१
७	८२८	२,२८८	९.९०	१,९०७	८.२५	४,१९५	१८.१५
जम्मा	**४,९२८**	**१२,४९४**	**५४.०६**	**१०,६१५**	**४५.९४**	**२३,१०९**	**१००.००**

स्रोत: लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र, २०७४

मूल रुपमा मिश्रित जातजातिको बसोबास रहेको यस गाउँपालिकामा जातिगत हिसाबले यहाँ क्षेत्री (३१.३७ प्रतिशत), तामाङ (२३.५७ प्रतिशत), मगर (१०.३२ प्रतिशत), नेवार (१०.०५ प्रतिशत), सुनुवार (६.४८ प्रतिशत), बाहुन (५.४६ प्रतिशत), कामी (३.२३ प्रतिशत), सार्की (२.७१ प्रतिशत), दमाई/ढोली (१.९९ प्रतिशत), घर्ती/भुजेल (१.६५ प्रतिशत) र अन्य (२.७७ प्रतिशत) जातजातिको बसोबास रहेको छ।

तालिका ३ : लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाका प्रमुख जातजाति

क्र.सं.	प्रमुख जातजाति	जातजातिको सङ्ख्या	जातजातिको प्रतिशत
१	क्षेत्री	७,३४२	३१.३७
२	तामाङ	५,४४७	२३.५७
३	मगर	२,३८५	१०.३२
४	नेवार	२३२३	१०.०५
५	सुनुवार	१४९८	६.४८
६	बाहुन पहाड	१२६२	५.४६
७	कामी	७४६	३.२३
८	सार्की	६२६	२.७१
९	दमाई/ढोली	४५९	१.९९
१०	घर्ती/भुजेल	३८२	१.६५
११	अन्य	६३९	२.७७
जम्मा		**२३,१०९**	**१००.००**

स्रोत: स्थानीय तहको वस्तुस्थिति विवरण, २०७६ (बागमती प्रदेश)

मातृभाषाको आधारमा नेपाली बोल्ने ५६.६१ प्रतिशत रहेको छ भने बाँकीले तामाङ (२३.०६ प्रतिशत), मगर (७.१५ प्रतिशत), सुनुवार (६.४१ प्रतिशत), नेवारी (४.३५ प्रतिशत) र अन्य (२.४२ प्रतिशत) भाषा बोल्ने गरेका छन्। अन्य भाषाहरुमा हेल्मो, माझी, गुरुङ, थारु, शेर्पा, मैथिली, आदि रहेका छन्।

तालिका ४ : लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाका मुख्य मातृभाषा

क्र.सं.	प्रमुख मातृभाषा	मातृभाषा बोल्नेको प्रतिशत
१	नेपाली	५६.६१
२	तामाङ	२३.०६
३	मगर	७.१५
४	सुनुवार	६.४१
५	नेवारी	४.३५
६	अन्य भाषा	२.४२
जम्मा		**१००.००**

स्रोत: स्थानीय तहको वस्तुस्थिति विवरण, २०७६ (बागमती प्रदेश)

मानव विकास सूचकाङ्क : लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाको मानव विकास सूचकाङ्क ०.४७० रहेको छ। गाउँपालिकाको मानव विकास सूचकाङ्कको विष्तृत विवरण निम्न तालिकामा प्रष्ट पारिएको छ।

तालिका ५ : लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाको मानव विकास सूचकाङ्क

मानव विकास सूचकाङ्क	आय सूचकाङ्क	औसत आयु	आयु सूचकाङ्क	विद्यालयमा रहने औसत अवधि	वयस्क साक्षारता दर	शैक्षिक सूचकाङ्क
०.४७०	०.३६०	७२.०१	०.७८३	३.६७	५५.०४	०.३६७

स्रोत: स्थानीय तहको वस्तुस्थिति विवरण, २०७६ (बागमती प्रदेश)

शिक्षा : लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाको पुरुष साक्षारता ७३.०९ प्रतिशत र महिला साक्षारता ५६.२३ प्रतिशत गरी कुल साक्षारता ६३.९० प्रतिशत रहेको छ । शैक्षिक तहमा ७५.७३ प्रतिशतले एसएलसी, ५.९८ प्रतिशतले एसएलसी मुनि र ३.३१ प्रतिशतले १०+२ सम्म पठनपाठन गरेका छन् भने १३.०७ प्रतिशत जनसङ्ख्याले अनौपचारिक शिक्षा मात्र प्राप्त गरेका छन् । यस क्षेत्रमा सामुदायिक विद्यालय ५३ वटा (९६.३६ प्रतिशत) र संस्थागत विद्यालय २ वटा (३.६४ प्रतिशत) गरी जम्मा ५५ वटा विद्यालयहरु रहेका छन् । लिखु तामाकोसी गाउँपालिकामा ४० वटा प्राथमिक बाल विकास केन्द्र, ३६ वटा आधारभूत तह, १२ वटा माध्यमिक तह (साधारण) र ४ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र लगायतका शिक्षण संस्थाहरु सञ्चालनमा छन् । आधारभूत तहमा कुल भर्ना दर १३१.३५ र खुद भर्ना दर ९७.८३ रहेको छ भने माध्यमिक तहमा कुल भर्ना दर ६६.६० र खुद भर्ना दर ५४.२९ रहेको छ । त्यसै गरी शिक्षक अनुपात प्राथमिक, निम्न माध्यमिक, माध्यमिक र उच्च माध्यमिक तहहरुमा क्रमश १५.०२, ३०.१२, २५.८६ र १३.०९ रहेको छ ।

स्वास्थ्य : लिखु तामाकोसी गाउँपालिकामा १ वटा सरकारी प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, ५ वटा सरकारी स्वास्थ्य चौकी र २ सरकारी सामुदायिक स्वास्थ्य एकाइ गरेर कुल ८ वटा सरकारी स्वास्थ्य संस्था रहेका छन् । यहाँ कुनै सरकारी अस्पताल तथा शहरी स्वास्थ्य चौकी सञ्चालनमा रहेको पाईदैन ।

घरको किसिम : लिखु तामाकोसी गाउँपालिकामा माटोको जोडाई तथा सिमेन्ट जोडाई भएको ढुङ्गा/ईट्टाको जग भएको परिवार क्रमश ९६.७५ प्रतिशत र ०.३९ प्रतिशत रहेको छ । त्यसै गरी काठको जगमा बनेको घर परिवार (१.२६ प्रतिशत), जग ढलान पिलरवाला (०.२४ प्रतिशत) र अन्य किसिमको घरको जग भएको (१.३६ प्रतिशत) रहेको छ । घरको गारोको हिसाबले माटोको गारो भएको घरमा बस्ने परिवार ९४.९५ प्रतिशत रहेको छ भने अन्य परिवारहरुको सिमेन्टको गारो (२.२७ प्रतिशत), काठको गारो (०.३९ प्रतिशत), बाँसको गारो (०.८५ प्रतिशत) र अन्य (१.५४ प्रतिशत) रहेका छन् । सोही गरी छानाको प्रकार अनुसार ढलान छाना (०.५९ प्रतिशत), जस्ताको छाना (७.१४ प्रतिशत), टायल/खपटाको छाना (७३.९९ प्रतिशत) र काठको छाना (०.०२ प्रतिशत) रहेको छ ।

भवन तथा आवास : लिखु तामाकोसी गाउँपालिकामा आफ्नै घरमा बस्ने परिवार ९७.०० प्रतिशत रहेको छ भने भाँडामा बस्ने परिवार (२.४८ प्रतिशत), संस्थागत घरमा बस्ने (०.०६ प्रतिशत) र अन्य किसिमका घरमा बस्ने ०.४७ प्रतिशत परिवारहरु रहेका छन् । जमिनमा महिलाको स्वामित्व भएको परिवार १८.८७ प्रतिशत तथा घरमा महिलाको स्वामित्व भएको परिवार ७.५१ प्रतिशत रहेको छ । त्यसै गरी महिला घरमुली भएको परिवार २७.७६ प्रतिशत तथा पुरुष घरमुली भएको परिवार ७२.२४ प्रतिशत रहेको छ ।

विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा : लिखु तामाकोसी गाउँपालिकामा विजुलीमार्फत १५.४८ प्रतिशत घरधुरीहरुमा बत्ती बाल्ने गरिएको छ भने मट्टितेल प्रयोग गर्ने ४७.५४ प्रतिशत, सौर्य उर्जा प्रयोग गर्ने

३४.२७ प्रतिशत र अन्य उर्जा (२.७१ प्रतिशत) रहेका छन् । त्यसै गरी खाना पकाउन एलपी ग्यास (०.६७ प्रतिशत), दाउरा (९६.८१ प्रतिशत), मट्टितेलको (०.५९ प्रतिशत) तथा बाँकीले विद्युत (०.३ प्रतिशत), गोबर ग्यास (०.२२ प्रतिशत) र अन्य उर्जा (१.४१ प्रतिशत) प्रयोग गर्ने गरेको छ ।

खानेपानी तथा सरसफाई : लिखु तामाकोसी गाउँपालिकामा पाइप लाइनको पानी प्रयोग गर्ने ८५.८४ प्रतिशत घरधुरी रहेका छन् भने बाँकी परिवारले ट्युबवेल/हात्ते पम्प (०.०६ प्रतिशत), ढाकिएको इनार/कुवा (१.३२ प्रतिशत), खुल्ला इनार/कुवा (७.३९ प्रतिशत), मुलको पानी (३.७७ प्रतिशत), नदी/खोलाको पानी (०.५३ प्रतिशत) र अन्य स्रोतबाट (१.०९ प्रतिशत) पानी प्रयोग गरिरहेका छन् । फ्लस शौचालय ढलमा जोडिएको परिवार ०.६५ प्रतिशत तथा फ्लस शौचालय सेप्टिक ट्याङ्कीमा जोडिएको परिवार ४९.१५ प्रतिशत, साधारण शौचालय भएको परिवार १९.९५ प्रतिशत रहेका छन् भने ३०.२५ प्रतिशत घरधुरीमा शौचालयको सुविधा पुग्न बाँकी रहेको देखिन्छ ।

सञ्चार सुविधा : गाउँपालिकामा सञ्चारको मुख्य स्रोत रेडियो रहेको छ जुन ७०.२५ प्रतिशत जनसङ्ख्याले प्रयोग गर्दछन् । त्यसै गरी मोबाईल फोन (४९.०९ प्रतिशत), टेलिभिजन (३.७१ प्रतिशत), टेलिफोन (२.११ प्रतिशत), केवल टेलिभिजन (०.८३ प्रतिशत), कम्पयुटर (०.३२ प्रतिशत) लगायतका सुविधा उपलब्ध छ भने केवल ०.०२ प्रतिशत घरधुरीहरुमा इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध रहेको देखिन्छ ।

बैंक तथा वित्तीय संस्था : लिखु तामाकोसी गाउँपालिकामा केवल १ वटा 'क' वर्गको बैंक मात्र पुगेको देखिन्छ । यद्यपि स्थानीय स्तरमा २० वटा बचत तथा ऋण सहकारी संस्था, ४ वटा बहुउद्देश्यीय सहकारी, २ वटा दुग्ध सहकारी, १/१ वटा विद्युत, चिया/कफी र तरकारी तथा फलफुल सहकारी, र १५ वटा कृषि सहकारी गरी कुल ४४ वटा सहकारीहरु सञ्चालनमा रहेका छन् ।

रोजगारी : लिखु तामाकोसी गाउँपालिकामा कुल ६४८ आर्थिक एकाइ सङ्ख्या मार्फत ८९३ पुरुष तथा ७४६ महिला गरी कुल १,६३९ जनाले रोजगारी प्राप्त गरेका छन् ।

विपद् : लिखु तामाकोसी गाउँपालिकामा पहिरोबाट १५ जना, चट्याङबाट ६ जना, बाढीबाट २ जना र आगलागीबाट १ जना गरी प्राकृतिक विपद्बाट कुल २४ जनाको मृत्यु भएको देखिन्छ । त्यसै गरी प्राकृतिक प्रकोपहरुबाट बाढीबाट ९, पहिरोबाट ७ र चट्याङबाट १० गरी कुल २६ जना घाइते भएको देखिन्छ भने विपद्का कारण पहिरोबाट १८ आगलागीबाट ६ र बाढीबाट ३ गरी कुल २७ वटा भवन/संरचनाहरुमा क्षति पुगेको देखिन्छ ।

धार्मिक तथा पर्यटन: लिखु तामाकोसी गाउँपालिका धार्मिक, ऐतिहासिक र रमणीय स्थलले भरिभराउ गाउँपालिका हो । धार्मिक तथा पर्यटकीय हिसाबले महत्वपूर्ण मानिने भृङ्गेश्वर (कोटगाउँ), चिलाउने आइतबारे मन्दिर, ऐरम्बास, कालीदेवीस्थान (बिजुलीकोट र गोठगाउँ सिमान), थलारी (बिजुलीकोट: सूर्यास्त हेर्न सकिने उच्च स्थान), गिद्धे डाँडा (सैपु) र त्रिपुरेश्वर गुफा (दुरागाउँ), कुपिन्डेमा पत्ता लागेको नयाँ गुफा, वडा नं. ५ नागदहको गिदानचौर पर्यटकीय स्थल लगायत यस गाउँपालिकामा अवस्थित छन् । साथै गाइखर्केनीदेखि आइतबारे चिलाउने मन्दिर सम्मको केवलकारको सम्भाव्यता अध्ययन गरी पर्यटकीय पूर्वाधार निर्माण गर्ने र वडा नं. ६ मा रहेको नर्वदेश्वर महादेव मन्दिर हुँदै क्षेताकुण्ड महादेव मन्दिरसम्म पर्यटकीय पदमार्ग निर्माण गरी पर्यटकहरु आकर्षण गर्न सकिने छ ।

२.२ मानव संसाधनको अवस्था

नवगठित गाउँपालिकाको पहिलो निर्वाचन सम्पन्न भई हाल सोही निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू मार्फत गाउँपालिकाको कार्य सञ्चालन भएको छ । यस गाउँपालिकामा रहेका ७ वटा वडामा निर्वाचित तथा मनोनित सदस्यहरु सहित जम्मा ३७ जना गाउँसभा सदस्यहरु रहेका छन् ।

त्यसैगरी गाउँ कार्यपालिकाको दैनिक कार्यसम्पादनका लागि विभिन्न विषयगत क्षमता सहित अधिकृत तथा सहायक कर्मचारी कार्यरत छन् । लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाको वेवसाइट तथा पालिकाबाट प्राप्त जानकारी तथा गाउँपालिकाको नीति, कार्यक्रम बजेट पुस्तिका (आ.व. २०७७/७८) अनुसार यस गाउँपालिकामा कुल ३८ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् र सो सम्बन्धी विवरण तालिकामा देखाइको छ ।

तालिका ६ : गाउँपालिकामा कार्यरत कर्मचारीहरुको विवरण

क्र.सं.	पद	सङ्ख्या	कैफियत
१	नि. प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	१	सामान्य प्रशासन
२	शिक्षा अधिकृत (छैठौं)	१	शिक्षा
३	लेखा अधिकृत (छैठौं)	१	
४	ईन्जिनियर	२	प्राविधिक
५	वडा सचिव नासु	१	
६	लेखापाल	१	आर्थिक प्रशासन
७	लेखापाल (पाचौं)	१	आर्थिक प्रशासन
८	आन्तरीक लेखा परीक्षक	१	लेखा
९	सव-ईन्जिनियर	१	प्राविधिक
१०	सहायक (पाचौं)	२	
११	प्राविधिक सहायक (पाचौं)	१	शिक्षा
१२	कम्पयूटर अपरेटर (पाचौं)	१	प्रशासन
१३	सहायक (चौंथो)	३	
१४	असिसटेन्ट सव-ईन्जिनियर	३	प्राविधिक
१५	सहायक आलेप	१	
१६	सूचना अधिकारी	१	प्रशासन
१७	प्राविधिक सहायक	२	अस्थाई
१८	सुचना प्रदायक	१	
१९	कार्यालय सहायक	४	कार्यालय
२०	हलुका सवारी चालक	२	कार्यालय
२१	कार्यालय सहयोगी	९	कार्यालय
	जम्मा	**३८**	

२.३ भौतिक सम्पत्तिको अवस्था

गाउँपालिका कार्यपालिका हाल वडा नं. ५ नागदहको धोवी बजारमा रहेको छ । कार्यपालिकाको भवन भाडामा सञ्चालन भइरहेकोले अहिलेसम्म कार्यालय अस्थायी रुपमा सञ्चालित हुनुका साथै जनशक्तिहरु पनि न्यून भएको कारणले कार्यालय व्यवस्थापन प्रभावकारी हुन सकेको देखिंदैन । गाउँपालिकाका कुल ७

वटा वडा कार्यालयहरु मध्ये ३ वटा आफ्नै भवनमा र ४ वटा भाडामा रहेका छन् । गाउँपालिका कार्यालय तथा वडा कार्यालयमा टेलिफोन सुविधा हालसम्म पुग्न नसकेता पनि गाउँपालिका तथा ७ मध्ये ५ वटा वडा कार्यालयहरुमा ईमेल ईन्टरनेटको सुविधा रहेको छ । पालिका तथा वडा कार्यालयहरुमा अति आवश्यक फर्निचर तथा औजार उपकरणहरु (कम्प्युटर, प्रिन्टर) भने उपलब्ध रहेको छ । गाउँपालिकाको स्वामित्वमा २ वटा गाडी (भाडामा), १९ वटा मोटरसाईकलहरु गाउँपालिकाको कामका लागि प्रयोग गरिएको छ । यसका अलावा गाउँपालिकाको २ वटा एम्बुलेन्स खरिद गरी सेवा सुविधा पुऱ्याइरहेको छ । गाउँपालिका क्षेत्रमा सार्वजनिक जग्गाहरु रहेका छन् । गाउँपालिकाले आफ्नो स्वामित्वमा तथा हकभोगमा रहेका जग्गा तथा भवनहरुको अभिलेख तयार गरी नियमित अभिलेख तयार गरी नियमित अद्यावधिक गर्न जरुरी देखिन्छ । यसरी गाउँपालिकाले आफ्नो स्वामित्व तथा हकभोगमा रहेका सम्पत्तिको उपयोग गरी नियमित आयआर्जन गर्नका लागि आवश्यक लगानी तथा निर्णय गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

परिच्छेद३. स्थानीय तहको राजस्व अधिकार तथा आय सम्भाव्यता

स्थानीय तहलाई प्राप्त राजस्व सम्बन्धी अधिकार र सो अधिकार कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिकाका तर्फबाट गरिएका कानूनी व्यवस्था र गाउँपालिकाको राजस्व सङ्कलन अवस्था, सम्भावना, समस्या तथा चुनौतीहरु शीर्षकगत रुपमा यस परिच्छेदमा विश्लेषण गरिएको छ ।

३.१ राजस्व अधिकार सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था

३.१.१ संवैधानिक व्यवस्था

नेपालको संविधानको अनुसूची ८ अनुसार स्थानीय तहको वित्तीय अधिकार अन्तरगत स्थानीय तहहरुले सम्पत्ति कर (घरजग्गा कर), घरबहाल कर, घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, भूमिकर (मालपोत), मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर र व्यवसाय कर ल्याउन सक्नेछन् र गैरकर अन्तरगत सेवा शुल्क, दस्तुर, पर्यटन शुल्क र दण्ड जरिवाना सङ्कलन गर्न सक्नेछन् । राजस्व अधिकार सम्बन्धी विभिन्न तहहरुको एकल तथा साझा अधिकार सम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७ : तहगत राजस्व अधिकार

संघ	प्रदेश	स्थानीय	साझा
▪ भन्सार ▪ अन्त:शुल्क ▪ मूल्य अभिवृद्धि कर ▪ संस्थागत आयकर ▪ व्यक्तिगत आयकर ▪ पारिश्रमिक कर ▪ राहधानी कर ▪ भिसा शुल्क ▪ पर्यटन दस्तुर ▪ सेवा शुल्क दस्तुर ▪ दण्ड जरिवाना	▪ घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क ▪ सवारी साधन कर ▪ मनोरञ्जन कर ▪ विज्ञापन कर ▪ पर्यटन शुल्क ▪ कृषि आयमा कर ▪ सेवा शुल्क दस्तुर ▪ दण्ड जरिवाना	▪ सम्पत्ति कर ▪ घर बहाल कर ▪ घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क ▪ सवारी साधन कर ▪ सेवा शुल्क दस्तुर ▪ पर्यटन शुल्क ▪ विज्ञापन कर ▪ व्यवसाय कर ▪ भूमिकर (मालपोत) ▪ मनोरञ्जन कर ▪ मालपोत सङ्कलन ▪ दण्ड जरिवाना	▪ सेवा शुल्क ▪ दस्तुर ▪ दण्ड जरिवाना ▪ प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी ▪ पर्यटन शुल्क

स्रोत: नेपालको संविधान, २०७२

३.१.२ कानुनी व्यवस्था

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ५४ देखि दफा ६३ सम्म स्थानीय तहको वित्तीय अधिकार सम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ । यसमा कर अन्तर्गत प्रत्यक्ष करहरु जस्तै सम्पत्ति कर, भूमिकर (मालपोत), घरजग्गा वहाल कर, वहाल विटौरी शुल्क, पार्किङ्ग शुल्क, जडीवुटी, कवाडी र जीवजन्तु कर, आदि छन् भने अप्रत्यक्ष कर जस्तै व्यवसाय कर जस्ता करहरु रहेका छन् । यसै गरी गैरकर अन्तर्गत गाउँपालिका वा नगरपालिकाबाट विभिन्न सेवाहरु उपभोग गरे वापतको सेवाशुल्क जस्तै विभिन्न पर्यटन व्यवसाय शुल्क, स्थानीय तहले निर्माण, सञ्चालन वा व्यवस्थापन गरेका स्थानीय पूर्वाधार उपयोग शुल्क,

स्थानीय तहले उपलब्ध गराएको कुनै सेवा उपयोग गरे वापत सेवा उपयोगकर्ताहरुबाट असूल गरिने सेवा व्यवस्थापन शुल्क, विभिन्न नियमन सेवा तथा सिफारिस वापत प्राप्त भएको दस्तुर वापतको रकम, नक्सापास दस्तुर र गाउँपालिका वा नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणबाट तोकिएको परिमाणमा स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा एवम् माटोजन्य वस्तु विक्री र अन्य सम्पत्ति विक्री सामुदायिक वनको आय र जनसहभागिता वापतको रकम आदि रहेका छन् ।

यसै गरी प्रदेश र स्थानीय तह दुवैले साझेदारीमा सकलन गर्ने घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर रहेको छ । जसको दर प्रदेशले तोक्ने र सङ्कलन स्थानीय तहले गर्ने प्रावधान रहेको छ । हालसम्म संघीय तहबाट स्थानीय तहमा घरजग्गाको लगत स्थानान्तरण भई नसकेको र संघीय सरकार मातहतको जिल्लास्थित मालपोत कार्यालयले नै घरजग्गा कर प्रदेश कानून वमोजिम असूल उपर गरी त्यसको ६० प्रतिशत सम्बन्धित गाउँपालिका वा नगरपालिका र ४० प्रतिशत सम्बन्धित प्रदेशमा पठाउने गरेको छ ।

यसरी स्थानीय गाउँपालिकामा देहायको चित्रमा देखाए बमोजिमका स्रोतबाट रकम प्राप्त हुने गर्दछ ।

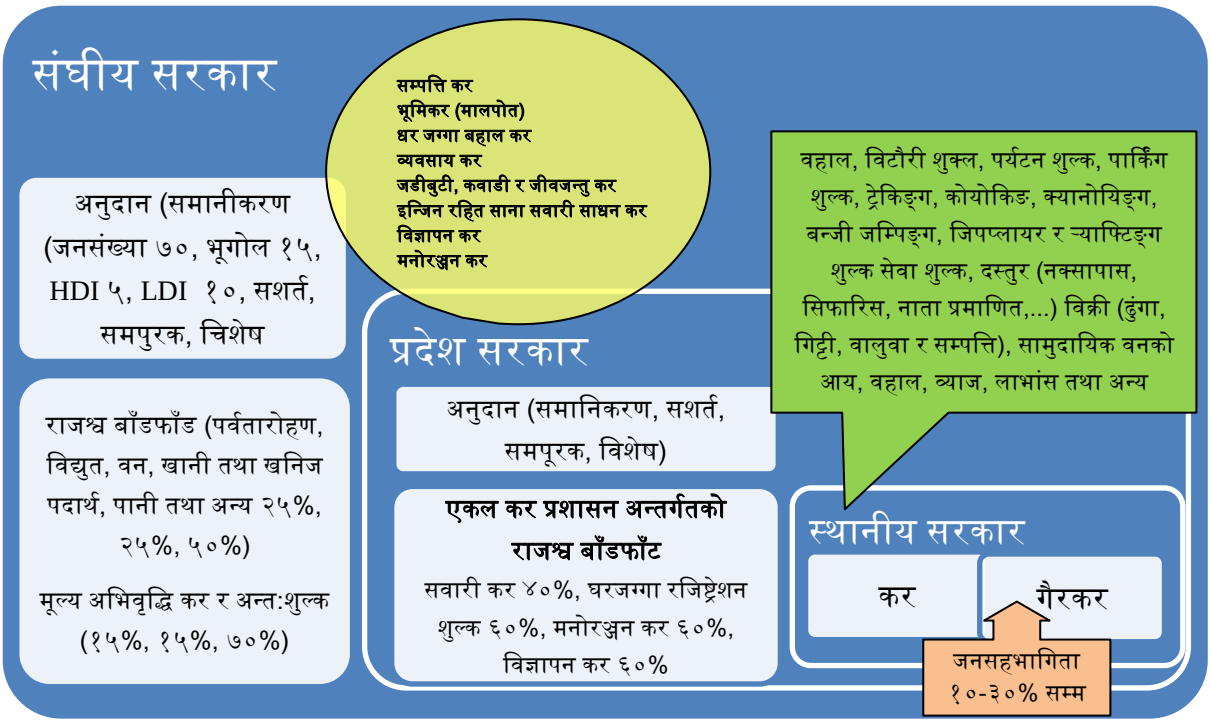

चित्र ४ : राजस्व अधिकार सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहको वित्तीय अधिकारलाई थप स्पष्ट पार्न संघीय, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले परिचालन गर्ने कर र गैर करका शिर्षकहरु निर्धारण गर्नुका अलावा संविधानका अनुसुचीमा एकल अधिकारमा दोहोरो अधिकार क्षेत्रमा परेका र संयुक्त अधिकार क्षेत्रका राजस्वका शिर्षकहरुको सन्दर्भमा प्रदेश र स्थानीय तह बीच एकल कर प्रशासन सम्बन्धमा निम्नानुसारको थप व्यवस्था समेत गरेको छ । शुरुमा राखिएको व्यवस्थामा २०७५ सालको आर्थिक ऐनले थप परिमार्जन समेत गरेको छ । परिमार्जित व्यवस्था देहाय बमोजिम रहेको छ ।

एकल कर प्रशासन सम्बन्धी व्यवस्था *(आर्थिक ऐन २०७५ बाट अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ दफा ५ र ६ मा भएको संसोधन सहित)*

तालिका ८ : एकल कर प्रशासन अन्तर्गत उठेको राजस्वलाई स्थानीय र प्रदेश तह बीच बाँडफाँड व्यवस्था

करका क्षेत्रहरु	दर निर्धारण गर्ने तह	सङ्कलन गर्ने तह	राजस्व बाँडफाँड (प्रतिशत)	
			प्रदेश	स्थानीय तह
सवारी साधन कर	प्रदेश	प्रदेश	६०	४०
रजिष्ट्रेशन शुल्क	प्रदेश	स्थानीय	४०	६०
मनोरञ्जन कर	प्रदेश	स्थानीय	४०	६०
विज्ञापन कर	स्थानीय	स्थानीय	४०	६०

स्रोत : अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ (आर्थिक ऐन २०७५ द्वारा संशोधित) दफा ५ र ६

एकल कोषको व्यवस्थापन देहाय अनुसार हुनेछ :

- यस्तो एकल कर बाँडफाँट प्रयोजनका लागि सङ्कलन गर्ने तहले (प्रदेश र स्थानीय) सङ्कलित रकम विभाज्य कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने हुन्छ ।
- प्रदेश सवारी साधन करबाट उठेको रकम प्रदेश विभाज्य कोषमा जम्मा गर्ने ।
- प्रदेशले सवारी साधन करबाट उठेको रकम प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले निर्धारण गरेको आधार र ढाँचा बमोजिम प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गर्ने ।
- प्रदेशले मासिक रुपमा सम्बन्धित स्थानीय सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने ।

स्थानीय तहको आन्तरीक आय

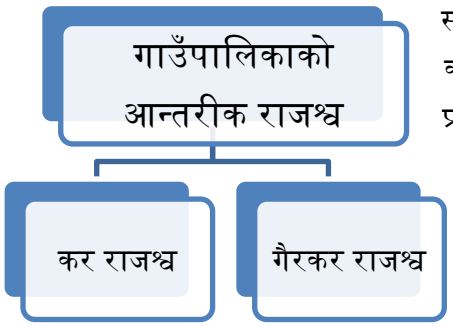

स्थानीय तहको सरकार अर्थात् गाउँपालिका तथा नगरपालिकालाई कानूनले कर, सेवाशुल्क, दस्तुर तथा दण्ड जरिवानाबाट राजस्व प्राप्त गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । यी राजस्वका स्रोतहरु सम्बन्धित व्यक्तिले प्रत्यक्ष रुपमा भुक्तानी गर्नुपर्ने किसिमका छन् । यसैले हरेक नागरिकले आफुले तिरेको करको उपयोग स्थानीय सरकारले कसरी गरेको छ भन्ने विषयमा स्वभाविक रुपमा चासो र सरोकार राख्ने गर्दछ र स्थानीय सरकारले यसको सही उपयोग गर्ने दायित्व निर्वाह गर्नुपर्दछ ।

राजस्व परिचालन चक्र र प्रक्रिया

स्थानीय तहमा राजस्व परिचालनलाई सुदृढ बनाउन देहाय बमोजिमको चक्र अनुसारका विभिन्न खुड्किलाहरु जस्तै क) नीति तथा कार्यविधिहरुको निर्माण र संस्थागत व्यवस्था (यस अन्तर्गत ऐन, कानून कार्यविधिहरुको तर्जुमा, नियमावली निर्णयहरु निर्माण तथा पुराना काम नलाग्न निर्णयहरु खारेजी, करको ढाँचा र दरको निर्धारण तथा सभाबाट अनुमोदन र सशक्त र प्रभावकारी राजस्व शाखाको स्थापना गरी कर्माचारीको व्यवस्था समेत पर्दछन्), ख) करदाताहरुको गणना र दर्ता (राजस्वको नक्साङ्कन, करदाताहरुको पहिचान तथा लगत तयारी, फारामको उपलब्धता र सो फारममा आम्दानीको स्रोतको अभिलेखीकरण), ग) राजस्वको बारेमा जानकारी, प्रचार प्रसार र करको अनुमान (करयोग्य स्रोत निर्धारण र सार्वजनिक छलफल तथा चेतनामूलक गोष्ठीहरुको आयोजना), घ) कर सङ्कलन तथा करदाताहरुसँग

सम्बन्ध निर्माण (तिरेको करको बिल बनाई वितरण गर्ने र करचुक्ता विधि प्रणालीको प्रचार प्रसार, आम सञ्चारको माध्यमबाट प्रचार प्रसार र छलफल कार्यक्रमको आयोजान), ङ) कार्यान्वयन तथा अनुगमन, आन्तरिक नियन्त्रण (बिल र रसिद काटेको तथा कर सङ्कलन भएको सुनिश्चित गर्ने, समयमा आर्थिक प्रशासन शाखामा कर रकम दाखिला तथा आम्दानी बाँधिएको सुनिश्चतता र आन्तरिक लेखापरीक्षण, समयमा कर नतिर्ने करदातालाई दण्ड जरिवाना भए नभएको अनुगमन र कानूनी कारवाही, अन्तिम लेखापरीक्षन आदि) र च) अभिलेखीकरण तथा प्रतिवेदन र उत्तरदायित्व वहन (गाउँपालिकाको सेवा र राजस्वको आवद्धता, राजस्व सङ्कलन तथा यसको उपयोगको सार्वजनिकीकरण, करको किसिम र स्थानको आधारमा राजस्वको प्रतिवेदन र नियमित रुपमा प्रकाशन गर्ने आदि) आदि पर्दछन् । यो चक्रका प्रत्येक खुड्किलामा गाउँपालिकाको राजस्व प्रशासन र अन्य प्रशासकीय व्यवस्था, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत तथा अध्यक्ष र समग्र कार्यपालिकाको सहयोग, समन्वय, सहजीकरण र निगरानी आवश्यक पर्छ ।

चित्र ५ : राजस्व प्रशासन चक्र प्रक्रिया

गाउँपालिकाको आन्तरिक राजस्वका स्रोतहरु

(क) सम्पत्ति कर सम्बन्धी व्यवस्था : गाउँपालिकाको आफ्नो क्षेत्रभित्रको घर र घरजग्गामा सम्पत्ति कर लगाउन सकिने छ । यस बमोजिम सम्पत्ति कर लगाउँदा घर र सो घरले चर्चेको जग्गा सम्पत्ति कर लगाएर बाँकी जग्गा नभएका अन्य जग्गामा भूमिकर (मालपोत) लगाउनु पर्ने छ । स्पष्टिकरण घरले चर्चेको जग्गा भन्नाले घरले ओगटेको क्षेत्रफल बराबरको जग्गा र अधिकतम सो बराबरको थप जग्गा सम्झनु पर्दछ । यसरी सम्पत्ति कर लगाउँदा देहायबमोजिमका विषयलाई आधार लिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

१. घर र जग्गाको आकार प्रकार र बनौट
२. घर र जग्गाको प्रचलित बजार मूल्य तथा घरको हकमा ह्रासमूल्य
३. घर र जग्गाको व्यापारिक वा आवासीय उपयोगको अवस्था

(ख) भूमिकर (मालपोत) सम्बन्धी व्यवस्था : गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रको जग्गामा त्यस्तो जग्गाको उपयोगको आधारमा भूमिकर (मालपोत) लगाउने छ । आर्थिक ऐन, २०७५ ले घर र त्यसले चर्चेको निश्चित जग्गामा सम्पत्ति कर लगाएपछि सोभन्दा बढी जग्गामा भूमिकर (मालपोत) लगाउनुपर्ने व्यवस्था छ । तर सम्पत्ति कर लगाएको अवस्थामा भूमिकर (मालपोत) लगाइने छैन ।

(ग) व्यवसाय कर: गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र व्यापार, व्यवसाय वा सेवामा पूँजीगत लगानी र आर्थिक कारोबारको आधारमा व्यवसाय कर लगाउन सक्ने छ ।

(घ) घर जग्गा बहाल कर: गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र कुनै व्यक्ति, वा संस्थाले भवन, घर, पसल, ग्यारेज, गोदाम, टहरा, छप्पर, कारखाना, जग्गा, पोखरी पुरै वा आंशिक तवरले बहालमा दिएको गाउँपालिकाले त्यस्तो बजाल रकममा बहाल कर लगाउन सक्ने छ ।

(ङ) सवारी कर: गाउँपालिकाले सिमित सवारी साधन (अटोरिक्सा तथा इ-रिक्सा, ठेला गाडा, टाँगा र रिक्साहरुको मात्र दर्ता, नवीकरण तथा वार्षिक सवारी कर सङ्कलन गर्न सक्ने अधिकार पाएको छ । तर यस गाउँपालिकाले चालु आ.व.मा सवारी कर निर्धारण गरिएकोले ढुवानी र यातायात एवम् अन्य सवारी साधनहरुको कर सङ्कलन गरिने छ ।

(च) विज्ञापन कर: गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रका सडक, चोक, सार्वजनिक स्थलमा विज्ञापन, प्रचारप्रसार आदिका लागि राख्न दिने साइन वोर्ड, ग्लो वोर्ड, स्टल, आदिमा विज्ञापन कर लगाउन सक्ने व्यवस्था रहेको छ ।

(छ) गैर करहरु: स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा गाउँपालिकाले पर्यटन शुल्क अन्तर्गत आफ्नो क्षेत्रभित्र सञ्चालनमा रहेका केवलकार, ट्रेकिङ्ग, कायाकिङ्ग, बञ्जी जम्प, जिपफ्लायर, ज्याफ्टिङ्ग, प्याराग्लाइडिङ्ग लगायतका स्थानीय पर्यटन, मनोरञ्जन तथा साहसिक खेलकुद सम्बन्धी सेवा वा व्यवसायमा सेवा शुल्क लगाउने व्यवस्था रहेको छ । यसैगरी गाउँपालिकाबाट विभिन्न सिफारिसहरु, इजाजत पत्र तथा नविकरण जस्तै एफएम रेडियो सञ्चालन, 'घ' वर्गको

निर्माण इजाजत पत्र, निजी विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, सहकारी, प्राविधिक शिक्षा तथा तालिम, ट्युशन तथा कोचिङ सेन्टर, औषधी पसल, प्लटिङ जस्ता व्यवसायिक संस्थाहरुको दर्ता, नविकरण आदिमा विभिन्न दस्तुर सङ्कलन गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

(ज) प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बाँडफाँट सम्बन्धी व्यवस्था

अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्था ऐन, २०७४ अनुसार प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बाँडफाँट अन्तरगत पर्वतारोहण, विद्युत, वन, खानी तथा खनिज, पानी तथा अन्य प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँट सम्बन्धमा निम्न तालिकामा व्यवस्था गरेको छ ।

तालिका ९ : प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बाँडफाँट (प्रतिशतमा)

स्रोतहरु	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह
पर्वतारोहण	५०	२५	२५
विद्युत	५०	२५	२५
वन	५०	२५	२५
खानी तथा खनिज	५०	२५	२५
पानी तथा अन्य स्रोत	५०	२५	२५

स्रोत : अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्था ऐन, २०७४ (अनुसुची ४)

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने २५ प्रतिशतको हिस्साको लागि प्रत्येक स्थानीय तहको प्राकृतिक स्रोतको अवस्थिति तथा प्राकृतिक स्रोतमा आधारित परियोजना वा उपयोगबाट प्रभावित क्षेत्र र जनसङ्ख्याको पहिचान गरि स्थानीय तहलाई रकम बाँडफाँट गर्न सिफारिस गरेको छ ।

(झ) कर राजस्व बाँडफाँट सम्बन्धी व्यवस्था

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ अनुसार मूल्य अभिवृद्धि कर र आन्तरिक उत्पादनबाट उठेको अन्त शुल्क रकममध्येबाट उठेको रकमलाई संघीय विभाज्य कोषमा राखी सोबाट रकममध्ये संघीय सरकारले ७० प्रतिशत, प्रदेशले १५ प्रतिशत र स्थानीय सरकारले १५ प्रतिशत बाँडफाँट गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

तालिका 1 : कर राजस्वको बाँडफाँट सम्बन्धी व्यवस्था

स्रोतहरु	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह
मूल्य अभिवृद्धि कर (भ्याट)	७०	१५	१५
अन्तशुल्क	७०	१५	१५

स्रोत : अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ परिच्छेद ३ (६)

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ अनुसार विभिन्न तहका सरकारहरुका बीचमा अनुदान सिफारिस गर्दा लिइने आधारहरु, राजस्वको बाँडफाँट गर्दा लिइने आधारहरु र प्राकृतिक स्रोतको परिचालन गर्दा लिइने आधार र मापदण्डहरु तयार गरी कार्यान्वयनका लागि सहजिकरण गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट सम्बन्धी विषयमा संघ र प्रदेश, प्रदेश र प्रदेश, प्रदेश र स्थानीय तह

तथा स्थानीय तहहरु बीच उठ्न सक्ने सम्भावित विवादको विषयमा अध्ययन अनुसन्धान गरी त्यसको निवारण गर्न समन्वयात्मक रुपमा काम गर्न राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले सम्बन्धित तहहरुलाई सुझाव दिने संवैधानिक व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट गर्दा सो सँग सम्बन्धित वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धमा अध्ययन र अनुसन्धान गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिस समेत गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था रहेको छ ।

हाल राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले जनसङ्ख्या (कूल जनसङ्ख्या र आश्रित जनसङ्ख्या), क्षेत्रफल, मानव विकास सूचकाङ्क, न्यून विकास सूचकाङ्कको आधारमा प्रदेश तथा स्थानीय तहहरुलाई राजस्व बाँडफाँट गर्ने गरी सिफारिस गरेको छ ।

तालिका 2 : राजस्व बाँडफाँटका लागि भएको सिफारिसको आधारहरु (प्रतिशतमा)

सि.नं.	आधारहरु	प्रदेश	स्थानीय तह
१	जनसङ्ख्या (कूल जनसङ्ख्या अनुपात ८०, आश्रित जनसङ्ख्या अनुपात २०)	७०	७०
२	क्षेत्रफल	१५	१५
३	मानव बिकास सूचकाङ्क	५	५
४	न्यून विकास सूचकाङ्क पूर्वाधार सूचकाङ्क (७० प्रतिशत खर्चको आवश्यकता सूचकाङ्क २० प्रतिशत र सामाजिक तथा आर्थिक असमानता सूचकाङ्क १० प्रतिशत)	१०	१०
जम्मा		**१००**	**१००**

नोट: यस सूत्रबाट आएको रकममा ठूलो फरक देखिने र अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐनको दफा २१ ले प्रदेश तथा स्थानीय तहले आफ्नो प्रशासनिक खर्च आन्तरीक राजस्व तथा राजस्व बाँडफाँटबाट पुऱ्याउनु पर्ने हुनाले वित्त आयोगले प्रत्येक स्थानीय तहलाई न्यूनतम रकम र त्यसमा सुत्र अनुसार रकम बाँडफाँट गर्ने गरेको छ ।

३.२ आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था

गाउँपालिकालाई प्राप्त कानुनी अधिकारको आधारमा सम्भाव्य आय शिर्षकहरुको परिचालन अवस्थाको विश्लेषण गरिएको छ । यसले गाउँपालिकामा सम्भावना भएका आय शिर्षकहरुको सम्भाव्यता, सङ्कलनको अवस्था तथा दरको निर्धारणको अवस्थालाई देखाउँछ ।

तालिका 3 : गाउँपालिकाको आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था

क्र.सं.	आयका शिर्षक	सम्भावना	दर निर्धारण	सङ्कलन
क.	**कर तर्फ**			
१	भूमि कर (मालपोत)	छ	भएको	भएको
२	घर जग्गा (एकीकृत सम्पत्ति) कर	छ	भएको	नभएको
३	घर जग्गा वहाल कर	छ	भएको	नभएको
४	वहाल विटौरी शुल्क	छ	भएको	नभएको
५	व्यवसाय कर	छ	भएको	भएको
६	सवारी साधन कर	छ	भएको	नभएको

७	मनोरञ्जन कर	छ	भएको	नभएको
८	विज्ञापन कर	छ	भएको	नभएको
९	अन्य कर	छ	भएको	भएको
ख.	**गैर कर**			
१	ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा दहत्तर, वहत्तर को विक्री	छ	भएको	नभएको
२	वन पैदावर (सामुदायिक वनको विक्रीबाट प्राप्त आय)	छ	भएको	नभएको
३	नक्सापास दस्तुर	छ	भएको	भएको
४	व्यक्तिगत घटना दर्ता शुल्क	छ	भएको	भएको
५	जडीवुटी, कवाडी र जीवजन्तु कर	छ	भएको	भएको
६	पार्किङ्ग शुल्क	छ	भएको	नभएको
७	अस्पताल सञ्चालन	छ	भएको	नभएको
८	फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क	छ	भएको	नभएको
९	स्थानीय खानेपानी महशुल	छ	भएको	भएको
१०	स्थानीय विद्युत महशुल	छ	भएको	भएको
११	ट्रेकिंग, कायाकिंग, वन्जीजम्प, जीपफ्लायर, पाराग्लाईडिंग आदि मनोरञ्जन तथा साहसी खेलकुद सम्बन्धी सेवा तथा व्यवसायमा सेवा शुल्क	छ	भएको	नभएको
१२	निर्माण, सञ्चालन र व्यवस्थापित गरेका स्थानीय पुर्वाधार तथा सेवामा सेवा शुल्क (खानेपानी, विजुली, धारा, अतिथि गृह, धर्मशाला, पुस्तकालय, सभागृह, ढल निकास, सडक वत्ती, शौचालय, पार्क, पौडी पोखरी, व्यायमशाला, पर्यटकीय स्थल, हाटबजार, पशु वधशाला, शवदाह गृह, धोविघाट, सडक, बसपार्क, पुल, आदि)	छैन	नभएको	नभएको
१३	मूल्याङ्कन सेवा शुल्क (अचल सम्पत्ति)	छ	भएको	भएको
१४	दर्ता, अनुमति तथा नवीकरण दस्तुर (एफएम रेडियो सञ्चालन, घ वर्गको निर्माण इजाजतपत्र, विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म)	छ	भएको	भएको
१५	ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा, माटो तथा स्लेट जस्ता वस्तुको सर्वेक्षण, उत्खनन तथा उपयोग शुल्क	छ	नभएको	नभएको
१६	वडा कार्यालय मार्फत गरिने सिफारिश तथा प्रमाणित दस्तुर	छ	भएको	भएको
१७	दण्ड जरिवाना	छ	भएको	भएको

माथिको तालिकाका आधारमा विश्लेषण गर्दा गाउँपालिकाले कर तर्फ ९ वटा शिर्षकहरुमा आय सङ्कलन गर्ने सम्भावना भएता पनि केवल ३ वटा शिर्षकहरुमा राजस्व सङ्कलन भइरहेको देखिन्छ । जसमध्ये गाउँपालिकाले सबै शिर्षकहरुको करका दरहरु निर्धारण गरेता पनि चालु आ.व.मा मालपोत कर, सम्पत्ति कर तथा व्यवसाय कर शिर्षकमार्फत आय सङ्कलन भइरहेको छ भइरहेको छ । त्यसैगरी गैर कर तर्फ समग्रमा जम्मा १७ वटा शिर्षकहरु मध्ये १५ वटा शिर्षकहरुमा दर निर्धारण गरिएको छ । गैर करबाट शिर्षकहरुबाट आय सङ्कलन हुन सक्ने सम्भावना भएतापनि केही शिर्षकहरुबाट मात्र राजस्व सङ्कलन भइरहेको छ ।

३.३ आन्तरिक आय सङ्कलनको प्रमुख क्षेत्र र सम्भावना विश्लेषण

लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाको सातौं गाउँसभाबाट आ.व. २०७७/७८ का लागि विभिन्न शिर्षकहरुका लागि कर दर रेट निर्धारण स्वीकृत गरिसकेको छ । गाउँपालिकाको आन्तरिक आय सङ्कलनको प्रमुख क्षेत्र र सम्भावना विश्लेषण छुट्टाछुट्टै निम्न उपशिर्षकहरुमा गरिएको छ ।

३.३.१ स्थानीय कर राजस्व

क. सम्पत्ति कर

हालको अवस्था: लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाले सम्पत्ति कर दर निर्धारण गरी करलाई कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । चालु आ.व. २०७७/७८ मा एकीकृत सम्पत्तिको मूल्य १ लाखसम्म रु ५०, १ देखि ५ लाख सम्म रु १००, ५ देखि १० लाख सम्म रु २००, १० देखि २० लाखसम्म रु ३००, २० देखि ३० लाखसम्म रु ४००, ३० देखि ४० लाखसम्म रु ५००, ४० देखि ५० लाखसम्म रु १०००, ५० देखि ८० लाखसम्म रु ५०००, ८० लाखदेखि १ करोडसम्म रु १०,०००, १ करोड देखि ५ करोडसम्म रु २५,०००र ५ करोड माथि रु ४०,००० कर निर्धारण गरिएको छ । गाउँपालिकामा निर्मित घरहरुलाई माटोको जोडाई, सिमेन्ट र बज्रको जोडाई, सिमेन्ट रड प्रयोग गरिएका अर्ध पक्की तथा आर.सि.सि. गरी ४ प्रकारमा वर्गिकरण क्रमश: औषत लागत दर प्रति फुट रु ४५०, रु ५३५, रु ५७५ र रु ६३५ कायम गरी घरको मूल्याङ्कन गर्ने गरिएको छ । यस सम्बन्धी व्यवस्थित रेकर्ड र अडिट नभएको कारण यस शिर्षक अन्तर्गत उठेको रकम यकिन गर्न सकिएको छैन ।

सम्भाव्यता: विद्यमान कानूनी व्यवस्थाले घर र घरले चर्चेको जग्गा र अधिकतम सो जग्गा बराबरको थप जग्गामा मात्र सम्पत्ति कर लाग्ने व्यवस्था रहेको छ । गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र, २०७४ अनुसार गाउँपालिकामा ४,९२८ घरधुरी रहेकोमा आफ्नो स्वामित्व भएको घरहरु ४,७८० देखिन्छ । केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागको २०६८ अनुसारको तथ्याङ्क भएकोले हाल यस शिर्षक अन्तर्गत सङ्कलन हुन सक्ने करको रकम रु २३ लाख ५० हजार रहेको छ जुन विस्तृत रुपमा तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका १३ : सम्पत्ति करको सम्भाव्यता विश्लेषण

घरको किसिम	अनुमानित घर संख्या	कर रकम	सम्भावित कर रकम
माटो जोडाई	४९७१	४५०	२२,३६,९५०
सिमेन्ट र बज्रको जोडाई	६२	५३५	३३,१७०
सिमेन्ट रड प्रयोग गरिएका अर्ध पक्की	९६	५७५	५५,२००
आर.सि.सि.	३९	६३५	२४,७६५
जम्मा	**५,१६८**	**२**	**२३,५०,०८५**

सुधारका पक्षहरु:

- सम्पत्ति करको विभिन्न क्याटेगोरीहरु अनुसार तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्ने ।
- गाउँपालिका र वडास्तरमा पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरुका लागि सम्पत्ति कर सम्बन्धी अभिमुखीकरण तथा तालिम सञ्चालन गर्ने ।
- सम्पत्ति करको सम्बन्धमा नागरिकहरुलाई विभिन्न माध्यमबाट सूचित गर्ने ।

- आवश्यक उपकरण तथा पूर्वाधार तयार गरी गाउँपालिका कार्यालय र सबै वडामा कम्प्युटरमा आधारित बिलिङ प्रणाली लागू गर्ने ।
- सम्पत्ति कर सङ्कलनमा वृद्धि गर्न प्रोत्साहनको लागि पुरस्कार तथा छुटको व्यवस्था गर्ने ।

ख. मालपोत (भूमि कर)

हालको अवस्था: गाउँपालिकाले आर्थिक ऐनमा मालपोतको दर उल्लेख गरी सङ्कलन गरी आएकोमा चालु आ.व.मा अध्यावधिक गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । परम्परागत विधि अनुसार अब्बल, दोयम, सीम र चाहार गरी चार समूहमा वर्गीकरण गर्ने गरिएकोमा जग्गाको उपयोगिता अनुसार खेत र पाखो जमिन गरी दुई वटा क्याटेगोरीमा विभाजन गरिएको छ । चालु आ.व.मा मालपोत कर सङ्कलन गर्न १ रोपनी देखि ५ रोपनीसम्म अव्बल, दोयम, सिम र चाहर खेतको प्रति रोपनी क्रमश ३०, २५, २० र १५ रुपैंया तथा पाखो जमिनको हकमा क्रमश २०, १५, १० र ५ रुपैंया निर्धारण गरेको छ । त्यसै गरी ५ रोपनीदेखि माथिको जग्गाको हकमा थप रकम अव्बल, दोयम, सिम र चाहर खेतको प्रति रोपनी क्रमश १०, ५, ४ र ३ रुपैंया तथा पाखो जमिनको हकमा क्रमश ५, ४, ३ र २ रुपैंया निर्धारण गरेको छ । चालु आ.व.को जेठ मसान्तसम्म रु ५ लाख सङ्कलन गरेको छ ।

सम्भाव्यता: लिखु तामाकोसीको गाउँपालिकामा २७,९७५ रोपनी खेतीयोग्य जमिन रहेको अनुमान गरी ती जग्गामा करको दर औषतमा रु २५ कायम गर्दा करिब रु ७ लाख सङ्कलन हुन सक्ने देखिन्छ । त्यसैगरी ७०,६७५ रोपनी पाखो जमिन रहेको अनुमान गरी औषत रु १० कायम गर्दा करिब रु ८ लाख ५० हजार सङ्कलन हुने भएकोले यस शिर्षकबाट कुल रु १५ लाख ५० हजार आय हुन सक्छ ।

सुधारका पक्षहरु: यस गाउँपालिकाको आन्तरिक आयको निकै महत्वपूर्ण स्रोत मालपोत कर भएकोले यसलाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्न गाउँपालिकाले निम्न पक्षहरुमा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

- मालपोतको लागि जग्गाको किसिम अनुसार अभिलेख राख्ने ।
- गाउँपालिकाको सबै वडा कार्यालयमा आवश्यक पूर्वाधार तयार गरी कम्प्यूटरमा आधारित बिलिङ प्रणाली लागू गर्ने ।
- वडा कार्यालयले असुल गर्ने मालपोतको अभिलेख गाउँपालिकामा नियमित रुपले आउने व्यवस्था गरी कम्तिमा १ पटक चेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- मालपोत र सम्पत्ति कर एकै पटक लिने गरी एकीकृत सम्पत्ति कर असुली गर्ने व्यवस्था लागु गर्ने ।

ग. घरजग्गा बहाल कर

हालको अवस्था: गाउँपालिकाले आर्थिक ऐनमा उल्लेख गर्दै कोठा भाडा लगाउने घरधनी वा सम्झौता बमोजिम बहालका साथै भवन, पसल, ग्यारेज, गोदाम, टहरा, छप्पर, जग्गा वा पोखरी बापत पाउने वहाल रकमको २ प्रतिशतसम्म असुल गर्ने व्यवस्था गरेको छ । सबै वडाहरु ग्रामीण क्षेत्रमा पर्ने भएकोले घर भाडामा लाग्न सक्ने परिस्थिति छैन । हालसम्म संस्थागत रुपमा बहालमा दिइएका घरहरुबाट मात्र यो कर सङ्कलन गर्न सकिने देखिन्छ । गाउँपालिकाको धोबीबजार, हाटबजार र अन्य मुख्य बजारहरुमा सरकारी कार्यालय, बैंक तथा अन्य संघसंस्थाहरु भाडामा बस्दै आएको छ । यद्यपि यस शिर्षक अन्तर्गत आय सङ्कलन भएको छैन ।

सम्भाव्यता: यस गाउँपालिकाको धोबीबजार, हाटबजार क्षेत्रमा केही घर तथा जग्गाहरु बहालमा रहेका छन् । गाउँपालिका भित्र करिब १५ वटा भवनहरु संस्थागत प्रयोजनका लागि भाडामा लेनदेन भएका छन् । ती संस्थागत बहालबाट ५० हजार आम्दानी गर्न सकिने देखिन्छ । गाउँपालिकाका करिब १०० घरधुरीले मासिक भाडामा लिएर व्यापार गरिरहेको अनुमान छ । तर आवासीय प्रयोजनका लागि घर वा कोठा भाडामा दिइएको खासै देखिंदैन । यसप्रकार गाउँपालिकामा करिब १०० परिवारले भाडा बापत वार्षिक औषत १५ हजार आम्दानी गरेको मानी त्यसको २ प्रतिशत कर लिंदा ३० हजार त्यसबाट प्राप्त हुनसक्ने देखिन्छ । त्यसैगरी जग्गा भाडामा लिएर पोल्ट्री फर्म, फर्निचर लगायत विभिन्न उद्योग व्यवसाय सञ्चालन भएकोमा त्यसबाट वहाल कर करिब ७५ हजार प्राप्त गर्न सकिन्छ । समग्रमा गाउँपालिकामा यस शिर्षकबाट करिब १ लाख २५ हजार आय हुने सम्भावना देखिन्छ ।

सुधारका पक्षहरु:

- गाउँपालिकाको वस्तुस्थिति विवरण तयार पार्दा वहालमा भएका घरजग्गा तथा बहालमा लाग्न सक्ने घरहरुको लगत सङ्कलन गरी अद्यावधिक गर्ने ।
- घर बहाल कर सङ्कलन निर्देशिका तयार गरी लागु गर्ने ।
- घर बहालको कर समय सापेक्ष अनुसार परिमार्जन गर्ने ।

घ. व्यवसाय कर

हालको अवस्था: गाउँपालिकाले आर्थिक ऐनमा यस क्षेत्रभित्र व्यापार, व्यवसाय वा सेवामा पुँजीगत लगानी र आर्थिक कारोबारको आधारमा व्यवसाय कर लगाउने व्यवस्था गरेको छ । व्यवसायहरुलाई व्यवसायको किसिम र आकारको आधारमा १८ वटा क्याटेगोरीमा वर्गिकरण गरी व्यवसाय करको दर निर्धारण गरेको छ । व्यवसाय दर्ता गर्न करको दर न्यूनतम रु १०० देखि १०,००० सम्म रहेको छ । यस शिर्षक अन्तर्गत गत आ.व.मा रु २१,५०० सङ्कलन गरेको थियो भने चालु आ.व.को जेठ मसान्तसम्म कुनै रकम सङ्कलन भएको छैन ।

सम्भाव्यता: गाउँपालिकाको धोबिबजार, हाटबजार, दुरागाउँ, सैंपु, काङ्वा, रातामाटा, नागदह, खिम्ती, सिमलडाँडा, तिप्लुङमा लगायतका क्षेत्रमा ग्रामीण व्यापार व्यवसाय गर्ने गरिएको छ । गाउँपालिकामा ४३ वटा व्यवसायिक फर्महरु दर्ता भएका छन् । यद्यपि गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र (२०७४) अनुसार दुग्ध व्यवसायी १०, टेलर्स २०, सुनचाँदी व्यवसायी ३, होटल व्यवसायी ५०, फेन्सी व्यवसायी १५, क्लिनिक तथा औषधी व्यवसायी १, तरकारी तथा फलफुल व्यवसायी २, इलेक्ट्रोनिक व्यवसायी २, वंगुर पालन ३, किराना पसल तथा व्यवसायी १५, राइस मिल ३, खाजाघर तथा चिया पसल १५, मदिरा व्यवसाय १२५, सहकारी १३, आदि सञ्चालनमा रहेको उल्लेख छ । गाउँपालिकाबाट प्राप्त जानकारी अनुसार करीब ५०० वटा व्यवसायिक फर्म दर्ता हुन बाँकी रहेको छ । माथि उल्लेखित लगायतका व्यवसायहरु आदिबाट व्यवसाय करको शिर्षकबाट करीब रु ३ लाख राजस्व सङ्कलन हुन सक्ने देखिन्छ ।

तालिका १४ : सम्पत्ति करको सम्भाव्यता विश्लेषण

व्यवसायको किसिम	सङ्ख्या	करको दर	सङ्कलन हुने कर
दुग्ध व्यवसायी	१०	१,५००	१५,०००
टेलर्स	२०	५००	१०,०००

सुनचाँदी व्यवसायी	३	१,०००	३,०००
होटल व्यवसायी	५०	१,०००	५०,०००
फेन्सी व्यवसायी	१५	१,०००	१५,०००
क्लिनिक तथा औषधी व्यवसायी	१	१,५००	१,५००
तरकारी तथा फलफुल व्यवसायी	२	५००	१,०००
इलेक्ट्रोनिक व्यवसायी	२	१,०००	२,०००
वंगुर पालन	३	१,५००	४,५००
किराना पसल तथा व्यवसायी	१५	५००	७,५००
राइस मिल	३	१,५००	४,५००
खाजाघर तथा चिया पसल	१५	१,०००	१५,०००
मदिरा व्यवसाय	१२५	१,०००	१,२५,०००
सहकारी	१३	१,५००	१९,५००
पशुपालन फार्म	१	१,५००	१,५००
पोल्ट्री फार्म	४	१,५००	६,०००
डेरी उद्योग	१	१,५००	१,५००
जम्मा			**२,८२,५००**

सुधारका पक्षहरु: गाउँपालिकाको व्यवसाय कर सङ्कलन सुधार ल्याउनका लागि निम्न कार्यहरु गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

- उद्योग वाणिज्य संघको इकाई मार्फत व्यवसाय करको दरमा सहमति कायम गर्ने ।
- व्यवसायीहरुको तथ्याङ्क अध्यावधिक गरी गाउँपालिकामा दर्ता हुने व्यवस्था शुरु गर्ने र घुम्ती शिविर मार्फत प्रचार प्रसार गर्ने ।
- गाउँपालिका क्षेत्रमा व्यवसाय गर्नको लागि व्यवसाय सञ्चालन इजाजत लिनुपर्ने व्यवस्था अनिवार्य गर्ने ।
- गाउँपालिकामा व्यवसायहरूको करको दर पुनरावलोकन गरी आर्थिक ऐनमा उल्लेख गर्ने ।
- व्यवसाय कर सङ्कलन टोली गठन गरी वर्षमा एक पटक व्यवसाय कर सङ्कलन अभियान सञ्चालन गर्ने ।

ङ. विज्ञापन कर

हालको अवस्था: विद्यमान कानुनी व्यवस्था अनुसार गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रका सडक, चोक, सार्वजनिक स्थलमा विज्ञापन, प्रचार-प्रसार आदिका लागि राख्न दिने सामाग्रीमा विज्ञापन कर लगाउन सक्नेछ । संघीय कानुन अनुसार यो प्रदेश सरकारसँग बाँडफाँड हुने कर हो । यस गाउँपालिका क्षेत्रभित्र हुने विज्ञापनमा विज्ञापन कर लगाई असूल उपर गरिने र यसरी कर सङ्कलन गर्दा अन्तर सरकारी वित्त ऐन, २०७४ बमोजिम स्थानीय तहको विभाज्य कोष मार्फत गाउँपालिका सञ्चित कोषमा राजस्व बाडँफाड गर्नुपर्ने उल्लेख गरिएको छ ।

सम्भाव्यता: गाउँपालिकाले गाडीमा सामान बोकी विज्ञापन गर्ने (प्रति पटक) रु १००, स्टल राखी विज्ञापन गर्नेको लागि रु १००, कन्सर्ट (प्रति पटक) रु २०० तथा टुल व्यानर राखी विज्ञापन (प्रति पटक) रु २०० गरी विज्ञापन करबाट कुल कर करीब रु ५० हजार राजस्व सङ्कलन हुने देखिन्छ ।

सुधारका पक्षहरु:

- विज्ञापनका सामग्री तथा प्रयोग भएका स्थानका सन्दर्भमा यथार्थ तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने ।
- आफ्नो व्यवसायको पहिचानको लागि व्यवसाय स्थलमा साईनबोर्ड, वाल पेन्ट लगायतका विज्ञापन प्रति वर्ग फिट विज्ञापन दर निर्धारण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- सङ्कलित विवरण अनुसार विज्ञापन करको दर पूनरावलोकन गर्ने ।
- न्यूनतम सङ्कलन हुन सक्ने रकम यकिन गरी ठेक्का अङ्क निर्धारण गर्ने ।
- सम्भाव्य स्थानहरुमा विज्ञापन प्रवर्द्धनको वातावरण तयार गर्ने ।

च. जडिवुटी, कवाडी र जीवजन्तु कर

हालको अवस्था: गाउँपालिकाले आर्थिक ऐनमा यस क्षेत्रभित्र कुनै व्यक्ति वा संस्थाले उन, खोटो, जडिबुटी, वनकस, कवाडी माल र प्रचलित कानूनले जडिबुटी, निषेध गरिएको जीवजन्तु बाहेकका अन्य मृत वा मारिएका जीवजन्तुको हाड, सिङ, प्वाँख, छाला जस्ता वस्तुको व्यावसायिक कारोबार गरेवापत कर लगाइने र असुल गर्ने गरी कर निर्धारण गरेको छ । यस गाउँपालिकामा पाइने जडिवुटीहरुमा सुगन्धवाला, गामडोल, कुट्की, जटामसी, कुट, विष्मा, विप्ट, वनलसुन, लघुपत्र, सतावर कुरिलो जरा, सतुवा, सचुर, निरमसी, भ्याकुर, बज्रदन्ती, काकोली, पाखन्बेद, पदमचाल, बोझो, विष, कुचिलो, मुसली, गुजगानो, दारिहल्दी, आदिको निकासी दस्तुर प्रति केजी रु १ देखि रु ५.५० निर्धारण गरिएको छ । त्यसै गरी पंक्षीहरुको प्वाँखको प्रति केजी रु २ जिल्ला बाहिर निकासी गर्न परेमा जिल्ला परिषद्ले निर्धारण बमोजिम सङ्कलन गरिने तथा पशु चौपायाहरुमा प्रति गोटा खसीको रु २०, बोकाको रु १०, राँगाको रु ९०, अन्य चौपायाको रु ३० निर्धारण गरेको छ । प्रचलित कानूनले निषेधित गरिएका बाहेकका पशुहरुको अङ्गहरु प्रति केजी सिङको रु २, खुरको रु २, छाला सानो रु १०, हाड रु १ र छाला ठूलो रु २० कायम गरिएको देखिन्छ ।

सम्भाव्यता: गाउँपालिकाको जडिवुटी, कवाडी, जीवजन्तुहरुको विक्री वितरणको तथ्याङ्क उपलब्ध नभएपनि उत्पादन र विक्रीबाट कर बापत सङ्कलन हुन सक्ने सम्भावना रहेको छ । त्यसै गरी चौपाया, चखेरु जन्य पदार्थ एवम् अङ्ग र जडिवुटीको विक्रीबाट जडिवुटी, कवाडी र जीवजन्तुबाट कुल कर करीब रु १ लाख ५० हजार राजस्व सङ्कलन हुने देखिन्छ ।

सुधारका पक्षहरु: गाउँपालिकाको जडिवुटी, कवाडी, जीवजन्तु कर सङ्कलन सुधार ल्याउनका लागि निम्न कार्यहरु गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

- गाउँपालिका क्षेत्रमा सङ्कलन तथा व्यवसायिक उपयोग हुने परिमाण सम्बन्धी आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने ।
- यस सँग सम्वन्धित व्यवसायीहरुको दर्ता र अभिलेखीकरण गर्ने ।
- गाउँपालिकामा हुने कवाडी वस्तुको व्यवसायिक कारोवारलाई इजाजत प्रदान गरी वार्षिक ठेक्का मार्फत कर सङ्कलन गर्ने ।
- जडीबुटीको र जीवजन्तुको उपलब्धता पत्ता लगाई कारोबारमा कर सङ्कलन शुरुवात गर्ने ।

३.३.२ गैर कर राजस्व

क. बहाल विटौरी शुल्क

हालको अवस्था : गाउँपालिकाले आफुले निर्माण, रेखदेख वा सञ्चालन गरेको हाटबजार, पसल लगायत सरकारी जग्गामा बनेका संरचनाको उपयोग गरेबापत बहाल विटौरी शुल्क लगाउन पाउने व्यवस्था छ । गाउँपालिकाले आर्थिक ऐनमा आफ्नो क्षेत्रभित्र निर्माण, रेखदेख वा सञ्चालन गरेको हाट बजार र सार्वजनिक स्थल, ऐलानी जग्गा वा बाटो छेउमा अस्थायी पसल राख्न दिए बापत मासिक प्रति वर्ग फिट धोबिबजार र हाटबजारमा रु ५ र बाँकी दुरागाउँ, सैंपु, काङ्वा, रातामाटा, नागदह, खिम्ती, सिमलडाँडा, तिप्लुङमा रु २ बहाल विटौरी शुल्क निर्धारण गरिएको छ ।

सम्भाव्यता: यस गाउँपालिकाको धोबिबजार र हाटबजारमा तथा दुरागाउँ, सैंपु, काङ्वा, रातामाटा, नागदह, खिम्ती, सिमलडाँडा, तिप्लुङ क्षेत्रमा हाट बजार र सार्वजनिक स्थल, ऐलानी जग्गा वा बाटो छेउमा अस्थायी पसल राख्न दिए बापत बहाल विटौरी शुल्क सङ्कलन गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ । बहाल विटौरी कर अन्तर्गत गाउँपालिकामा १०० वर्गफिटका दरले मासिक औसत रु ३ का दरले करिब ५० वटा इकाई अनुमान गर्दा वार्षिक रु १ लाख ८० हजार राजस्व सङ्कलन गर्न सकिने अनुमान गरिएको छ ।

सुधारका पक्षहरु:

- हालसम्म दर्ता कायम नभएका ऐलानी जग्गाको अभिलेख राखी बहाल विटौरी शुल्क लिन सक्ने सम्भावनाको अध्ययन गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- बहाल विटौरी शुल्कको दायराभित्र सार्वजनिक जग्गाको उपयोग र सरकारी जग्गामा बनेका संरचनाको उपयोग बापत लाग्ने शुल्कलाई उल्लेख गर्ने ।
- सङ्कलित विवरणका आधारमा वर्गीकरण गरी बहाल विटौरी शुल्क निर्धारण गरी सोही आधारमा सङ्कलन गर्ने ।

ख. नक्सापास दस्तुर

हालको अवस्था : लिखु तामाकोसी गाउँपालिकामा नक्सापास कार्य खासै प्रभावकारी नदेखिएता पनि ऋण लिने कार्य लगायत बाध्यात्मक परिस्थितिमा मात्र नक्सापास गर्न आउने चलन रहेको छ । नक्सापास दस्तुरको दर आर्थिक ऐनमा निर्धारण गरेको भएता पनि यद्यपि नक्सापासको प्रचलन व्यापक रुपले अघि बढेको देखिंदैन । गत आ.व.को आर्थिक ऐन अनुसार फ्रेम स्ट्रक्चर प्रति वर्ग फिट रु २.५०, लोड वेरिङ्ग प्रति वर्ग फिट रु २.५०, कच्ची घर प्रति वर्ग फिट रु १.५० र ढुङ्गा माटोको कच्ची घर एकमुष्ठ रु ५०० शुल्क निर्धारण गरिएको छ । चालु आ.व.मा दर अध्यावधिक गरिएको अनुसार यस शिर्षक अन्तर्गत रु ५०,००० रकम सङ्कलन भएको छ ।

सम्भाव्यता: यस गाउँपालिकाको मापदण्ड अनुसार सडकको समेत पहुँच हुँदै जाँदा यस क्षेत्रमा घरहरु निर्माण हुने क्रम बढ्ने देखिन्छ । पहिले बनेका घरहरुको अभिलेखिकरण तथा नयाँ बन्ने घरको नक्सापास गर्ने गर्दा उल्लेख्य मात्रामा राजस्व सङ्कलन हुने देखिन्छ । प्रत्येक वर्ष २५ वटा जति नयाँ घर निर्माण हुने आङ्कलन गर्दा नक्सापास औसत प्रति घर १२०० वर्ग फिटका दरले नक्सापास प्रति वर्ग फिट रु ३ का दरले ९० हजार राजस्व सङ्कलन गर्न सकिने छ ।

सुधारका पक्षहरु: नक्सापास प्रकृयाले आयआर्जन मात्र नभई भवन निर्माण प्रकृयालाई नियमन समेत गर्ने भएकोले यसलाई प्रभावकारी बनाउने तर्फ पहल गर्न जरुरी देखिन्छ ।

- मापदण्ड तथा कार्यविधिहरू अनुसार घरको नक्सापास प्रकृयालाई प्रभावकारी बनाउने ।
- घरको तल्ला, बनोट तथा किसिमका आधारमा दस्तुरको दर समयानुकुल परिमार्जन गर्ने ।
- घर अभिलेखीकरणका लागि सार्वजनिक सूचना जारी गरी बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरुसँग समन्वय गर्ने ।
- गाउँपालिका हुनु भन्दा पहिले निर्माण भएका घरहरुको अभिलेखीकरण गरी नक्सापास गर्न अभिप्रेरित गर्ने ।

ग. व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर (दर्ता तथा अनुमति दस्तुर)

हालको अवस्था : गाउँपालिकाले एफएम रेडियो सञ्चालन, घ वर्गको निर्माण इजाजत पत्र, विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, सहकारी, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम, ट्युसन, कोचिङ, औषधी पसल, प्लटिङ, ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा तथा स्लेट जस्ता वस्तुको सर्वेक्षण, उत्खनन तथा उपयोग आदि कार्य गर्नको अनुमति दिन र सो वापत दस्तुर सङ्कलन गर्न सक्छन् । लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाले निर्माण व्यवसाय, उत्पादनमुलक उद्योग, उर्जामुलक उद्योग, कृषि तथा वनजन्य उद्योग, खनिज उद्योग, पर्यटन उद्योग, सेवा उद्योग, निर्माण उद्योग, सञ्चार सेवा, स्वास्थ्य सेवा, वित्तीय सेवा, शिक्षण सेवा, मर्मत सेवा सम्भार सेवा, अन्य सेवा तथा व्यवसाय, आदि क्याटागोरीहरुमा विभाजन गरी व्यवसायको प्रकृया हेरी दर्ता तथा अनुमति दस्तुर निर्धारण गरिएको छ ।

सम्भाव्यता: गाउँपालिका क्षेत्रमा सञ्चालनमा रहेका स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, 'घ' वर्गको निर्माण इजाजत पत्र, सहकारी, विद्यालय आदि अनुमति प्रमानपत्र दिई नियमित गर्नुपर्ने तथा सञ्चालनमा आउन चाहनेलाई इजाजत दिन सकिन्छ । लिखु तामाकोसी गाउँपालिकामा वार्षिक २०० वटा फर्महरुबाट दर्ता, अनुमति र नविकरण हुन सक्ने अनुमान गर्दा औसत दस्तुर रु १,५०० अनुमान गर्दा वार्षिक रु ३ लाख आय हुने सम्भावना देखिन्छ ।

सुधारका पक्षहरु:

- दर्ता तथा अनुमतिका लागि निर्देशिका तयार गर्ने ।
- गाउँपालिका क्षेत्रमा सञ्चालन भइरहेका र नयाँ व्यवसाय शुरु गर्न चाहनेलाई अनिवार्य व्यवसाय दर्ता, इजाजत तथा नविकरण गर्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- दर्ता तथा अनुमति दस्तुरको दर आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने ।

घ. मनोरञ्जन कर

हालको अवस्था: विद्यमान कानुनी व्यवस्था अनुसार गाउँपालिकाले गाउँपालिका क्षेत्रभित्र हुने मनोरञ्जन व्यवसाय सेवामा मनोरञ्जन कर लगाउन र असुल गर्न सक्नेछ । संघीय कानुन अनुसार यो प्रदेश सरकारसँग बाँडफाँड हुने कर हो । यस गाउँपालिका क्षेत्रभित्र हुने मनोरञ्जन व्यवसायमा विज्ञापन कर लगाई असूल उपर गरिने र यसरी कर सङ्कलन गर्दा अन्तर सरकारी वित्त ऐन, २०७४ बमोजिम स्थानीय तहको विभाज्य कोष मार्फत गाउँपालिका सञ्चित कोषमा राजस्व बाडँफाड गर्नुपर्ने उल्लेख गरिएको छ । आर्थिक

ऐन अनुसार सिनेमा हल, भिडियो हल, सांस्कृतिक प्रदर्शन हल, थियटर सङ्गीत, मनोरञ्जन प्रदर्शन स्थलमा दुई प्रतिशत मनोरञ्जन कर निर्धारण गरिएको छ । त्यसै गरी ऐतिहासिक स्थल, पुरातात्विक स्थल एवम् धार्मिक महत्वका सम्पदा प्रवेश शुल्कमा दुई प्रतिशत (नेपाली नागरिकलाई शुल्क लिन लिन नपाइने) तथा जादु, सर्कस, चटक, आदिमा प्रति दिन रु २०० कर निर्धारण गरिएको छ ।

सम्भाव्यता: गाउँपालिकाले सिनेमा हल, भिडियो हल, सांस्कृतिक प्रदर्शन हल, थियटर सङ्गीत, मनोरञ्जन प्रदर्शन स्थल, ऐतिहासिक स्थल, पुरातात्विक स्थल एवम् धार्मिक महत्वका सम्पदा प्रवेश शुल्कमा दुई प्रतिशत तथा जादु, सर्कस, चटक, आदिमा प्रति दिन रु २०० कर गरी मनोरञ्जन करबाट कुल कर करीब रु ६० हजार राजस्व सङ्कलन हुने देखिन्छ ।

सुधारका पक्षहरु:

- सिनेमा हल, भिडियो हल, सांस्कृतिक प्रदर्शन हल, थियटर सङ्गीत, मनोरञ्जन प्रदर्शन स्थल, ऐतिहासिक स्थल, पुरातात्विक स्थल एवम् धार्मिक महत्वका सम्पदा प्रवेश शुल्क लिएका स्थलहरु सन्दर्भमा यथार्थ तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने ।
- सम्भाव्य स्थानहरुमा शुल्क सङ्कलनको वातावरण तयार गर्ने ।
- सङ्कलित विवरण अनुसार मनोरञ्जन करको दर पूनरावलोकन गर्ने ।

ङ. सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुर

हालको अवस्था : गाउँपालिकाले विभिन्न किसिमका सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुर दर आर्थिक ऐन मार्फत निर्धारण गरी सङ्कलन गरिआएको छ । वडाबाट सङ्कलित सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुर वडाले गाउँपालिकाको आर्थिक प्रशासन शाखामा मासिक रुपमा जम्मा गर्ने गरिएको छ । आर्थिक ऐनले सिफारिस तथा प्रमाणितको दर न्यूनतम रु १०० देखि १०,००० सम्म निर्धारण गरेको छ । उक्त ऐन अनुसार छात्रवृत्ति सिफारिश, अपाङ्ग सिफारिश, आर्थिक अवस्था कमजोर वा विपन्नता प्रमाणित, कोर्ट फि मिनाहा सिफारिस, नेपाल सरकारको नाममा बाटो कायम सिफारिस, नि:शुल्क वा स:शुल्क स्वास्थ्य उपचार सिफारिश, अन्य कार्यालयको माग अनुसार विवरण खुलाई पठाउने सिफारिश र मृत्यु दर्ताको लागि दस्तुर नि:शुल्क गरेको छ । यस शिर्षकबाट गत आ.व.मा ३,५०,००० रकम सङ्कलन भएको तथा चालु आ.व. मा ५००,००० सङ्कलन गर्ने लक्ष्य रहेको छ ।

सम्भाव्यता: गाउँपालिकाको कार्यालय तथा ७ वटा वडा कार्यालयबाट वार्षिक करीब ५,००० वटा विभिन्न किसिमका सिफारिश तथा प्रमाणित हुने अनुमान गरिएको छ । वर्तमान दर अनुसार प्रति सिफारिश वा प्रमाणित औसत रु २०० भएमा वार्षिक सिफारिश तथा प्रमाणितबाट रु १० लाख सङ्कलन हुने सम्भावना रहेको देखिन्छ ।

सुधारका पक्षहरु:

- सिफारिश वा प्रमाणित गर्न पूर्व दस्तुर तिरे नतिरेको एकीन गर्ने ।
- दस्तुर नबुझाएसम्म सम्बन्धित अधिकारीले सिफारिस वा प्रमाणित नगर्ने ।
- वडाबाट सङ्कलित दस्तुरहरु शिर्षक सहितको विवरण तयार गर्ने ।

- विभिन्न किसिमका सिफारिस तथा दस्तुरको वर्गिकरण अनुसार दर पुनरावलोकन गरी आवश्कता अनुसार परिमार्जन गर्ने ।

च. सामुदायिक वनको वन पैदावर विक्रीबाट प्राप्त हुने आय

हालको अवस्था : हालैको स्थानीय शासन सञ्चालन ऐनको संशोधन पश्चात सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले वन पैदावरको विक्री बापत प्राप्त गर्ने रकमको दश प्रतिशत सम्बन्धित गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाको आर्थिक ऐनमा सामुदायिक वनको वन पैदावर विक्रीको लागि काठ र बोक्रा जाति, पात जाति, फूल भुवा जाति, फल र विज जाति, विरुवा जाति, लोहवन जाति, काठबाट बनेका सामाग्रीहरु, काठ तथा फर्निचरहरु, आदिको प्रति इकाईका दर निर्धारण गरेको छ ।

सम्भाव्यता: यस गाउँपालिकामा रहेका सामुदायिक वन तथा ती वनहरुबाट विक्री हुने वन पैदावरको परिमाण सम्बन्धी तथ्याङ्क व्यवस्थित नभएकोले काठ र बोक्रा जाति, पात जाति, फूल भुवा जाति, फल र विज जाति, विरुवा जाति, लोहवन जाति, काठबाट बनेका सामाग्रीहरु, काठ तथा फर्निचरहरु, आदि रु १ लाख ५० हजार सङ्कलन हुन सक्ने अनुमान गरिएको छ ।

सुधारका पक्षहरु:

- गाउँपालिकमा रहेका सामुदायिक वन तथा वन पैदावर सम्बन्धी अभिलेख सङ्कलन गर्ने ।
- सामुदायिक वन पैदावर विक्री तथा उपभोग्य सम्बन्धीको वार्षिक कार्ययोजना गाउँपालिकाले स्वीकृत गर्ने ।
- आय सङ्कलन सम्बन्धी प्रावधान आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने ।

छ. सेवा शुल्क

हालको अवस्था : यस अन्तर्गत गाउँपालिकाले निर्माण, सञ्चालन वा व्यवस्थापन गरेका स्थानीय पूर्वाधार र उपलब्ध गराइएका सेवामा सेवाग्राहीहरुबाट शुल्क लगाउन सक्ने व्यवस्था गरिएको छ । पक्का घरको सर्जमिन, अन्य सबै प्रयोजनको सर्जमिन बापत, जग्गा रेखाङ्कन कार्य वा सो कार्यमा रोहवर, अचल सम्पत्ति मूल्याङ्कन, मिलापत्र, रकम कलम उठाई दिए बापत, आदिको शुल्क निर्धारण भएको छ ।

सम्भाव्यता: आगामी आर्थिक वर्षमा उपरोक्त शिर्षकबाट सहज ढङ्गले रकम प्राप्त गर्न सकिन्छ । हाटबजार, पार्किङ्ग, फोहोरमैला व्यवस्थापन, सडक वत्ती, शौचालय, पार्क, पर्यटकीय स्थल, बसपार्क, आदि लगायतबाट सेवा शुल्क उठाउन सक्ने छ । यस गाउँपालिकामा माथि उल्लेखित विभिन्न उपशिर्षकहरुको सेवा शुल्क बापत जम्मा रु २ लाख सङ्कलन हुन सक्ने अनुमान गरिएको छ ।

ज. सरकारी सम्पत्तिको बहालबाट प्राप्त आय

हालको अवस्था : गाउँपालिकाले आफ्नो स्वामित्वमा रहेका भौतिक सम्पत्तिहरु शुल्क लगाउन सक्ने व्यवस्था छ । विद्यमान भौतिक स्रोतहरुको प्रयोगको दर रेट आर्थिक ऐनमा निर्धारण गरिएको छ । यस गाउँपालिकाको स्वामित्वमा रहेका भौतिक सम्पत्तिहरु: सभा हल तथा प्रोजेक्टर बहालमा दिएर आय गर्न सकिने देखिन्छ भने राजपत्र, पुस्तक, नक्शा आदिको विक्रीबाट समेत आय आर्यज हुन सक्ने देखिन्छ ।

सम्भाव्यता: गाउँपालिकाको स्वामित्वमा भएका सम्पत्तिहरूका बहाल परिचालन सम्बन्धमा आवश्यक तथ्याङ्कहरू नभएकाले गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयको हल भाडा, प्रोजेक्टर भाडा, राजपत्र, पुस्तक, नक्शा आदिको विक्रीबाट यस शिर्षक अन्तर्गत प्राप्त आय बापत आगामी आ.व.मा जम्मा रु ५० हजार सङ्कलन हुन सक्ने अनुमान गरिएको छ ।

सुधारका पक्षहरु:

- गाउँपालिकाको स्वामित्वमा भएका र बहालमा लगाउन सकिने सम्पत्तिहरूको विवरण यकिन गरी सबै सम्पत्तिको बहाल रकमको दर आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने ।
- गाउँपालिकाको सम्पत्ति बहालमा लगाउने सम्बन्धमा कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयमा ल्याउने ।
- कार्यविधिमा उल्लेखित शर्तहरू पालाना भए नभएको आवधिक रुपमा अनुगमन गर्ने ।

झ. विक्री बाट प्राप्त रकम (ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा एवम् माटोजन्य वस्तु विक्री)

हालको अवस्था : यस गाउँपालिकामा रहेका मुख्य नदी तथा खोलाबाट ढुङ्गा, गिट्टी तथा वालुवा उत्पादन भई गाउँपालिका क्षेत्रमा उपयोग भईरहेको छ । त्यस्तै स्लेट तथा ढुङ्गा लगायतका खानीहरु र विभिन्न क्षेत्रमा माटो सङ्कलन गर्न स्वीकृति सहित विक्री कार्यको लागि गाउँपालिकाको आर्थिक ऐनमा स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा एवम् माटोजन्य वस्तु विक्री कर लगाउने व्यवस्था गर्न सकिन्छ । यस शिर्षक अन्तर्गत हालसम्म आय सङ्कलन गरेको देखिंदैन ।

सम्भाव्यता: गाउँपालिका भएर बग्ने लिखु खोला, तामाकोशी, खिम्ती खोला, काली खोला, आदि सम्भावित खोला तथा नदिहरुमा ढुङ्गा, गिट्टी र वालुवाको दिगो सङ्कलन/ उत्खनन् कार्यका लागि प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन तयार गरी सो प्रतिवेदन अनुसार सामान्य घरेलु औजार जस्तै कुटो, कोदालो, सावेल, आदिको प्रयोगबाट वार्षिक ढुङ्गा, गिट्टी र वालुवा उत्खनन् तथा सङ्कलन गर्न सकिने परिमाण प्रस्ताव गर्न सकिन्छ । प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन अनुसार परिमाण यकिन भएपछि राजस्व सङ्कलन हुने रकम थाहा हुने भएतापनि हाललाई यस शिर्षक अन्तर्गत कुल करीब रु ७५ लाख राजस्व सङ्कलन गर्न सकिने अनुमान गरिएको छ ।

सुधारका पक्षहरु:

- सम्भावित क्षेत्रहरुको प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण गरी अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्ने ।
- अध्ययन प्रतिवेदनले एकीन गरेको परिमाणमा ठेक्का लगाई अमानतबाट विक्री गर्नका लागि आवश्यक प्रक्रिया मिलाउने ।
- आर्थिक ऐन नियम विपरित कार्य गर्ने ठेकेदारहरुलाई कार्वाही गर्ने र दण्ड जरीवानाको प्रावधान समावेश गर्ने ।
- नदिजन्य पदार्थको उत्खनन निर्वाध रुपमा भइरहेकोले त्यसलाई गाउँपालिकाले रोक्नका लागि पहल गर्नुपर्ने ।
- नदिजन्य पदार्थको निकासी गर्न सडक निर्माणमा संलग्न भएका निकायहरुसँग समन्वय गरी सहजीकरण गर्ने ।

परिच्छेद ४. आय सङ्कलनको संस्थागत क्षमता तथा सङ्कलन अवस्था

यस परिच्छेदमा गाउँपालिकाले राजस्व परिचालनमा गरेका प्रयासहरु तथा आय सङ्कलननको अवस्थालाई छोटकरिमा व्याख्या गरिएको छ । यसले गाउँपालिकाको आय सङ्कलनको लागि संस्थागत क्षमतामा सुधार गर्न गर्नुपर्ने कार्यहरु पहिचान गर्न सहयोग पुग्ने छ ।

४.१ राजस्व परिचालन सम्बन्धी नीति

गाउँपालिकाको प्रभावकारी राजस्व परिचालनका लागि कार्यपालिका बैठकले नेपालको संविधान र प्रचलित कानुनको अधिनमा रही आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र परिचालन गर्न सकिने राजस्वका स्रोत, दायरा र दर समेतको विश्लेषण गरी आगामी आर्थिक वर्षमा प्राप्त हुन सक्ने राजस्वको अनुमान गर्ने प्रयोजनाको लागि गाउँपालिका उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा देहाय बमोजिमको ६ सदस्यीय राजस्व परामर्श समिति गठन गरेको छ ।

तालिका १५ : राजस्व परामर्श समिति

क्र.सं.	पद	समिति (जिम्मेवारी)
१	गाउँपालिक उपाध्यक्ष	संयोजक
२	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सदस्य
३	महिला कार्यपालिका सदस्य	सदस्य
४	कार्यपालिका सदस्य	सदस्य
५	प्रतिनिधि, उद्योग वाणिज्य संघ	सदस्य
६	लेखापाल	सदस्य सचिब

गाउँपालिकाको प्रभावकारी राजस्व परिचालनका लागि कार्यपालिका बैठकले नेपालको संविधान र प्रचलित कानुनको अधिनमा रही आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र परिचालन गर्न सकिने राजस्वका स्रोत, दायरा र दर समेतको विश्लेषण गरी आगामी आर्थिक वर्षमा प्राप्त हुन सक्ने राजस्वको अनुमान गर्ने प्रयोजनाको लागि गाउँपालिका उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा राजस्व परामर्श समितिले विभिन्न छलफल तथा बैठकहरु सम्पन्न गरी राजस्वका दरहरु तथा राजस्व सम्बन्धी नीतिगत निर्णयहरु गाउँ सभा समक्ष पेश गरी पुनसंरचित गाउँपालिकाको संवैधानिक व्यवस्थाको आधारमा गाउँपालिकाले चालु वर्ष २०७७/७८ को लागि आर्थिक ऐन पारित गरेको छ । राजस्व परामर्श समितिको बैठक बसी आन्तरीक आयको दर प्रस्ताब गरी गाउँसभाले आयका शिर्षकगत दायरा तथा उक्त दायराका दरहरु राखी गाउँसभा मार्फत आर्थिक ऐन सर्व सहमतिले पारित गरिएको हो । गाउँपालिकाले राजस्व तथा कर सङ्कलन कार्यलाई थप प्रभावकारी बनाउनका आगामी आ.व.बाट लागु हुने सबै किसिमको राजस्व तथा कर सङ्कलनको शुरुवात गर्ने नीति लिएको छ । गाउँ सभाद्वारा चालु आ.व.मा आन्तरिक आयतर्फ जम्मा रु ५० लाख सङ्कलन हुने अनुमान गरेको छ । लिखु तामाकोसी गाउँपालिकामा कर सङ्कलन कार्य कार्यान्वयनमा ल्याउन गाह्रो भइरेहेको र अपेक्षा अनुसार कर उठाउन नसकिरहेको अबस्था छ । यसका अतिरिक्त गाउँपालिकाले राजस्व परिचालन तथा सुधार सम्बन्धी नीति तर्जुमा गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

गाउँ सभाले निम्न नीति तथा कार्यक्रमहरु अवलम्बन गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

- आन्तरीक आय वृद्धि गर्ने सम्भावना भएका सम्भाव्य सबै क्षेत्रहरुको अध्ययन, पहिचान गरी व्यवस्थित ढङ्गले करको दायरामा ल्याइने छ । यसका लागि आवश्यक संयन्त्र निर्माण गरी परिचालन गर्ने छ ।
- गाउँपालिकाको आन्तरिक आय अभिबृद्धि गर्न करको दायरालाई बढाउँदै सहभागितामूलक कर नीति अवलम्बन गर्ने ।
- स्थानीय सरकार सञ्चालनको मूल आधार आन्तरिक आय भएकाले गाउँबासी, उद्योग वाणिज्य संघ, टोलसुधार समितिहरु, स्थानीय शैक्षिक संस्थाहरुसँग सहकार्य गरी कर सचेतना तथा अभिबृद्धि कार्यक्रम मार्फत कर अभियानलाई अघि बढाउने ।
- कर र राजस्व प्रशासनलाई चुस्त र दुरुस्त बनाउन सबै वडा कार्यलयको कम्प्युटरहरुमा सफ्टवेयर जडान र इ-कनेक्सनको माध्यमद्वारा गाउँपालिकामा जोड्ने ।
- सूचना र प्रविधिको माध्यमबाट गाउँपालिकामा सेवाग्राहीको गुनासो सम्बोधन गरिने परिपार्टीको विकास गरिने ।
- विगत देखिका अभिलेखहरुलाई कम्प्युरकृत गरी सुरक्षित राख्ने प्रयत्न गरिने ।
- लक्षित वर्गलाई व्यवसाय प्रति आकर्षित गर्न महिला र अपाङ्गता भएका ब्यक्तिहरुको नाममा दर्ता भएका व्यवसायहरुलाई तोकिएको व्यवसाय करमा १० प्रतिशत छुट दिइने छ ।
- घरवहाल कर निर्धारण प्रयोजनार्थ निश्चित मापदण्ड वनाई घर वहाल दर निर्धारण गरिने छ । असोज मसान्त सम्म एकमुष्ट वार्षिक वहाल कर वुझाउन आउने घरधनी/ब्यवसायीलाई वार्षिक वहाल करको १० प्रतिशत छुट दिइने छ ।
- कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिहरुको क्षमता विकासका लागि आवश्यक तालिम तथा भ्रमणको ब्यवस्था गर्ने ।
- व्यवसाय कर, घरभाडा कर र जग्गा भाडा कर लगायतका सम्पूर्ण आन्तरीक आयका स्रोतहरु सङ्कलनका लागि तयार पारिएको कर नीतिलाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ने ।
- आन्तरिक आयको दिगो अभिवृद्धिका लागि गाउँपालिकाको स्वामित्वमा रहेका सम्पत्ति बहालमा दिने नीतिलाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ने ।
- बढी कर तिर्ने व्यक्ति/संस्थालाई कार्यविधि बनाई पुरस्कृत गर्ने ।
- शिर्षकगत राजस्व सङ्कलनलाई व्यवस्थित गर्ने ।
- गाउँपालिका क्षेत्रमा नयाँ घर निर्माण गर्दा भवन निर्माण संहिता २०७२ लाई पूर्ण रुपमा पालना गर्न अभिप्रेरित गरिने तथा गाउँपालिका घोषणा हुनुअघि बनेका घरहरुलाई समेत निर्धारित मापदण्डमा नक्सापास र नियमित गर्ने अभियानलाई निश्चित समयसीमा तोकी कडाइ गर्ने ।
- गाउँपालिकाभित्र रहेका वित्तिय संस्थाहरुको अनुगमन तथा नियमन गरी विषयगत कार्यप्रति उत्तरदायी बनाउने ।

४.२ आय सङ्कलनको संस्थागत क्षमता

जग्गा संरचनामा गाउँपालिकाले राजस्व सङ्कलनको लागि इकाई गठन गरिएको छ । वडा कार्यालयहरु र गाउँपालिकामा राजस्वको सङ्कलन तथा अभिलेखीकरण गरिँदै आएको छ । स्थलगत अनलोकन तथा विभिन्न सूचनाका आधारमा हेर्दा हाल गाउँपालिकाको राजस्व सङ्कलनको अवस्था देहाय अनुसार रहेको छ ।

- गाउँपालिकाका लेखा परिक्षकलाई राजस्व सम्वन्धी जिम्मेवारी दिइएको ।
- हालसम्म राजस्व प्रशासनको लागि सफ्टवेयर प्रयोग नभएको र हाते रसिद नै प्रयोग भइरहेको ।
- वडाहरुबाट मालपोत, विविध शुल्क तथा दस्तुर सङ्कलन हुँदै आएको र 'घ' वर्गको इजाजत पत्र लगायत अन्य शुल्कहरु, टेण्डर विक्री तथा परिक्षा शुल्क जस्ता राजस्व गाउँपालिका कार्यलयबाट सङ्कलन हुने गरेको ।
- वडा कार्यालयहरूले महिनाभर सङ्कलन भएको रकम एकमुष्ठ बैंक दाखिला गरी मासिक रुपमा पेश गर्ने गरिएको ।
- राजस्व सङ्कलनको जिम्मेवारी पाएका कर्मचारीहरुका लागि तालिम तथा अभिमुखीकरण नभएको ।
- हालसम्म राजस्व सङ्कलन तथा त्यसको प्रभावकारीताका लागि अनुगमन तथा मुल्याङ्कन नभएको ।
- वडा कार्यालयहरूबाट मूलतः मालपोत, पञ्जीकरण, सिफारिस दस्तुरहरु र व्यवसाय कर सङ्कलन गर्ने गरिएको ।
- राजस्व सङ्कलनमा वडास्तरमा नगदी रसिदको प्रयोग भइरहेको ।
- राजस्व बजेट तथा प्रतिवेदन प्रणाली तोकिएको ढाँचामा नभएको ।
- आर्थिक ऐन र यथार्थ सङ्कलन बीचको तालमेल कमजोर रहेको ।

४.३ आन्तरिक आय परिचालन

यस गाउँपालिकाको कुल आयको तुलनामा आन्तरिक आयको हिस्सा न्यून रहेको छ । आन्तरिक आयतर्फ सम्पत्ति कर, सिफारिश दस्तुर तथा नदीजन्य पदार्थ निकासी तथा विक्री शुल्क यहाँका मुख्य स्रोतका रुपमा रहेका छन् । तसर्थ आगामी दिनमा समेत आन्तरिक आयतर्फ गाउँपालिकाको लागि सम्पत्ति कर, मालपोत, व्यवसाय कर र दस्तुर नै मुख्य तथा दिगो क्षेत्र हुन् । गाउँपालिकाले मालपोत लाई जमीनको उपयोगका आधारमा वर्गिकरण गरेर दर निर्धारण गरेको छ । उद्योग व्यवसायको विकास भए अनुसार व्यवसाय करको असुली प्रभावकारी देखिंदैन । घरबहाल कर, विज्ञापन कर, जडीबुटी कवाडी तथा जीवजन्तु करको सम्भावना तत्कालका लागि न्यून रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकासँग विगत आर्थिक वर्षहरुको तथ्याङ्कको शीर्षकगत आयसम्बन्धी अभिलेख ब्यवस्थित नभएको हुनाले गाउँपालिकाको समग्र राजस्व प्रक्षेपणलाई यथार्थको नजिक पुर्याउन कठिनाइ रहेको छ । गाउँपालिकाकाबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार गाउँपालिकाले विगत आ.व. २०७५/७६ र २०७६/७७ मा सङ्कलन गरेको यथार्थ आय तथा चालु आ.व.का लागि गरिएको अनुमान सम्बन्धी आय विवरण देहाय तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ:

तालिका १६ : गाउँपालिकाको आय सङ्कलनको अवस्था (रु हजारमा)

सि.नं.	आयको शिर्षक	२०७५/७६ को यथार्थ आय	२०७६/७७ को यथार्थ आय	२०७७/७८ को प्रस्तावित आय
१	**आन्तरिक राजस्व**	१२२६	५०००	५५००
१.१	कर राजस्व			५००
१.१.१	मालपोत (भूमि कर)	-	-	५००
१.१.२	घरजग्गा (एकीकृत सम्पत्ति) कर	-	-	-

१.१.३	बहाल कर	-	-	-
१.१.४	बहाल विटौरी कर	-	-	-
१.१.५	व्यवसाय कर	-	-	-
१.१.६	सवारी साधन कर	-	-	-
१.१.७	मनोरञ्जन कर	-	-	-
१.१.८	विज्ञापन कर	-	-	-
१.१.९	अन्य कर	-	-	-
१.२	गैर कर राजस्व			५०००
१.२.१	सेवा शुल्क घटना दर्ता शुल्क			५०००
१.२.२	स्थानीय तहबाट हुने दस्तुर, सिफारिस			
१.२.३	अन्य			
२	राजस्व वाँडफाँट	५२०४७.४०	१२३३६६.७९	१०५४०२.२५
२.१	बाँडफाँट भई प्राप्त हुने मुल्य अभिवृद्धि कर		८३५००	७३२४१.२५
२.२	बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने सवारी साधन कर		१३८५९.१	१८८८७
२.३	बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने जलस्रोत सम्बन्धी रोयल्टी		२६००७.६९	१३२७४
	जम्मा (क)	**५६८४७.४०**	**१२८३६६.७९**	**११०९०२.२५**
३	बाह्य अनुदान	१३५.४७	३७९०४०	४३०२६६
३.१	नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान		३५७३५३	४००९००
३.१.१	शशर्त अनुदान चालु		१५४८००	१९०२००
३.१.२	वित्तीय समानीकरण अनुदान		१३०८००	१३०७००
३.१.३	विशेष अनुदान चालु			
३.१.४	समपुरक अनुदान			
३.१.५	अन्य अनुदान (सामाजिक सुरक्षा)		७१७५३	८००००
३.२	प्रदेश सरकारबाट प्राप्त अनुदान		२१६८७	२९३६६
३.२.१	शशर्त अनुदान		११७०९	१५८८२
३.२.२	वित्तीय समानीकरण अनुदान		९९७८	९९८४
३.२.३	विशेष अनुदान			३५००
३.२.४	समपुरक अनुदान चालु			
	जम्मा (ख)	**१३५.४७**	**३७९०४०**	**४३०२६६**
	कुल जम्मा (क र ख)	**५६९८२.८७**	**५०७४०६.७९**	**५४११६८.२५**
	आन्तरिक आयको प्रतिशत	**२.२३**	**०.९९**	**१.०२**

यस गाउँपालिकाको कुल आयमा आन्तरिक आयको हिस्सा न्यून रहेको छ । आन्तरिक आयतर्फ मालपोत (भूमि कर), सिफारिश दस्तुर तथा सम्पत्ति कर यहाँका मुख्य स्रोतका रुपमा रहेको छ । यस गाउँपालिकाको आय संरचना हेर्दा कुल आयमा आन्तरिक आयको हिस्सा करिव १ प्रतिशत मात्र देखिन्छ । गाउँपालिकाको समग्र आयको प्रमुख स्रोतको रुपमा संघीय सरकारबाट प्राप्त हुने राजस्व वाँडफाँड र अनुदान बापतको रकम रहेको देखिन्छ । उल्लेखित तालिका अनुसार गाउँपालिकाको समग्र आयको सारांश देहाय अनुसार रहेको छ:

तालिका १७ : गाउँपालिकाको कुल आयमा योगदान (रु हजारमा)

आय शिर्षक	२०७६/७७ को यथार्थ आय		२०७७/७८ को अनुमानित आय	
	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
आन्तरीक आय	५०००	०.९९	५५००	१.०२
राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त आय	१२३३६६.७९	२४.३१	१०५४०२	१९.४८
बाह्य अनुदान	३७९०४०.	७४.७	४३०२६६	७९.५१
कूल जम्मा	**५०७४०६.७९**	**१००.**	**५४११६८.२५**	**१००.**

४.४ राजस्व परिचालनमा रहेका सवालहरु

गाउँपालिकाको स्थानीय आन्तरीक आय परिचालनमा नयाँ व्यवस्था अनुसारको क्षमता विकास गर्न आवश्यक देखिन्छ । आन्तरीक आय परिचालनमा देखिएका सवालहरुलाई सम्वोधन गर्न निम्न कार्यहरु गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

४.४.१ राजस्व प्रशासनका लागि उपयुक्त संगठन निर्माण

राजस्व परिचालन क्षमता सुधार तथा राजस्वको स्रोत र आधारहरु वृद्धि गर्न गाउँपालिकामा राजस्व इकाईको गठन गरी कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु पहिलो कार्यको रुपमा देखिन्छ । गाउँपालिकाको नयाँ क्षेत्र तथा परिवर्तित राजस्व अधिकारको आधारमा गाउँपालिकाले भौतिक सुविधा, उपयुक्त मानव संसाधन व्यवस्था, क्षमता विकास तालिम, कार्यविधि, सूचना तथा अभिलेख प्रणालीको आवश्यकता देखिन्छ । त्यसका अतिरिक्त वडाहरुबाट समेत तोकिएका शिर्षकहरुमा आय सङ्कलन गर्न क्षमता विकास गरी आवश्यक स्रोत तथा साधन उपलब्ध गराउन आवश्यक रहेको देखिन्छ ।

४.४.२ आर्थिक ऐनमा सुधार

गाउँपालिकाले आर्थिक ऐन तर्जुमा गरी स्वीकृत गरेको छ तर सो ऐनलाई अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ वमोजिम सुधार गरी व्यवहारिक तथा वस्तुपरक बनाउनुपर्ने देखिन्छ । आर्थिक ऐनमा सवारी करको व्यवस्था गरिएको छ । तर प्रचलित संघीय कानुनी व्यवस्था अनुरुप यो कर सबै सवारी साधनमा लिन नपाइने हुँदा यसलाई हटाउनुपर्ने हुन्छ । निर्धारण गरिएको कर तथा गैर करहरुको दर शिर्षक बमोजिम अनुसूचीहरु व्यवस्थित गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस्तै, परिवर्तित व्यवस्था अनुसार सबै जग्गा जमीनमा सम्पत्ति कर लगाउन नपाइने भएकाले सम्पत्ति कर लगाउन आर्थिक ऐनलाई सोहीअनुसार परिमार्जन गर्नुपर्नेछ । गाउँपालिकाको धेरै क्षेत्रहरु ग्रामिण भेगमा पर्दछन् । त्यसैले गाँउ, बजार तथा रणनीतिक सडक आसपासको क्षेत्रमा जमीनको मूल्य र उपयोगितामा व्यापक अन्तर हुने भएकोले जमीनको उत्पादन, उपयोगिता र सडक पहुँचको आधारमा कर लिने प्रणालीको विकास हुन सकेमा कर पनि बढी सङ्कलन हुने र बढी वैज्ञानिक समेत हुने देखिन्छ ।

४.४.३ आन्तरिक आय परिचालन नीति तथा कार्यविधि

गाउँपालिकाले आय परिचालन सम्बन्धी नीति तथा मुख्य आय शीर्षकहराबाट आय सङ्कलन गर्न स्पष्ट कार्यविधि तयार गरी वडा समितिहरूलाई समेत उपलब्ध गराउनु पर्दछ । यसमा आय सङ्कलन गर्ने तरिका, प्रतिवेदन बुझाउने ढाँचा, नगद दाखिला सम्बन्धी व्यवस्था, अनुगमन जस्ता विषवस्तु पर्दछन् ।

४.४.४ राजस्वका दर निर्धारण तथा प्रचार प्रसार

गाउँपालिकाले हालको कानुनी व्यवस्था अनुसार राजस्व सङ्कलनका लागि दर निर्धारण गरिएको भएतापनि त्यसको प्रचार प्रसारको कमी रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी करदातालाई आफूले तिर्नुपर्ने कर रकम र शिर्षक सम्वन्धी जानकारी उपलब्ध गराउन कर शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने हुन्छ । साथै करदाताहरुले समयमा राजस्व नतिरेमा दण्ड जरिवाना लाग्ने विषयमा पनि प्रचार प्रसार गर्नु पर्दछ ।

४.४.५ तथ्याङ्कमा आधारित अभिलेख

गाउँपालिकालमा आन्तरिक आयको अधिकतम परिचालनका लागि यसका आधारहरूको अभिलेख अद्यावधिक हुनु जरुरी छ । गाउँपालिकालाई प्राप्त राजस्वका अधिकारसँग सम्बन्धित व्यक्तिगत सम्पत्तिहरू, व्यापार व्यवसायहरू, सेवा सुविधाहरू आदिको अभिलेख तयारी तथा अद्यावधिक गर्न आवश्यक रहेको छ । अद्यावधिक अभिलेख बिना राजस्व सम्बन्धी नीति निर्धारण, प्रक्षेपण, असुली व्यवस्थाको अनुगमन प्रभावकारी हुन सक्दैन ।

४.४.६ समन्वय संयन्त्र

राजस्व परिचालन नीति निर्माण, शुल्क तथा दस्तुरको दर निर्धारण, राजस्व सङ्कलन विधि निर्धारण जस्ता कार्यमा आन्तरिक तथा वाह्य निकायहरूसँग समन्वय अपरिहार्य हुन्छ । यसका लागि राजस्वका आधार निर्धारण तथा दरहरूमा परिमार्जनका लागि राजस्व परामर्श समितिको भूमिकालाई सक्रिय तथा प्रभावकारी बनाउनु पर्दछ । आय सङ्कलनमा वडा समितिको भूमिकालाई स्पष्ट व्याख्या गरी वडा र राजस्व शाखाबीच निरन्तर समन्वय हुन जरुरी देखिन्छ । त्यसैगरी राजस्व बाँडफाँट सम्बन्धमा केन्द्र, प्रदेश तथा अन्य स्थानीय तहहरूसँग समन्वय गर्न आवश्यक पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ । राजस्व प्रशासनलाई प्रभावकारी बनाउन जनप्रतिनिधीहरुले नियमित अनुगमन र छलफल गर्नुपर्दछ । साथै स्थानीय करदाता केन्द्रित समुदायहरुसँग छलफल गरी नयाँ करका शिर्षकहरु कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्दछ ।

४.४.७ चुहावत नियन्त्रण, पारदर्शिता र जवाफदेहिता

आयको सङ्कलन अवस्थाको अनुगमन गरी राजस्व चुहावट भएको पाइएमा त्यसलाई नियन्त्रण गर्न तत्काल आवश्यक कार्य गर्नु पर्दछ । गाउँपालिकाले आय व्ययको विवरण आवधिक रूपमा प्रकाशमा ल्याउनु, करदातासँग निन्तर संवाद गर्नु, सूचना प्रविधि तथा सामाजिक मिडियामार्फत् राजस्व र करबाट प्राप्त आयलाई के के शिर्षकमा खर्च गरियो भन्ने विवरणबारे जनता तथा सरोकारवालालाई जानकारी गराउनु यस दिशातर्फको केही सकारात्मक प्रसासहरू हुन सक्दछन् ।

परिच्छेद ५. राजस्व सुधार कार्ययोजना

यस परिच्छेदमा प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतबाट सङ्कलित सूचना विश्लेषण तथा अन्तर्क्रियाबाट तयार गरिएको लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१ राजस्व सुधार कार्ययोजना

गाउँपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजनाको लागि लिने रणनीति, कार्यनीति र कार्ययोजनाहरु देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

५.१.१ रणनीति तथा कार्यनीति

साविकका ६ वटा गाउँ विकास समितिहरु मिलाएर गठन गरिएको यस गाउँपालिकामा विद्यमान कानून प्रदत्त धेरै राजस्व अधिकारहरु हालसम्म प्रयोगमा ल्याउन सकिएको देखिंदैन । अर्कोतर्फ गाउँपालिकाले तर्जुमा गरी जारी गरेका कानूनहरु समेतमा पर्याप्त सुधार तथा परिमार्जनको गुन्जायस रहेको देखिएकोले गाउँपालिकाले यसतर्फ विशेष ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ । यी तथ्यहरुलाई समेत दृष्टिगत गरी आन्तरीक राजस्व परिचालन सम्बन्धमा देहाय अनुसार रणनीतिहरु अवलम्वन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१. राजस्व सम्बन्धी कानूनी व्यवस्थामा सुधार गरी आन्तरीक आयको दायरा फराकिलो बनाउने ।
२. राजस्व प्रशासनको संस्थागत सुदृढीकरण गरी व्यवस्थित बनाउने ।
३. राजस्व प्रणालीलाई सरल, सहज, करदातामैत्री, पारदर्शी र समावेशी बनाउने ।
४. समन्वय र सहकार्यको अभिवृद्धि गरिने ।

तालिका १८ : राजस्व सुधार कार्ययोजनाको रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
राजस्व सम्बन्धी कानूनी व्यवस्थामा सुधार गरी आन्तरीक आयको दायरा फराकिलो बनाउने ।	▪ गाउँपालिकामा राजस्वसँग सम्बन्धित आवश्यक ऐन तथा नियमहरु तर्जुमाका साथै तर्जुमा भईसकेका ऐन नियमलाई सुधार गरी अझ बढी व्यवहारिक बनाउँदै लगिने छ । ▪ कर तथा सेवा शुल्कलाई सम्बन्धित करदाता एवम् विषय क्षेत्रसँग आवद्ध गराउँदै लगानी गरिनेछ । ▪ कर, शुल्क, सेवा शुल्क आदिको दर तथा दायरा निर्धारण गर्दा निजी क्षेत्र तथा सरोकारवालाहरुसँग परामर्श गर्ने पद्धतिको संस्थागत विकास गरिने छ । ▪ करको भार बहन क्षमता समेतका आधारमा कर नीतिलाई विवेकसम्मत र प्रगतिशिल बनाइने छ । ▪ राजस्व स्रोतका दायराको यकिन तथ्याङ्क सङ्कलन गरी सम्भाव्यताका आधारमा समय सापेक्ष रुपमा करदाताहरुको सङ्ख्या बढाउँदै लगिने छ । ▪ राजस्वको स्रोत वृद्धि गर्ने पूँजी लगानीको सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ । ▪ सम्पत्ति मूल्याङ्कन सम्बन्धी सिफारिसलाई निश्चित आधार र मापदण्डमा

	आवद्ध गरी एकरुपता कायम गरिने छ । ▪ आन्तरीक राजस्वका विभिन्न स्रोतहरुबारे सम्भावना अध्ययन, पहिचान, स्रोतहरुको यकिन तथ्याङ्क, सूचना सङ्कलन गर्न कार्यदलहरु बनाई वडागत रुपमा परिचालन गरिने छ । करका स्रोत अनुसारका तथ्याङ्क हरेक वर्ष आवधिक गरिने छ । ▪ गाउँपालिकामा पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न पूर्वाधारहरुको विकास गरिने छ । साथै पर्यटन विकासमा यस गाउँपालिकामा रहेका ऐतिहासिक धरोहर तता हिमाली वस्तीको संरक्षण तथा विकास गर्न निजी क्षेत्रसँग साझेदारिको पहल गरिने छ । ▪ पूर्वाधार उपयोग दस्तुर, घर बहाल कर, व्यवसाय कर जस्ता स्रोत परिचालन गर्न दर निर्धारण गर्दा समेत छिमेकी पालिका र अन्य करदातासँग छलफल तथा परामर्श गरिने छ । ▪ नियमित एवम् बढी कर तिर्ने करदातालाई सम्मान गरिने छ । ▪ समयमा कर तिर्ने करदातालाई प्रोत्साहन तथा बक्यौता राख्ने करदातालाई जरिवाना लगाइने छ ।
राजस्व प्रशासनको संस्थागत सुदृढीकरण गरी व्यवस्थित बनाउने ।	▪ गाउँपालिकाको समग्र राजस्व परिचालन सम्बन्धी नीतिहरुलाई कार्यान्वयन गर्न राजस्व शाखाको सुदृढीकरण गरी क्षमतावृद्धि गरिने छ । ▪ गाउँपालिकाको राजस्व शाखामा स्वीकृत संगठन संरचना अनुसारको दरबन्दी पूर्ति गरिने छ । ▪ राजस्व परामर्श समिति, राजस्व शाखा र वडा कार्यालयका कर्मचारीहरुको क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ । ▪ राजस्व लेखापालनलाई कम्पयूटरकृत गरिने छ र वडास्तरमा कर असुलि गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ । ▪ राजस्व शाखाका लागि आवश्यक उपकरण सफ्टवेयर आदिको प्रबन्ध मिलाई क्रमश वडा कार्यालयहरुसँग सूचना संजालमा जोड्दै लगिने छ । स्थानीय करबारे सर्वसाधारणलाई जानकारी गराउने करदाता शिक्षा तथा सचेतना कार्यक्रम समुदाय/टोल एवम् वडास्तरमा सञ्चालन गरिने छ । ▪ प्रादेशिक तथा जिल्लाका स्थानीय तह स्तरमा राजस्व परिचालन बारे ज्ञान सीप, अनुभव आदान-प्रदान गरिने छ । ▪ राजस्व सम्बन्धी आन्तरीक नियन्त्रणको व्यवस्थाको लागि राजस्व रसिद नियन्त्रण खाता राखिने छ र प्रत्येक वडाबाट मासिक रुपमा स्रोत खुल्ने गरी राजस्वको प्रतिवेदन लिने प्रणाली अवलम्वन गरिने छ ।
राजस्व प्रणालीलाई सरल, सहज करदातामैत्री, पारदर्शी र समावेशी बनाउने ।	▪ कर सङ्कलनमा यथासम्भव निजी क्षेत्र, उपभोक्ता समिति एवम् सहकारी संस्थासँग सहकार्य गरिने छ । ▪ कर प्रशासनलाई पारदर्शी गराउन कर सम्बन्धी सूचनाहरुमा नागरीकहरुको पहुँच पुर्याईने छ । कर/राजस्व सूचना जानकारी अर्धवार्षिक एवम् वार्षिक

	प्रतिवेदन गाउँपालिकाको वेभसाईटमा राखिने छ । साथै यस्तो सूचनाहरु गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयको सूचना पाटीमा टाँस गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ । ▪ करदाता शिक्षा, कर सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिने । ▪ महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा गरीब तथा कमजोर आर्थिक अवस्थाका स्थानीय व्यवसायी तथा घरमूलीहरुलाई करमा विशेष छुटको व्यवस्था मिलाईने छ ।
समन्वय र सहकार्यको अभिवृद्धि गरिने छ ।	▪ पर्यटन शुल्क तथा प्राकृतिक स्रोतमा आधारित करका सम्बन्धमा छिमेकी पालिकाहरुसँग समेत समन्वय तथा सहकार्य गरिने छ । ▪ बाझिएका नीतिगत व्यवस्था संशोधनका लागि आवश्यक समन्वय गरिने छ । ▪ राजस्वसँग सम्बन्धित विषय प्रदेश सरकार तथा जिल्ला सम्न्वय समितिसँग नियमित अन्तर्क्रिया गरिने छ । यसैगरी जिल्लाका अन्य छिमेकी स्थानीय तहहरुसँग समन्वय बैठक आयोजना गरी राजस्व सङ्कलनका सवालहरुबारे छलफल गरी समाधान गरिने छ । ▪ राजस्व प्रशासनलाई प्रभावकारी बनाउन प्रदेश सरकार तथा जिल्ला समन्वय समितिसँगको सहकार्य तथा समन्वयमा जोड दिइने छ ।

५.१.२ राजस्व सुधार कार्ययोजना

गाउँपालिकाको सूचना तथा तथ्याङ्क अध्ययन र गाउँस्तरीय अन्तरक्रियाका आधारमा तयार गरिएको लिखु तामाकोसी गाउँपालिकाको राजस्व सुधार योजना देहाय बमोजिम रहेको छ ।

तालिका १९ : राजस्व सुधार कार्ययोजना

सुधारका क्षेत्रहरु	सुधार गर्नुपर्ने क्रियाकलापहरु	समयावधी	जिम्मेवारी
क. कर तथा गैर कर राजस्व			
सम्पत्ति कर	▪ सम्पत्ति कर कार्यान्वयन गर्न कार्यविधि तयार गर्ने । ▪ मूल्याङ्कन समिति गठन गरी घरजग्गा मूल्याङ्कनको तौरतरिका र दर निर्धारण गर्ने । ▪ करदाताको सम्पत्ति मूल्याङ्कनमा चित्त नबुझ्ने करदाताको उजुरी दिने र यसको छिनोफानो गर्न गाउँपालिकाको उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा उजुरी सुनुवाई समिति गठन गर्ने ।	२०७९ असार मसान्तसम्म	राजस्व परामर्श समिति, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व शाखा
	▪ मूल्याङ्कन अनुसारको करदाताको लगत तयार गरी कम्प्यूटर सफ्टवेयरमा सबै घरजग्गा धनीहरुको लगत तयार गर्ने ।	२०७९ कार्तिक मसान्तसम्म	राजस्व शाखा
	▪ लगत अनुसार प्रत्येक घरधनीहरुलाई सम्पत्ति करको विल छपाई गरी वडामार्फत घर घरमा	२०७९ फाल्गुण मसान्तसम्म	राजस्व शाखा

	पठाउने ।		
पूर्वाधार उपयोग शुल्क	▪ पूर्वाधार उपयोग (सवारी वार्षिक/पटके) महशुल दर निर्धारण गर्ने र उपयुक्त तवरले शुल्क उठाउने । ▪ साझा सडकमा शुल्क लगाउन छिमेकी स्थानीय तहसँग समन्वय गर्ने ।	२०७... असार मसान्तसम्म	गाउँसभा गाउँपालिका
	▪ खानेपानी महशुल दर निर्धारण गर्ने । ▪ सिंचाई महशुल दर निर्धारण गर्ने । ▪ महशुल सङ्कलन गर्ने ।	२०७... असार मसान्तसम्म	गाउँसभा
घर जग्गा वहाल कर	▪ वडागत रुपमा घर बहालमा लगाउने घरधनीहरुको विवरण सङ्कलन गर्ने । ▪ घरधनीहरुसँग अन्तरक्रिया गर्ने । ▪ घरजग्गा बहाल कर समकलन आरम्भ गर्ने ।	२०७८ चैत्र मसान्तसम्म	राजस्व परामर्श समिति राजस्व शाखा
बहाल विटौरी शुल्क	▪ सार्वजनिक जग्गाहरुमा उपयोग बारेको विविरण तयार गर्ने । ▪ सार्वजनिक जग्गाहरुको पहिचान गरी नापनक्सा अध्यावधिक गर्ने । ▪ बहाल विटौरी करको दर निर्धारण गर्ने ।	२०७९ असार मसान्तसम्म	कार्यपालिका राजस्व परामर्श समिति
	▪ सार्वजनिक जग्गाहरुमा बसपार्क, कृषि हाटबजार, शौचालय निर्माण गरी बहालमा लगाउने ।	आ.व. २०७९/८० देखि	गाउँ कार्यपालिका
घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर	▪ महिला पुरुष स्वामित्व छुट्टिने गरी घरजग्गाको अभिलेख राख्ने । ▪ प्रदेश सरकारबाट महशुल दर निर्धारण भए बमोजिम घर जग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर उठाउने/मालपोत कार्यालयबाट प्राप्त गर्ने ।	२०७... श्रावण देखि	गाउँ कार्यपालिका
प्राकृतिक स्रोत विक्री	▪ जडिवुटीको पहिचान तथा उपदेयताबारे पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरुलाई तालिम प्रदान गर्ने । ▪ प्राकृतिक स्रोतहरुको विक्री मूल्य निर्धारण गर्ने, सङ्कलन गर्ने ।	२०७८	गाउँपालिका र सम्बन्धित शाखा
	▪ ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा उत्खनन्/सङ्कलन गर्न प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गर्ने ।	२०७८	गाउँपालिका, वडा कार्यालय, प्राविद्यिक शाखा
व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर	▪ वडागत रुपमा दर्ता गर्नुपर्ने संघसंस्थाहरुको विवरण सङ्कलन गर्ने । ▪ वर्गिकरण अनुसार व्यवसाय दर्ता तथा नविकरण दस्तुर सङ्कलन गर्ने ।	तत्कालै	गाउपालिका, वडा कार्यालय, राजस्व शाखा

अचल सम्पत्ति मूल्याङ्कन शुल्क	▪ घरजग्गा मूल्याङ्कन र अचल सम्पत्ति मूल्याङ्कन अभिलेखलाई एकरुपता कायम गर्ने ।	तत्कालै	वडा कार्यालय
पर्यटन सेवा शुल्क	▪ धार्मिक एवम् पर्यटकीय स्थलहरुको प्रवेश शुल्क निर्धारण गर्ने । ▪ पर्यटकीय सेवाहरुको व्यवस्थापन गरी शुल्क लगाउने ।	२०७९ पौष मसान्तसम्म	गाउँकार्यपालिका, योजना शाखा
नक्सा पास दस्तुर	▪ नक्सापास सम्बन्धमा जनचेतना जगाउने । ▪ आवश्यक दक्ष प्राविधिक जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने । ▪ नक्सा पास कार्य अनिवार्य गर्ने ।	२०७८ चैत्र मसान्तसम्म	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत र प्राविधिक शाखा
पानी मुहान दर्ता शुल्क	▪ पानी मुहान दर्ता गर्ने बारे सरोकारवालाहरुलाई जानकारी गराउने ।	२०७८ चैत्र मसान्तसम्म	वडा कार्यालय
सामुदायिक वनबाट भएको आम्दानीबाट तोकिएको प्रतिशत स्थानीय विकासका लागि समन्वय गर्ने ।	▪ सामुदायिक वनबाट वार्षिक रुपमा विक्रीयोग्य हुने काठजन्य तथा गैर काठ, जडिबुटीको आँकडा सहितको कार्ययोजना माग गर्ने । ▪ सामुदायिक वनबाट स्थानीय विकासमा गर्ने लगानी बारेमा समन्वय गर्ने ।	२०७८ चैत्र मसान्तसम्म	गाउँपालिका तथा राजस्व शाखा
ख. आयआर्जन हुने पूँजीगत लगानीका क्षेत्र			
पूर्वाधार निर्माण गर्ने	▪ सडकहरुलाई कालोपत्रे गर्ने । ▪ होमस्टेहरुको विकास गर्ने ।	निरन्तर	गाउँपालिका र प्राविधिक शाखा
महत्वपूर्ण धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरुको विकास, संरक्षण तथा प्रवर्द्धन	▪ क्रमश गाउँपालिकामा रहेका धार्मिक तथा परयटकीय स्थलहरुको प्रवर्द्धनका लागि पर्यटकीय प्याकेजको रुपमा विकास गर्ने ।	निरन्तर	गाउँ कार्यपालिका र निजी क्षेत्र
ग. मानवीय क्षमता विकास तथा राजस्व प्रशासन			
मानवीय क्षमता विकास	▪ प्रस्तावित संगठनात्मक ढाँचा अनुरुप राजस्व शाखाको दरबन्दी परिपूर्ति गर्ने र सोही बमोजिम राजस्व सङ्कलनको जिम्मेवारी उक्त शाखालाई दिने । ▪ गाउँपालिकाका राजस्व अधिकारका क्षेत्रमा गाउँ कार्यपालिकाका पदाधिकारीहरुलाई अभिमुखीकरण गर्ने । ▪ राजस्व परामर्श समितिका पदाधिकारीहरुलाई	नियमित	गाउँपालिका

	असल अभ्यासबारे जानकारी दिने कार्यक्रम आयोजना गर्ने । ▪ गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयका कर्माचारीहरुलाई कर तथा राजस्व प्रशासन र अभिलेख र सफ्टवेयर बारे तालिम प्रदान गर्ने । ▪ व्यवसायीहरुलाई कर सम्बन्धी अभिमुखीकरण गर्ने ▪ निर्धारित समय भन्दा ढिलो कर तिर्नेलाई जरिवाना तथा समयमा तिर्नेलाई प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्ने		
तथ्याङ्क तथा सूचना व्यवस्थापन	▪ सबै किसिमका (घरजग्गा कर, व्यवसाय कर, बहाल विटौरी कर, घर बहाल कर) करदाताहरुको तथ्याङ्क सूचना सङ्कलन गर्ने । ▪ करदाताको व्यक्तिगत फाईल (विवरण) तयार गर्ने । ▪ महशुलयोग्य पूर्वाधारहरु (सडक, सिंचाई, विद्युत, खानेपानी, बसपार्क, आदि) को अभिलेख तयार गर्ने	२०७८ चैत्र मसान्तसम्म	वडा कार्यालय, राजस्व शाखा, प्राविधिक शाखा
राजस्व सङ्कलन तथा अभिलेक	▪ करदाताको विवरण सबै वडा तथा गाउँपालिका कार्यालयको सोही सफ्षवेयरमा ईन्ट्री गर्ने । ▪ राजस्व प्रशासनमा सफ्टवेयर तथा कम्प्युटरकृत प्रणालीमार्फत सेवा दिने	२०७८ चैत्र मसान्तसम्म	गाउँ कार्यपालिका र वडा कार्यालय
सूचना तथा पारदर्शिता	▪ स्थानीय सञ्चार माध्यमबाट करदाताहरुलाई कर तिर्न प्रोत्साहित गर्ने सम्बन्धी सूचना सम्प्रेषण गर्ने । ▪ गाउँपालिका र वडामा करको दररेट सहित नागरिक वडापत्र राख्ने । ▪ कर तथा राजस्व असुलीका लागि घरदैलो कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । ▪ राजस्व सङ्कलनको विविरण त्रैमासिक एवम् अर्ध वार्षिक रुपमा प्रकाशन गर्ने ।	नियमित	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, वडा सचिवहरु
अनुगमन	▪ अनुगमन गरी छुटेका करदातालाई करको दायरामा ल्याउने । ▪ कर चुहावत नियन्त्रण गर्ने ।	प्रत्येक तीन महिनामा	कार्यपालिका तथा वडा कार्यालयहरु
करदाता तथा कर्मचारी प्रोत्साहन कार्यक्रम	▪ कर्मचारीलाई राजस्व असुलीको आधारमा कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गरी प्रोत्साहन गर्ने । ▪ करदातालाई सम्मान (बढी कर तिर्नेलाई)	वार्षिक रुपमा (गाउँ सभा गर्ने दिनमा)	गाउँकार्यपालिका, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
राजस्व प्रशासनको प्रभावकारिता बन्दोबस्ती	▪ गाउँपालिकामा राजस्व शाखाको लागि कार्यकक्ष, कम्प्युटर, प्रिन्टर, विद्युत व्याकअप सहितको सुविधा उपलब्ध गराउने ।	तत्कालै	गाउँकार्यपालिका, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

परिच्छेद ६. आगामी तीन वर्षको आय प्रक्षेपण

यस परिच्छेदमा आगमी ३ आर्थिक वर्षहरुका लागि गाउँपालिकाको राजस्व प्रक्षेपण गरिएको छ। महालेखा परीक्षकले स्वीकृत गरेको एकीकृत आर्थिक सङ्केत तथा वर्गीकरण र व्याख्या, २०७४ को आधारमा आय प्रक्षेपण गरिएको छ। गाउँपालिकाको राजस्व अधिकार, हालको आय सङ्कलन अवस्था तथा राजस्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयन पश्चात आय सङ्कलनमा पार्ने प्रभाव समेतलाई मध्यनजर गर्दै आगामी ३ वर्षको आय प्रक्षेपण गरिएको छ। यस प्रक्षेपणले गाउँपालिकाको आय बजेट तर्जुमा गर्न सहयोग पुग्नेछ।

६.१ राजस्व सुधार कार्ययोजनाका आधारमा राजस्व प्रक्षेपण

राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयन भई आगामी ३ वर्ष (आ.व. २०७८/७९-२०८०/८१)को लागि आय प्रक्षेपण गरिएको छ। यो आय अनुमान राजस्व सुधार योजनामा प्रस्ताव गरिएका क्रियाकलापहरूको आधारमा गरिएको छ। धेरैजसो शीर्षकहरूको आय प्रक्षेपण प्राप्त तथ्याङ्कमा आधारित छ भने भविष्यमा आयका आधारको दायरा बढ्न गई सोबाट हुने योगदानलाई समेत मध्यनजर गरिएको छ। त्यसैगरी केही शीर्षकहरूको आय प्रक्षेपण गर्दा विगतको आय सङ्कलनको वृद्धिदरलाई आधार मानिएको छ।

तालिका २० : आगामी ३ वर्षका लागि राजस्व प्रक्षेपण आधार

क्र.सं.	राजस्व शिर्षक	कुल सम्भाव्य आय	आगामी आ.व.को लागि प्रक्षेपण	
			प्रक्षेपणको आधार	प्रक्षेपित रकम
क.	आन्तरीक आय			
१	सम्पत्ति कर	२३५०	कुल सम्भावनाको ८०% र त्यसपछिका आ.व.मा १५% ले बढ्दै जाने	१८८०
२	भूमि कर (मालपोत)	१५५०	कुल सम्भावनाको ६०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	९३०
३	घर जग्गा बहाल कर	१२५	कुल सम्भावनाको ५५% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	६९
४	बहाल विटौरी कर	१८०	कुल सम्भावनाको ७०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	१२६
५	व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर	३००	कुल सम्भावनाको ८०% र त्यसपछिका आ.व.मा १५% ले बढ्दै जाने	२४०
६	विज्ञापन कर	५०	कुल सम्भावनाको ६०% र त्यसपछिका आ.व.मा १५% ले बढ्दै जाने	३०
७	जडिवुटी, कवाडी कर	१५०	कुल सम्भावनाको ७०% र त्यसपछिका आ.व.मा १५% ले बढ्दै जाने	१०५
८	सरकारी सम्पत्तिको बहालबाट प्राप्त आय	५०	कुल सम्भावनाको ९०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	४५
९	अन्य विक्रीबाट प्राप्त रकम	१००	फाराम, पुस्तक, नक्सा जस्ता सामग्रीहरुको बिक्रीबाट आ.ब. २०७८/७९ मा रु १ लाख सङ्कलन हुने र त्यसपछि बार्षिक १५% बृद्धि हुँदै जाने अनुमान	१००
१०	अन्य सेवा शुल्क तथा विक्री (ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा, माटोजन्य वस्तु)	७५००	कुल सम्भावनाको ९०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	६७५०

११	नक्सापास दस्तुर	९०	कुल सम्भावनाको ८०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	७२
१२	शिफारिस दस्तुर	३००	कुल सम्भावनाको ९०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	२७०
१३	व्यक्तिगत घटना दर्ता दस्तुर	५०	कुल सम्भावनाको ९०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	४५
१४	नाता प्रमाणित दस्तुर	१५०	कुल सम्भावनाको १००% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	१५०
१५	अन्य दस्तुर (दर्ता, ईजाजत)	५००	कुल सम्भावनाको १००% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	५००
१६	दण्ड, जरिवाना र जफत	१००	कुल सम्भावनाको १००% र त्यसपछिका आ.व.मा १५% ले बढ्दै जाने	१००
१७	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क (मूल्याङ्कन समेत)	२०००	कुल सम्भावनाको १००% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	२०००
१८	अन्य राजस्व	२६५०	कुल सम्भावनाको ८०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	२१२०
१९	व्यवसाय कर	३००	कुल सम्भावनाको ८०% र त्यसपछिका आ.व.मा १५% ले बढ्दै जाने	२४०
२०	पर्यटन शुल्क	५००	कुल सम्भावनाको ६०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	३००
ख. राजस्व तथा रोयल्टी बाँडपाँट				
संघीय सरकार				
१	मु.अ.कर तथा अन्त: शुल्क	७३२४१	आ.ब. २०७८/७९ का लागि प्राप्त सिलिङ्ग र त्यसपछि क्रमश ५% का दरले बृद्धि हुँदै जाने	७३२४१
२	बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने रोयल्टी	१३२७४	आ.ब. २०७८/७९ का लागि प्राप्त सिलिङ्ग र त्यसपछि क्रमश ५% का दरले बृद्धि हुँदै जाने	१३२७४
प्रदेश सरकार				
१	सवारी कर	१८८८७	आ.ब. २०७८/७९ का लागि प्राप्त सिलिङ्ग र त्यसपछि क्रमश १०% का दरले बृद्धि हुँदै जाने	१८८८७
२	घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर	-	चालू आ.व.को प्राप्तिमा १०% ले बढ्दै जाने अनुमान	-
३	बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने मनोरञ्जन कर	५०	आ.ब. २०७८/७९मा ५० हजार प्राप्त हुने त्यसपछि क्रमश १०% का दरले बृद्धि हुँदै जाने	५०
४	बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने विज्ञापन कर	६०	आ.व. २०७७/७८ मा गाउँपालिकाको हिस्सा ६०% र त्यसपछि वार्षिक १०% वृद्धि हुदै जाने	६०
ग. अनुदान तर्फ				
संघीय सरकार				
१	समानीकरण अनुदान	१३२७००	आ.ब. २०७८/७९ का लागि प्राप्त सिलिङ्ग र त्यसपछि क्रमश ५% प्रतिशतका दरले बृद्धि हुँदै जाने	१३२७००
२	सशर्त अनुदान	१९९५००		१९९५००
३	विशेष अनुदान	२०८००		२०८००
४	समपुरक अनुदान	-		-
५	अन्य अनुदान (सामाजिक सुरक्षा समेत)	८००००	चालु आ.व.को विनियोजन यथावत रही वार्षिक ५% का दरले थपिँदै जाने	८००००
प्रदेश सरकार				
१	समानीकरण अनुदान	११६८४	आ.ब. २०७८/७९ का लागि प्राप्त सिलिङ्ग र	११६८४

२	सशर्त अनुदान	१३७२८	त्यसपछि क्रमश ५% का दरले बृद्धि हुँदै जाने	१३७२८
३	समपुरक अनुदान	३६५०		३६५०
४	विशेष अनुदान	१३४४८		१३४४८
अन्य आन्तरीक अनुदान				
१	अन्य संस्थागत आन्तरीक अनुदान		सडक बोर्ड जस्ता संस्थावाट आ.ब. २०७८/७९ मा रु १० करोड प्राप्त हुने र त्यसपछि १०% ले बृद्धि हुँदै जाने अनुमान	१०००००
२	अन्य व्यक्तिगत आन्तरीक अनुदान		जनताको लागत सहभागिता आ.ब. २०७८/७९ मा रु १० लाख प्राप्त हुने र त्यसपछि बार्षिक १०% ले बृद्धि हुँदै जाने अनुमान	१०००

६.२ आगामी तीन आर्थिक वर्षको राजस्व प्रक्षेपण

आय शीर्षकको सम्भाव्य आधार तथा राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयनलाई आधार मानी गाउँपालिकाको आगामी तीन वर्षको प्रक्षेपित आयको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । प्रक्षेपणको लागि राजस्व सङ्केत वर्तमानमा सिफारिश गरिएको लेखा कोडको आधारमा गरिएको छ । माथिका अध्यायहरूमा प्रस्ताव गरिए अनुसार ऐनले देय बमोजिम करका दायरा विस्तार गर्न सकेको खण्डमा निम्न तालिकामा दिए अनुसार गाउँपालिकाको आय वृद्धि हुने देखिन्छ ।

तालिका २१ : आगामी ३ आर्थिक वर्षको राजस्व प्रक्षेपण (हजारमा)

राजस्व सङ्केत	राजस्व शिर्षक	यथार्थ	अनुमान	प्रक्षेपण		
		२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१
१००००	**राजस्व तथा अनुदान**					
क.	**आन्तरीक आय**	**५०००**	**५५००**	**१६०४२**	**१७७७९**	**१९८०७**
११३१३	एकीकृत सम्पत्ति कर	-	-	१८८०	२१६२	२४८६
११३१४	भूमि कर (मालपोत)	-	५००	९३०	१०२३	११२५
११३२१	घर, जग्गा बहाल कर	-	-	६९	७६	८३
११३२२	बहाल विटौरी कर	-	-	१२६	१३९	१५२
११३६२	जडिवुटी, कवाडी कर	-	-	१०५	१२१	१३९
१४१५१	सरकारी सम्पत्तिको बहालबाट प्राप्त कर	-	-	४५	५०	५४
१४२१३	अन्य विक्रीबाट प्राप्त रकम	-	-	१००	११५	१३२
१४२१९	अन्य सेवा शुल्क तथा विक्री (ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा)	-	-	६७५०	७४२५	८१६८
१४२२९	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क	-	-	२०००	२२००	२४२०
१४२४२	नक्सापास दस्तुर	-	-	७२	७९	८७
१४२४३	सिफारिस दस्तुर	-	-	२७०	२९७	३२७
१४२४४	व्यक्तिगत घटना दर्ता दस्तुर	-	-	४५	५०	५४
१४२४५	नाता प्रमाणित दस्तुर	-	-	१५०	१६५	१८२
१४२४९	अन्य दस्तुर	-	-	५००	५५०	६०५
१४२५३	व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर (दर्ता, अनुमति, ईजाजत, नविकरण, आदि)	-	-	२४०	२७६	३१७

१४३११	न्यायिक दण्ड, जरिवाना र जफत	-	-	-	-	-
१४३१२	प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत	-	-	१००	११५	१३२
१४५२९	अन्य राजस्व	-	५०००	२१२०	२३३२	२५६५
१४६११	व्यवसाय कर	-	-	२४०	२७६	४१४
	पर्यटन सेवा शुल्क	-	-	३००	३३०	३६३
ख.	**राजस्व बाँडफाँट**	**१२३३६७**	**१०५४०२**	**१०५५१२**	**१११७३८**	**११८३६९**
	संघीय सरकार	**१०९५०८**	**८६५१५**	**८६५१५**	**९०८४१**	**९५३८३**
१४४११	बाँडफाँट भई प्राप्त हुने मु.अ.कर	८३५००	७३२४१	७३२४१	७६९०३	८०७४८
१४४२१	बाँडफाँट भई प्राप्त हुने अन्त शुल्क	-	-	-	-	-
१४१५३	बाँडफाँट भई प्राप्त हुने रोयल्टी	२६००८	१३२७४	१३२७४	१३९३८	१४६३५
	प्रदेश सरकार	**१३८५९**	**१८८८७**	**१८९९७**	**२०८९७**	**२२९८६**
११३१५	घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क	-	-	-	-	-
११४५६	बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने सवारी साधन कर	१३८५९	१८८८७	१८८८७	२०७७६	२२८५३
११४७१	बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने मनोरञ्जन कर	-	-	५०	५५	६१
११४७२	बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने विज्ञापन कर	-	-	६०	६६	७३
	राजस्व बाँडफाँट	-	-	-	-	-
ग.	**अनुदान तथा वित्तीय हस्तान्तरण**	**३७९०४०**	**४३०२६६**	**४५४९१८**	**४७७६६४**	**५०१५४७**
	संघीय सरकार	**३५७३५३**	**४००९००**	**४१२४०८**	**४३३०२८**	**४५४६८०**
१३३११	समानीकरण अनुदान	१३०८००	१३०७००	१३२७००	१३९३३५	१४६३०२
१३३१२	शसर्त अनुदान चालु	१५४८००	१९०२००	१९३६००	२०३२८०	२१३४४४
१३३१३	शसर्त अनुदान पूँजीगत	-	-	५९००	६१९५	६५०५
१३३१४	विशेष अनुदान चालु	-	-	-	-	-
१३३१५	विशेष अनुदान पूँजीगत	-	-	२०८	२१८	२२९
१३३१६	समपुरक अनुदान चालु	-	-	-	-	-
१३३१७	समपुरक अनुदान पूँजीगत	-	-	-	-	-
१३३१८	अन्य अनुदान चालु (सामाजिक सुरक्षा समेत)	७१७५३	८००००	८००००	८४०००	८८२००
१३३१९	अन्य अनुदान पूँजीगत (स्थानीय पूर्वाधार साझेदारी)	-	-	-	-	-
	प्रदेश सरकार	**२१६८७**	**२९३६६**	**४२५१०**	**४४६३६**	**४६८६७**
१३३११	समानीकरण अनुदान	९९७८	९९८४	११६८४	१२२६८	१२८८२
१३३१२	शसर्त अनुदान चालु	११७०९	१५८८२	१३७२८	१४४१४	१५१३५
१३३१३	शसर्त अनुदान पूँजीगत	-	-	-	-	-

१३३१४	विशेष अनुदान चालु	-	३५००	१३४४८	१४१२०	१४८२६
१३३१५	विशेष अनुदान पूँजीगत	-	-	-	-	-
१३३१६	समपुरक अनुदान चालु	-	-	३६५०	३८३३	४०२४
१३३१७	समपुरक अनुदान पूँजीगत	-	-	-	-	-
१३३१८	अन्य अनुदान चालु	-	-	-	-	-
१३३१९	अन्य अनुदान पूँजीगत (स्थानीय पूर्वाधार साझेदारी)	-	-	-	-	-
	अन्य आन्तरिक अनुदान	**-**	**-**	**१०१०००**	**१११११००**	**१२२२१०**
१३४११	अन्य संस्थागत आन्तरिक अनुदान	-	-	१०००००	११००००	१२१०००
१३४१२	अन्य व्यक्तिगत आन्तरिक अनुदान	-	-	१०००	११००	१२१०
**३००००	**वित्तीय सम्पत्ति तथा दायित्व**	**३००५५**	**८२३३७**			
३२१२१	नगद	-	-	-	-	-
३२१२२	बैंक मौज्दात	३००५५	८२३३७	-	-	-
३३१४३	अन्य संस्थाहरुबाट ऋण प्राप्ति	-	-	-	-	-
३३१८२	तिर्नुपर्ने विभिन्न अन्य खाताहरु	-	-	-	-	-
	जम्मा राजस्व, अनुदान, सम्पत्ति तथा दायित्व	**५३७४६१**	**६२३५०५**	**६७७४७२**	**७१८२८१**	**७६१९३३**

परिच्छेद ७. अपेक्षित नतिजा

७.१ अपेक्षित नतिजा

प्रस्तुत राजस्व सुधार कार्ययोजनाको उचित कार्यान्वयनबाट गाउँपालिकाको हालको आन्तरिक राजस्वमा गत आ.व.को यथार्थ रकम रु ४८ लाखको तुलनामा प्रस्तुत कार्ययोजनाको अन्त्यमा रु १,४७,९६,६३० हुने अपेक्षा गरिएको छ । यस गाउँपालिकामा आन्तरिक राजस्वका स्रोतहरुमा सम्पत्ति कर, भूमिकर, व्यवसाय कर, घर जग्गा बहाल कर, आदि प्रमुख रुपमा देखिन्छ । यस गाउँपालिकाको अघिल्लो परिच्छेदमा प्रक्षेपित आन्तरिक आय र संघीय सरकारबाट हुने वित्तीय हस्तान्तरणबाट प्राप्त हुन सक्ने आय समेत गरी कूल आय संक्षेपमा देहायको तालिका बमोजिम हुने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

तालिका २२ : गाउँपालिकाको अपेक्षित आय संक्षेपमा

राजस्व शिर्षक	यथार्थ	यथार्थ	अनुमान	प्रक्षेपित आय		
	२०७५/७६	२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१
आन्तरिक आय	१२२६	५०००	५५००	१६०४२	१७७७९	१९८०७
संघीय राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त आय	५२०४७	१०९५०८	८६५१५	८६५१५	९०८४१	९५३८३
प्रदेशसँग राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त आय		१३८५९	१८८८७	१८९९७	२०८९७	२२९८६
अनुदान	१३५	३७९०४०	४३०२६६	४५४९१८	४७७६६४	५०१५४७
लागत सहभागिता				१०१०००	१११११०	१२२२१०
जम्मा	५३४०९	५०७४०७	५४११६८	६७७४७२	७१८२८१	७६१९३३
मौज्दात	२६१८६	३००५५	८२३३७			
कुल आय बजेट	**७९५९४**	**५३७४६१**	**६२३५०५**	**६७७४७२**	**७१८२८१**	**७६१९३३**

स्रोत: लिखु तामाकोसी गाउँपालिका

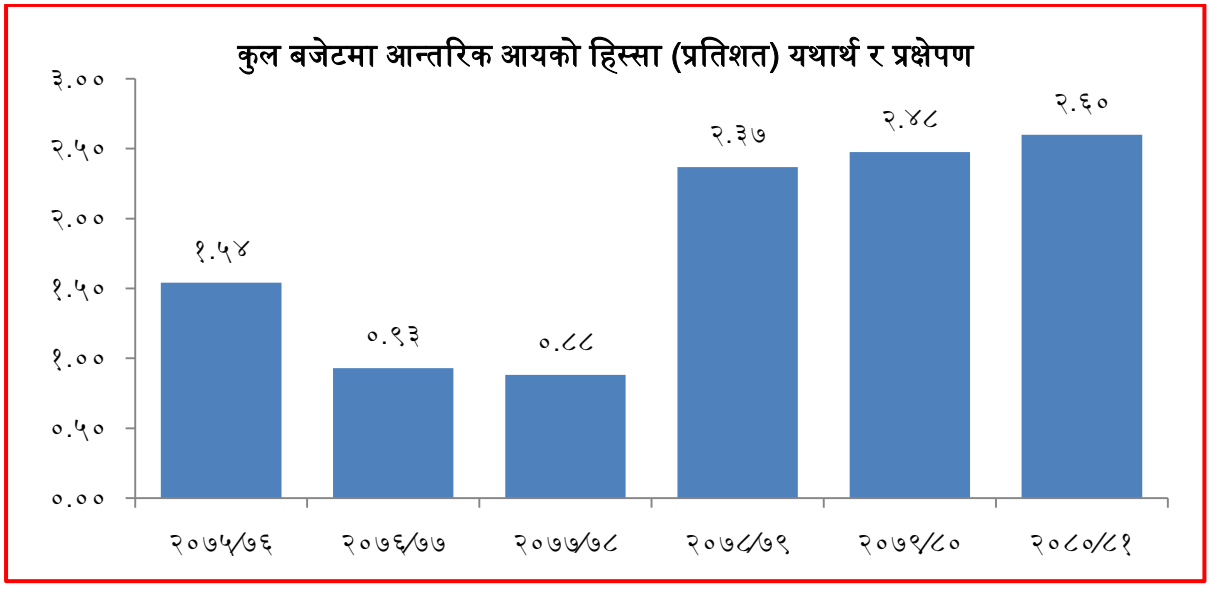

चित्र ६ : लिखु तामाकोसी गाउँपालिका कुल बजेटमा आन्तरिक आयको हिस्सा (प्रतिशत)

यसरी गाउँपालिकाले यस कार्ययोजनाको अन्तिम आ.व.मा आफ्नो कुल आयमध्ये आन्तरिक राजस्वको हिस्सा गत आ.व.को यथार्थ आय चालु आ.व.को ०.८८ प्रतिशतबाट वृद्धि भएर २.६० प्रतिशत हुने अपेक्षा गरिएको छ । २०७५/७६ देखि २०७७/७८ सम्म कोरोनाको कारण आन्तरिक राजस्व खासै नबढे पनि त्यसपछिका आर्थिक वर्षहरुमा आर्थिक ऐन लागु गर्दा आन्तरिक आय बढ्ने हुनाले आन्तरिक राजस्व वृद्धि हुने देखिन्छ । गाउँपालिकासँग भएका स्रोत साधन परिचालनमा जोड दिएर स्थानीय विकासका लागि उल्लेख्य स्रोत स्थानीयस्तरबाटै जुटाउँदै अगाडी बढ्ने दिशामा प्रस्तुत कार्ययोजना महत्वपूर्ण माध्यम हुन सक्दछ । गाउँपालिकाको वार्षिक योजना तर्जुमाका लागि आन्तरिक स्रोत अनुमान गर्ने मार्गदर्शनका रुपमा यसले सहयोग पुग्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

उल्लेख गरिए अनुसार प्रक्षेपित आय हासिल गर्नका लागि गाउँपालिकाले वर्तमान संरचना तथा व्यवस्थापन प्रणालीमा परिवर्तन गर्न आवश्यक देखिन्छ । यस सन्दर्भमा सुधारका लागि सुझाइएका कदमहरु निम्नानुसार छन् :

- राजस्व असुलीको अनुगमन कार्यमा राजस्व परामर्श समितिलाई थप क्रियाशील बनाउने ।
- आर्थिक ऐन संसोधन गरी संघीय कानुन अनुकुलन र थप वस्तुपरक बनाउने ।
- आय अनुमान र आय प्रतिवेदनका लागि तोकिएको ढाँचा व्यवहारमा ल्याउने ।
- सम्पत्ति कर र मालपोत वा भूमिकर असुली व्यवस्था ब्यवस्थित गरी कम्प्यूटरिकृत अभिलेख तयार गर्ने ।
- कर तथा गैर कर सङ्कलन सम्बन्धि जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरुको आयोजना गर्ने । राजस्व सुधारको लागि स्थानीय तहमा २ दिने तालिम सञ्चालनका अलावा करदातालाई शिक्षा प्रदान गर्न आवश्यक छ ।
- स्थानीय तहको राजस्व परिचालनमा अन्तरपालिका स्तरीय समन्वय भएमा राजस्व सुधार कार्यक्रम प्रभावकारी हुने देखिन्छ ।

परिच्छेद ८. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

८.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

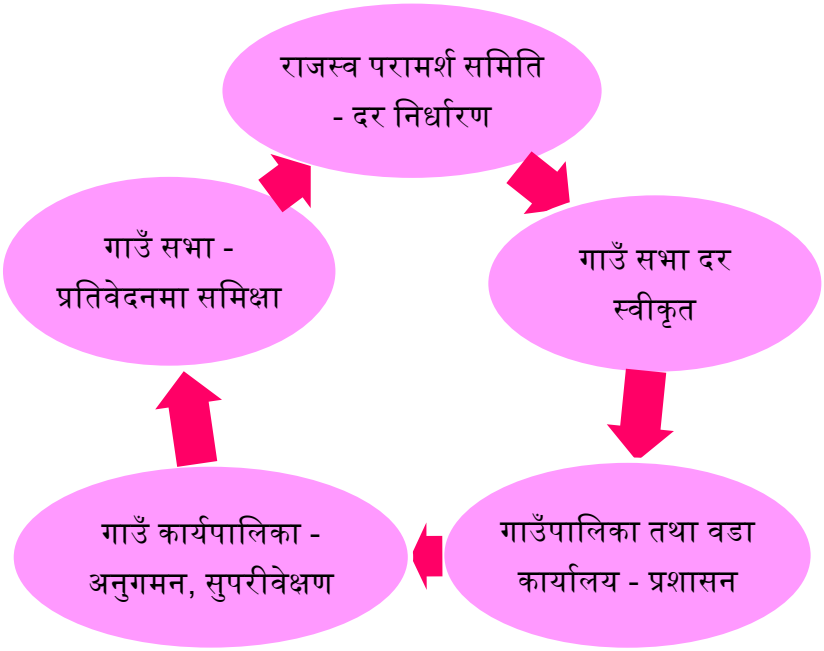

कुनै पनि योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन पश्चात मात्रै योजनाले सार्थकता पाउने गर्दछ। कार्यान्वयनमा प्रभावकारिताका लागि अन्य कुराको अतिरिक्त यसको अनुगमनको लागि भरपर्दो विधि र संयन्त्र निर्माण हुन आवश्यक भए जस्तै राजस्व सुधार कार्ययोजनामा समावेश भएका कृयाकलापहरुको कार्यान्वयन सुनिश्चितताका लागि पनि यसको नियमित र भरपर्दो अनुगमनको व्यवस्था गरिनु जरुरी हुन्छ । राजस्व सुधार कार्ययोजनाको अनुगमनमा मुख्य रुपमा राजस्व शाखा/महाशाखा, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व परामर्श समिति तथा कार्यपालिकाको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ।

अनुगमनबाट गाउँपलिकाको राजस्व सम्बन्धी नीति र योजनाको उचित रुपमा कार्यान्वय भए नभएको, राजस्व असुलीको प्रवृत्ति लक्ष्य अनुरुप भए नभएको, राजस्व प्रशासनमा कुनै समस्या भए नभएको, सुधारका लागि गरिएका निर्णय कार्यान्वयन भए नभएको, अभिलेख दुरुस्त राखे नराखेको, निर्धारित अवधिमा राजस्व कोषमा दाखिला गरे नगरेको आदि कुराहरु नियमित रुपमा अनुगमन गरी अद्यावधिक सूचना प्राप्त गर्ने र आवश्यकता अनुसार निर्णय, निर्देशन तथा गाउँपालिकामा सिफारिस लगायतको कार्यबाट मात्र स्वीकृत आर्थिक ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सहयोग पुग्दछ। प्रस्तुत राजस्व सुधार कार्ययोजना र सो बमोजिम सङ्कलित राजस्वको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि निम्न बमोजिम अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न उपयुक्त हुने देखिन्छ।

तालिका ४३ : अनुगमन योजना

अनुगमन गर्ने क्षेत्र	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन गर्ने समय	अनुगमन गर्ने तरिका
राजस्व असुली	राजस्व शाखा प्रमुख	दैनिक, मासिक, चौमासिक र वार्षिक	▪ स्थलगत अनुगमन गर्ने। ▪ नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार लक्ष्य तथा प्रगति अनुगमन गर्ने।
राजस्व प्रशासन	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	मासिक, चौमासिक र वार्षिक	▪ स्थलगत अनुगमन गर्ने। ▪ नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार लक्ष्य तथा प्रगतिको तुलना गर्ने।

राजस्व सुधार योजना	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व परामर्श समिति, कार्यपालिका	मासिक, चौमासिक र वार्षिक	▪ स्थलगत अनुगमन गर्ने । ▪ नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार लक्ष्य र प्रगतिको तुलना गर्ने ।
समन्वय तथा सहकार्य	राजस्व शाखा, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व परामर्श समिति, कार्यपालिका	मासिक, चौमासिक र वार्षिक	▪ स्थलगत अनुगमन गर्ने । ▪ समन्वय र सहजिकरण गर्ने । ▪ मार्गदर्शन तथा निर्देशन दिने ।
राजस्व नीति	राजस्व शाखा, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व परामर्श समिति, कार्यपालिका, गाउँ सभा	चौमासिक र वार्षिक	▪ चौमासिक तथा वार्षिक कार्ययोजनाको लक्ष्य र प्रगति सम्बन्धी तुलनात्मक विश्लेषण गरी आवश्यक रणनीति सिफारिस, सुझाव तथा निर्देशन र पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने ।
राजस्व प्रतिवेदन	राजस्व शाखा, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व परामर्श समिति, कार्यपालिका, गाउँ सभा, लेखापरीक्षक	मासिक, चौमासिक र वार्षिक	▪ मासिक, चौमासिक तथा वार्षिक कार्ययोजनाको लक्ष्य र प्रगति सम्बन्धी तुलनात्मक विश्लेषण गरी आवश्यक रणनीति सिफारिस, सुझाव तथा निर्देशन र पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने ।
समीक्षा	उपाध्यक्ष	चौमासिक र वार्षिक	▪ लक्ष्य र उपलब्धी सहित सिकाइको प्रस्तुति र सुधारको पृष्ठपोषण प्राप्त गरी आगामी मार्गचित्र तयार गर्ने ।

राजस्वका स्रोत अनुसार अनुगमन गर्दा हेर्नुपर्ने कराहरुको सूची तयार गरी अनुगमन गर्दा प्रभावकारी हुन्छ । साथै अनुगमनको प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्यलाई अनिवार्य गरिनु पर्दछ । गाउँपालिकाले संस्थागत स्वमूल्याङ्कन गर्दा यस कार्ययोजनाका सम्बन्धित विषयमा आधार लिन सकिन्छ ।

अनुसूची

अनुसूची १: तथ्याङ्क सङ्कलन चेकलिष्ट

गाँउपालिकाको संक्षिप्त परिचय तथा हालको अवस्था

१) संक्षिप्त परिचय
२) मुख्य पूर्वाधारको अवस्था
३) आर्थिक अवस्था
४) सामाजिक, सांस्कृतिक तथा पर्यटकिय अवस्था

गाँउपालिकाको संगठन तथा राजस्व प्रशासन

१) संगठन संरचना तथा कर्मचारीको विवरण
२) भौतिक सुविधाहरु
३) राजस्व शाखा तथा राजस्व प्रशासन
४) राजस्व शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरुको विवरण
५) कार्यकक्ष तथा कार्य स्थलको पर्याप्तता
६) फर्निचर, कम्प्यूटर, प्रिन्टर तथा अन्य भौतिक सुविधाहरु
७) राजस्व सम्बन्धी डाटा वेस, राजस्व प्रशासनमा सफ्टवेयर र त्यसको प्रयोग
८) कप्यूटर विलिङ्ग प्रणालिको प्रयोग
९) वडा कार्यलयमा राजस्व प्रशासनको अवस्था

गाँउपालिकाको आय (आन्तरिक तथा वाह्य) सम्बन्धी विवरण

१) विगत तीन आर्थिक वर्षहरु (२०७४/७५, ०७५/७६ र ०७६/७७) को यथार्थ आय विवरण
२) चालु आर्थिक वर्षको (२०७८/७९) को अनुमानीत बजेट विवरण
३) चालु आर्थिक वर्षका लागि गाँउ सभाले पारित गरेको कर, शुल्क तथा दस्तुरका दरहरु

अन्य दस्तावेज तथा सूचनाहरु

१) निर्वाचित पदाधिकारीहरुको विवरण
२) गाँउ सभाले पारित गरेको आर्थिक ऐन
३) राजस्वसँग सम्बन्धित अन्य नीति तथा कार्यक्रमहरु
४) गाँउपालिकाको बस्तुस्थिति विवरण (पार्श्वचित्र)
५) राजस्व परिचालनका लागि भएका प्रभावकारी प्रयासहरु
६) राजस्व परामर्श समितिको विवरण

अनुसूची २: तथ्याङ्क सङ्कलन फाराम

क) राजस्व तर्फ

१) सम्पत्ति कर

- सम्पत्ति कर कार्यान्वयन प्रारम्भ भएको आर्थिक बर्षः
- जम्मा करदाता सङ्ख्या
- गत आर्थिक बर्षमा उठेको जम्मा रकम रुः
- चालु आर्थिक बर्षको वार्षिक लक्ष्य रुः
- चालु आर्थिक बर्षको फाल्गुण महिनासम्म उठेको रकम रुः
- अधिकतम र न्यूनतम कर तिर्ने व्यक्तिले कति तिरेका छन्? अधिकतम रुः न्यूनतम रुः
- गत आर्थिक बर्षसम्मको बक्यौता रकम रुः

२) भूमिकर (मालपोत)

- गाँउपालिका भित्रको जम्मा खेतीयोग्य जग्गाको कूल क्षेत्रफलः (पालिकामा तथ्याङ्क उपलब्ध नभए मालपोत वा नापी कार्यालयबाट प्राप्त गर्न सकिने)
- गत आ.व. मा उठेको रकम रुः
- गत आ.व.सम्मको जम्मा बक्यौता रकम रुः

३) व्यवसाय कर

- दर्ता भएका व्यबसायिक फर्मको सङ्ख्या
- गत आ.व. मा उठेको जम्मा रकम रुः
- चालु आ.व.को वार्षिक लक्ष्य रुः
- चालु आ.व. को फाल्गुण महिनासम्म उठेको रकम रुः
- अधिकतम र न्यूनतम कर तिर्ने व्यक्तिले कति तिरेका छन् ? अधिकतम रुः न्यूनतम रुः
- गत आ.व.सम्मको बक्यौता रकम रुः
- दर्ता हुन बाँकी रहेका फर्मको सङ्ख्या रुः

क्र.सं.	व्यापार व्यवसायको विवरण	साना लगानी	मझौला लगानी	ठूला लगानी	कैफियत
१	उद्योग				
२	वित्तीय संस्था (बैंक, विकास बैंक, सहकारी विमा, आदि)				
३	व्यापारिक भवन, मल, निजी अस्पताल, संस्थागत कलेज विद्यालय				
४	डिलर तथा थोक विक्रेता				
५	अन्य व्यवसाय				

४) व्यवसाय वहाल कर

- संस्थागत रुपमा (बैंक, सरकारी, नीजि विद्यालय, सरकारी कार्यालय आदिलाई) भाडामा दिएका घरहरुको सङ्ख्या औषत मासिक घर भाडा रकम रुः
- व्यवसायिक फर्म (पसल, होटेल, रेष्टुरेन्ट आदि) लाई भाडामा दिएका घरहरुको संख्याः औषत मासिक घर भाडा रकम रुः
- आवासिय प्रयोजनका लागि भाडामा दिएका घरको सङ्ख्या औषत मासिक घर भाडा रकम रुः
- चालु आ.व.को वार्षिक लक्ष्य रुः
- चालु आ.व. को फाल्गुण महिनासम्म उठेको रकम रुः

५) जडिबुटी, कवाडी र जीवजन्तु कर

- जडिबुटि सङ्कलन गर्ने व्यवसायीको संख्याः सङ्कलन हुने जडिबुटीको औषत परिमाणः के.जी.
- प्रति के.जी. जडिबुटी करको दरः चालु आ.व.को लक्ष्यः

क्र.सं.	वस्तुहरु	ईकाई	कुल सङ्कलन परिणाम	अनुमानित मुल्य
क	**जडिवुटी जन्य वस्तुहरु**			
ख	**कवाडी जन्य वस्तुहरु**			
ग	**जीवजन्तु**			

ख) गैर कर राजस्व तर्फ

१) सिफारिश/प्रमाणित दस्तुर (वडा र पालिकाबाट गरिने सबै किसिमका)

- गत आ.व. मा सबै गरिएको सिफारिश प्रमाणितको सङ्ख्या
- सिफारिश/प्रमाणित दस्तुरको न्यूनतम दरः सिफारिस/प्रमाणित दस्तुरको अधिकतम दरः
- गत आ.व. मा प्राप्त यथार्थ आय रुः
- चालु आ.व.को वार्षिक लक्ष्य रुः
- चालु आ.व. को फाल्गुण महिनासम्म उठेको रकम रुः
- वार्षिक रुपमा दर्ता र नविकरण सम्बन्धी सेवाको विबरणः

क्र.स.	सेवाको किसिम	सङ्ख्या	दस्तुरको दर	सङ्कलन हुनसक्ने कुल राजस्व	गत आ.ब मा प्राप्त रकम
१	एफ एम रेडियो				
२	घ वर्गको निर्माण व्यवसायी ईजाजत				
३	विद्यालय स्थापना				
४	पत्रपत्रिका				
५	व्यापारिक फर्म				
६	सहकारी				
७	अन्य				
	जम्मा				

२) भवन निर्माण अनुमति दर

- वार्षिक रुपमा निर्माण हुने नयाँ घरको सङ्ख्या
- नक्सापास प्रकृयामा आउने गरेका घरहरुको प्रतिशतः
- नक्सापास दस्तुरको दर प्रतिवर्ग फीटः
- गत आ.व. मा पास भएका नक्सा सङ्ख्या दस्तुर बापतको यथार्थ आयः
- चालु आ.व.को वार्षिक लक्ष्य रुः
- चालु आ.व. को फाल्गुण महिनासम्म उठेको रकम रुः

३) सेवा शुल्क

क्र.स.	सेवाको किसिम	दर	सेवाग्राहीको सङ्ख्या	सङ्कलन हुनसक्ने कुल राजस्व	गत आ.ब मा प्राप्त रकम
१	हाटबजार				
२	पार्किङ				
३	बहाल बिरौटी शुल्क				
४	फोहोरमैला व्यवस्थापन (सरसफाई)				
५	सडक बत्ति				
६	शौचालय				
७	पार्क				
८	पर्यटकिय स्थल				
९	सडक, बसपार्क				
१०	अचल सम्पत्ति मूल्याङ्कन				
जम्मा					

४) बिक्री

क्र.स.	सम्पत्तिको किसिम	EIA/IEE प्रतिवेदन अनुसारको परिणाम	दर	सङ्कलन हुनसक्ने कुल राजस्व	गत आ.व. मा प्राप्त रकम	चालु आ.व. को ठेक्का रकम
१	ढुङ्गा गिट्टी वालुवा माटो स्लेट अन्य					
२	टेण्डर फर्म (बार्षिक सङ्ख्या)					
३	पुस्तक वा नक्सा (सङ्ख्या)					
४	अन्य सम्पत्ति					
जम्मा						

५) सम्पत्ति भाडा

क्र.स.	सम्पत्तिको किसिम	परिणाम	दर	सङ्कलन हुनसक्ने कुल राजस्व	गत आ.व. मा प्राप्त रकम	चालु आ.व. को अनुमान
१	मेसिन औजार					
२	घर वा जग्गा वा पोखरी					
३	अन्य सम्पत्ति					
जम्मा						

६) दण्ड जरिवाना

क्र.स.	दण्ड जरिवानाको किसिम	परिणाम	दर	सङ्कलन हुनसक्ने कुल राजस्व	गत आ.व. मा प्राप्त रकम	चालु आ.व. को अनुमान
१	नक्सा पास					
२	छाडा गाईवस्त/पशु					
३	सडक वा सडक पेटी					
४	फोहोरमैला					
	अन्य					

७) सवारी साधन कर (टेम्पो, जिप, ट्रक, टिपर, भ्यान, माईक्रोबस, मिनिबस/बस)

क्र.स.	सवारी साधनको किसिम	सङ्ख्या	दर	सङ्कलन हुनसक्ने कुल राजस्व	गत आ.व. मा प्राप्त रकम	चालु आ.व. को अनुमान
१	टेम्पो					
२	जिप					
३	मिनिट्रक					
४	ट्रक					
५	टिपर					
६	भ्यान					
७	माईक्रोबस					
८	मिनिबस					
९	बस					
	अन्य					

८) प्रदेशसँग बाँडफाँड हुने राजस्व

क्र.स.	राजस्वको किसिम	परिणाम	दर	सङ्कलन हुनसक्ने कुल राजस्व	गत आ.व. मा प्राप्त रकम	चालु आ.व. को अनुमान
१	सवारी साधन कर					
२	घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क					
३	मनोरञ्जन कर (करदाता)					
४	विज्ञापन कर (करदाता)					
	अन्य					

९) गाँउपालिकाको स्वामित्तमा रहेको जग्गा र यसको हालको उपयोग सम्बन्धी विवरणः

१०) गाँउपालिका क्षेत्रभित्रको सार्वजनिक, पर्ति ऐलानी जग्गा र यसको हालको उपयोगको अवस्थाः

११) गाँउपालिका क्षेत्रभित्रका महत्वपूर्ण पर्यटकिय र धार्मिक स्थलहरु सम्बन्धी विवरणः

१२) आन्तरिक आयका अन्य कुनै थप सम्भाव्य स्रोत भएमा सोको विवरणः

गाउँपालिकाका आय स्रोतहरु तथा हालको अवस्था

क्र. सं.	आयका प्रकार	सम्भावनाको विवरण	सङ्कलन भएको/नभएको	दर निर्धारणको अवस्था
क	**कर तर्फ**			
१	भूमि कर (मालपोत)			
२	सम्पत्ति कर			
३	सवारी कर			
४	घर जग्गा बहाल कर			
५	व्यवसाय कर			
६	जडीवुटी, कवाडी र जीवजन्तु कर			
ख	**अन्य राजश्व**			
१	ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा, माटो, काठ, दाउरा, स्लेट, आदि जस्ता वस्तुको विक्री तथा निकासी शुल्क			
२	नक्सापास दस्तुर			
३	व्यक्तिगत घटना दर्ता शुल्क			
४	वहाल विटौरी शुल्क			
५	पार्किङ्ग शुल्क			
६	अस्पताल सञ्चालन शुल्क			
७	फोहरमैला व्यवस्थपन शुल्क			
८	स्थानीय खानेपानी शुल्क			
९	स्थानीय विद्युत महशुल			
१०	केवलकार, ट्रेकिंग, कायाकिङ्ग, बन्जीजम्प, जीपफ्लायर, पाराग्लाईडिङ्ग, आदि मनोरञ्जन तथा साहसी खेलकुद सम्बन्धी सेवा तथा व्यवसायमा सेवाशुल्क			
११	निर्माण, सञ्चालन र व्यवस्थापन गरेका स्थानीय पूर्वाधार तथा सेवामा सेवाशुल्क (खानेपानी, विजुली, धारा, अतिथि गृह, धर्मशाला, पुस्तकालय, सभागृह, ढल निकास, सडक बत्ति, शौचालय, पार्क, पौडी पोखरी, व्यायामशाला, पर्यटकिय स्थल, हाटबजार, पशु वधशाला, शवदाह गृह, धोविघाट, सडक, बसपार्क, पुल, आदि			
१२	मूल्याङ्कन सेवा शुल्क			
१३	दर्ता, अनुमति तथा नवीकरण दस्तुर (एफएम रेडियो सञ्चालन, घ वर्गको			

	निर्माण इजाजतपत्र, विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, आदि)			
१४	ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा, नुन, माटो तथा स्लेट जस्ता वस्तुको सर्वेक्षण, उत्खनन तथा उपयोग शुल्क			
१५	वडा कार्यालय मार्फत गरिने सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुर			
१६	दण्ड जरिवाना			

गाउँपालिकाको स्वामित्व वा भोगचलनमा रहेका जग्गा र भवन

क्र.सं.	जग्गा रहेको स्थान	कि.नं.	क्षेत्रफल	हालको उपयोग	भाडा वा बहाल रकम (यदि भएमा)
क	**स्वामित्व रहेको जग्गा**				
१					
२					
३					
४					
५					
ख	**भोगचलनमा रहेको जग्गा**				
१					
२					
३					
४					
५					

गाउँपालिकाको स्वामित्वमा रहेका भवन

क्र.सं.	भवन रहेको स्थान	भवनको विवरण	हालको उपयोग	भाडा वा बहाल रकम (यदि भएमा)
१				
२				
३				
४				
५				
६				
७				

भवन सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	घरको वर्गीकरण	अनुमानित सङ्ख्या	बहालमा भएको सङ्ख्या	औसत बहाल दर
१	व्यापरिक प्रयोजनका लागि निर्मित भवन/घरहरु (नोट: व्यापारिक कम्प्लेक्स, पार्टी प्यालेस, अस्पताल, कोल्ड स्टोर, नीजि विद्यालय तथा क्याम्पस, आदि)			
२	औद्योगिक प्रयोजनका भवन/घरहरु			
३	आवासिय भवन/घरहरु			
३.१	कच्ची घरहरु (कच्ची जोडाई तथा छाना)			
३.२	अर्ध कच्ची घरहरु (माटोको जोडाई र कंक्रिट वा स्टिलको छाना भएको)			
३.३	पिलर सिस्टम नभएको पक्की घर (Without RCC Frame Structure)			
३.४	पिलर सिस्टम भएको पक्की घर (With RCC Frame Structure)			
जम्मा				

जग्गा सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	जग्गाको किसिम	अनुमानित क्षेत्रफल	औसत मुल्यांकन दर (मालपोत कार्यालयको आधारमा)	कैफियत
१	शहरी क्षेत्र			
२	आवासीय क्षेत्र			
३	कृषि क्षेत्र			
४	वन तथा अन्य क्षेत्र			
जम्मा				

बहाल विटौरी

क्र.सं.	सम्पत्तिहरु	ईकाई	परिमाण	दर
क	भवन तथा कोठाहरु			
ख	मेसिनहरु			
ग	सार्वजनिक सम्पत्ति			

गाउँपालिकाले निर्माण, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गरेका सेवा

क्र.सं.	सेवाहरु	उपलब्ध गराईएको स्थान वा क्षेत्र	ईकाई र परिमाण	सेवा शुल्कको संभावना के छ ?	हालको अवस्था (आय)
१	फोहरमैला व्यवस्थापन				
२	स्थानीय खानेपानी				
३	विजुली				
४	धारा				
५	अतिथि गृह				
६	धर्मशाला				
७	पुस्तकालय				
८	सभागृह				
९	ढल निकास				
१०	सडक वत्ति				
११	सार्वजनिक शौचालय				
१२	पार्क				
१३	पौडी पोखरी				
१४	व्यायमशाला				
१५	पर्यटकीय स्थल				
१६	हाट बजार				
१७	पशु बधशाला				
१८	शवदाह गृह				
१९	बसपार्क				
२०	अन्य पार्किङ्ग क्षेत्र				
२१	सिफारिश तथा प्रमाणित				
२२	दर्ता, अनुमति, नविकरण दस्तुर				
२३	मूल्याङ्कन सेवा शुल्क				
२४	नक्सापास				
जम्मा					

अनुसूची ३: माईन्यूट

Date :

आज मिति २०७८।साता साउन ०३ गते आइतवारका दिन
थस लिखु तामाकोशी गाउँपालिका, धोबी बजार, रामेछाप का गाउँपालिका
अध्यक्ष श्री गोविन्द बहादुर रुइका को अध्यक्षता तथा प्रमुख प्रशासकिय
अधिकृत श्री जयप्रकाश रायको [illegible]
आन्तरिक राजस्व प्रक्षेपणका आधार भन्ने विषयमा तपबिल
बमोजिमको उपस्थितिमा छलफल तथा अन्तरक्रियाका साथै
राजस्व सुधार कार्ययोजना प्रतिवेदन माथिको छलफल गरि देहाय
बमोजिम निर्णय गरियो।

उपस्थिति :

श्री गोविन्द बहादुर रुइका	अध्यक्ष	
श्री जयप्रकाश राय	प्र.प्र.अधिकृत	
श्री लिला बहादुर बस्नेत	वडा अध्यक्ष-४	
नमुना के.सी.	वडा सचिव (वडा नं. [illegible])	
श्री सन्तोष जि.सी.	वडा सचिव (वडा नं. १ र २)	
श्री उमेश गुरुङ	वडा सचिव (वडा नं ३ र ४)	
श्री [illegible]	विषय विज्ञ बागमती प्रदेश प्रशासन [illegible]	
श्री इन्दु चापागाईं	परामर्शदाता	
श्री रितुराज भण्डारी	परामर्शदाता	

Page No.:
Date :

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ नं. १

प्रतिवेदन माथिको छलफल ।

~~[illegible]~~ नं. १ :

लिखु तामाकोशी गाउँपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना प्रतिवेदन माथि भएको छलफलबाट आएका सुझावहरुलाई समेटि अन्तिम प्रतिवेदनमा समावेश गर्ने निर्णय गरियो ।

अनुसूची ४: फोटोहरु

मस्यौदा प्रतिवेदन प्रस्तुतिकरणका फोटोहरु

तथ्याङ्क सङ्कलनका फोटोहरु